INSTITUTUL DE STUDII SUD-EST EUROPEAN

REVISTA ISTORICĂ

FONDATOR N. IORGA

PUBLICAŢIE SEMESTRIALĂ

VOL. XXVIII, N-LE 1—12 IANUAR—DECEMBRE 1942.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE, ŞI NOTIŢE —

FONDATOR N. IORGA DIRECTOR N. BĂNESCU

Vol. XXVIII, n-le 1—12 Ianuar—Decembre 1942

CONCEPŢIA ISTORICĂ A LUI N. IORGA [1]

Nicolae Iorga a fost printre noi cea mai strălucită expresie a minţii creatoare. Timp de cincizeci de ani, el a aruncat continuu, din bogăţia sufletului său comunicativ, o comoară de idei nouă, care, sămănate darnic pretutindeni, rămân în mare parte pierdute astăzi pentru cei mai mulţi, dar pe care urmaşii le vor căuta cu ardoare şi le vor desprinde din masa uriaşei sale producţii.

Ca istoric, cunoştinţele sale imense, comprehensivitatea-i excepţională, i-au deschis un orizont pe care puţini numai l-au putut îmbrăţişa vreodată, şi au îndreptat de timpuriu gândirea sa asupra marilor probleme ale istoriei.

Când şi-a început pregătirea, în şcolile înalte ale Franţei, pentru a şi-o încheia în Germania, o mare discuţie se purta încă în lumea învăţaţilor cu privire la concepţia istoriei.

Veacul al XIX-lea a creat, ştiinţific, această disciplină. Invăţatul român trecuse prin şcoala lui Lamprecht, care l-a preţuit ca istoric şi căruia îi va păstra o nealterată admiraţie pentru « îndrăzneaţa revoluţie filosofică pe care a încercat-o, urmărind tipuri psiho-sociale neschimbate şi sigure în desvoltarea normală spre civilisaţie a oricărei naţiuni » [2]. Fenomenele tipice erau, pentru istoricul german, cele mai însemnate în istorie; iniţiativa personală şi a celei mai puternice personalităţi e închisă, după dânsul, ca într'o necesitate, în acţiunea

[1]) Conferinţă ţinută la postul de Radiodifuziune Bucureşti, la 17 Iulie 1942.

[2]) *Două concepţii istorice*, Acad. Rom., Discursuri de Recepţie, XXXV, Bucureşti, 1911, p. 6.

fazei desvoltării naționale în care trăiește. Mai înainte, Buckle trezise o vie reacțiune în lumea științifică, cu bizara-i teorie din « Istoria civilisației în Anglia ».

Inițiat în toată discuția ce frământase spiritele în jurul doctrinei istorice, Nicolae Iorga, dela prima sa lecție de profesor, ținu s'o presinte auditorilor săi, să dea istoriei definiția ce i se părea mai bună, — și ea se apropie de a marelui Ranke, pentru care tot ce e omenesc e vrednic de a intra în istorie, — să determine, în sfârșit, adevărata chemare a istoricului. Ani de-a rândul, dela 1894, când și-a inaugurat la Universitate cursul de istorie universală, tânărul învățat și-a expus răspicat părerile cu privire la această disciplină și la problemele ei, în acele minunate lecțiuni de deschidere, reunite mai târziu în volum, supt titlul: « Generalități cu privire la studiile istorice ». Ele cuprind elementele unei concepții istorice în formație, căci nu putem uita că N. Iorga și-a început la 25 de ani cariera de profesor. Dacă, în unele privințe, părerile acestea se modifică mai târziu, nu trebuie să vedem la istoric o contradicție, cum socotește, în frumosul capitol ce consacră marelui gânditor, d-l N. Bagdazar [1]). Bogăția rară a cunoștințelor acumulate printr'o activitate fără seamăn a fost un necontenit prilej de meditație a gândirii filosofice, de verificare și precisare a ideilor învățatului nostru. Intre operele de tinerețe și cele ale maturității sunt, în formulările savantului, trepte ale *evoluției* cugetării sale.

Iată câteva elemente ale acestei inițiale cugetări.

Legi istorice nu există. In zădar au încercat unii a le stabili. Nu de legi, prin urmare, se va preocupa istoricul. El cercetează « viața trecută a altor oameni ca dânsul ». Istoria nu se ocupă, ca Științele naturale sau Filosofia, de figura abstractă a omului-tip: « ea se ocupă de *oameni*, oamenii schimbători și deosebiți, cu anumite virtuți, cu vicii și apucături speciale, oamenii trecutului în toată întregimea lor expresivă ». Aceasta și face valoarea deosebită a istoriei. « Științele fisico-naturale, cele matematice, ridică spiritul pe culmi de unde viața se vede fără relief, coloare și interes; istoria nu numai că ne lasă în mijlocul vieții, dar o lărgește prin perspectiva imensă a trecutului, prin presimțirea viitorului fără de capăt » [2]). Ea ne face astfel

---

[1]) *Filosofia contemporană a istoriei*, București, 1930.

[2]) *Generalități cu privire la studiile istorice*, București, 1933, p. 32.

viața mai simpatică, mai vrednică de încredere. Paginile frumoase ale istoriei, adaugă cu atâta dreptate, sunt copleșite ca număr de cele întunecate sau stropite cu sânge... « Dar, privită dela înălțimea trebuitoare, istoria povestește un mare triumf al energiei omenești, care e oprită adesea în loc, care pierde din roadele silințelor sale, dar care-și câștigă înapoi, prin luptă îndărătnică, cuceririle cotropite un timp de inconștiența barbarului, de nisipul deșerturilor » [1]).

Cu darul intuiției sale mari, istoricul subliniază încă de atunci rolul predominant al ideii ca factor al evoluției societăților omenești. Lecțiunea de inaugurare a cursului din 1900, « Ideile în istoria universală », e una din cele mai interesante și mai frumoase pagini de filosofie a istoriei. O școală istorică de mult răsunet tăgăduise rolul personagiilor excepționale în desfășurarea vieții omenirii. « Dela ura contra oamenilor mari, zice N. Iorga, cari dau direcția sau aruncă în omenire lumina, s'a trecut la ura ideilor. In locul omului extraordinar s'au pus mulțimile anonime, în locul ideilor unora, s'au adus nevoile materiale, interesele obscure ale tuturora » [2]). A fost o nivelare ce corespunde celei săvârșite, dela marea revoluție franceză, în domeniul social. Privilegiații de odinioară, regele, nobilul, înaltul prelat, rămâneau și după moarte la locul de dominație, pe « paginile istoricului, pe pânza pictorului, în marmura săpătorului ». Istoriografii școlii nouă, « membri ai noii societăți egalitare, în măsura meritului făcură în povestirea lor dreptatea pe care alții o făcuseră în viață: căpeteniile omenești în ordinea vieții sau a gândului nu mai apărură singure, isolate în demnitatea lor, ci în jurul lor răsări legiunea fără de număr a auxiliarilor ». Tot așa cu popoarele: nu se mai scrise numai istoria celor ce urmaseră tradiția clasicității și îmbogățiseră știința sau arta omenirii, ci istoria popoarelor lumii, și în ea fiecare își avu locul cuvenit după ceia ce lucrase pentru cultura umană: « Grecia și Roma veche, Apusul și Sudul Europei moderne în frunte, iar barbaria din toate timpurile la margene » [3]).

Dar, chinuită de invidie, urmează istoricul nostru, însetată de dreptatea metafisică, « de cruda dreptate care nu se poate coborî în lumea reală », s'a mers mai departe: alți filosofi politici se iviră,

[1]) *Ibid.*, pp. 33-4.
[2]) *Ibid.*, p. 67.
[3]) *Ibid.*, p. 69.

pentru a predica o Evanghelie mai desăvârşită, care a dus la regimul de azi al Rusiei. Istoricii acestei doctrine au scris în sensul ei, şi astfel anonimii trecutului crescură până la înălţimea eroului şi, « fiind aşa de mulţi, îl înghiţiră ». Se dădu de asemenea barbarilor strălucire şi, în această strălucire pe care n'o meritau, « vechea lumină a celor cari o răspândiseră se pierdu ».

Cine ceteşte aceste producţii ale istoriei « democratice », de « statistică şi agrimensură », zice N. Iorga, n'ar putea ajunge decât la desnădejde sau resignare. Dacă lumea e în stăpânirea puterilor oarbe şi dacă biruinţa e întotdeauna a mulţimii, a instituţiilor pe care viaţa ei se razimă, « orice silinţi spre mai bine se vor frânge zădarnic de zăgazul de fier al acestor vechi organisaţii, proptite pe inerţia sau interesele celor mulţi; orice avânt entusiast se va sfărâma şi va cădea în pulbere de ridicul asupra celuia ce a întreprins-o. Lumina nu mai poate veni de sus asupra omenirii ».

Dar, în realitate, *nu* este aşa. « Ceia ce ţine în picioare societăţile şi complicatele clădiri pe care ele se razimă, — afirmă Nicolae Iorga,— nu e numărul, nici forma, nici organisarea strânsă, ci *justificaţia* lor..... Totdeauna păstrătorii puterii, conducătorii muncii omeneşti au simţit nevoia morală să îndreptăţească ceia ce represintă şi ceia ce le foloseşte. Şi această îndreptăţire nu e decât o ideie, o *ideie* care a fost un ideal şi a devenit un principiu, care sprijină, o tradiţie, care consfinţeşte ». Dar « tradiţia nu e neatacabilă şi nici forma de viaţă socială ce se razimă pe dânsa nu e eternă ». Viaţa nu are imutabilitatea morţii: ea se schimbă mereu, se preface. In această prefacere, vechea temelie slăbeşte, şi când tot mai mulţi îşi dau seama că trăiesc într'o formă îmbătrânită, într'o clădire care se clatină, « cineva apare şi răspândeşte în aierul intelectual al timpului o nouă formulă: politică, religioasă, socială propriu zisă, prin care misterul se desleagă mai bine, prin care societatea se cârmuieşte mai înţelept, prin care munca se organisează şi se răsplăteşte mai drept ».

Voiţi un exemplu? « Iată Impărăţia Romei », — zice, în caracterisarea sa lapidară, N. Iorga, — « formidabilul *imperium romanum*, cu soldaţii tuturor popoarelor, cu zeii tuturor neamurilor, stăpân pe toată tradiţia culturală a omenirii, pe toate puterile civilisaţiei, într'o expansiune fără de sfârşit. Ce n'avea Cesarul din câte le acoperia cerul şi ce nu putea să aibă? Şi s'a ridicat în faţa colosului de forţă,

în care vedea un monstru al minciunii, unul singur, şi acela a cărui Impărăţie nu era din această lume. S'a ridicat pentru a spune adevărul nou, veşnic, cum sânt toate adevărurile nouă. Nu-l credeau cei ce erau mai aproape de dânsul. Il ascultară doisprezece ţărani naivi şi o femeie plină de iubire, într'o depărtată provincie a Imperiului, locuită de un popor despreţuit. Şi lumea a devenit Impărăţia lui » [1]).

Nu materia brută, care ne înconjoară pretutindeni, e în societăţile omeneşti, conchide cu dreptate istoricul, ci ideia realisată « care formează corpul lor », ori ideia ce vrea să fie realisată, « şi ea întreţine viaţa într'însul ».

Nevoia de prefacere a studiilor istorice, care a frământat minţile cele mai luminate ale istoriografiei, dela începutul veacului al XIX-lea până azi, a preocupat continuu pe marele nostru istoric. Părerile la care a ajuns pe urma acestei preocupări şi-au găsit expresia cea mai deplină şi mai originală în discursul de intrare la Academia Română, din Mai 1911. Rare ori s'au scris pagini de cugetare mai adâncă, de formulare mai pregnantă a adevărului istoric, de frumuseţă mai inspirată în expresia strălucitoare a ideii. « Două concepţii istorice » pot sta alături de ce s'a scris mai frumos în literatura universală.

Şcoala romantică a Apusului, stăpânită de ideile morale ale veacului al XVIII-lea, credea că valoarea unei naţiuni caută să se afirme mai cu seamă prin calitatea personală a conducătorilor şi a oamenilor ei mari. Mai nici o consideraţie pentru viaţa culturală, pentru acţiunea continuă şi obscură a mulţimilor. Dar, din multele discuţii purtate în timpul din urmă, afirmă Nicolae Iorga, mai ales din povestirea marilor vieţi naţionale, în aceste vremi de biruitoare democraţie, se desprinde un alt caracter al istoriei. « Faptele nu există numai *pentru* ele şi nu există numai *prin* ele; apariţia lor se datoreşte unei acţiuni puternice continue, adânci, care se vădeşte prin mijlocul lor; astfel faptele sânt doar manifestările acestor forţe mari, acestor factori hotărîtori, acestor desvoltări stăpânitoare. Iar ideile pe care ele le pot *provoca*, au de sigur un foarte mare interes... Dar ceia ce interesează în rândul întâi pe istoric e însăşi manifestarea prin

---

[1]) *Ibid.*, p. 73.

fenomene organice a factorilor acelora cari pleacă din viața economică, din viața culturală, din substratul material sau din atmosfera morală a unui popor. Și aceasta nu înseamnă alta decât că izvorul lor e în însăși energia primordială, ori în energia câștigată a acelui popor ». *Popoarele* stau deci supt ochii istoricului, fiecare de sine și unul lucrând asupra celuilalt. Dar *popor* are azi cu totul alt înțeles decât odinioară. Poporul, precisează istoricul, « are viața lui organică, asemenea cu viața individualităților ce trăiesc în lume. El crește prin ce câștigă din afară, se curăță, se înoiește prin ce lasă din ființa sa într'o anume vreme; el moare și învie, îmbătrânește și se face tânăr, în fiecare clipă. Dar ceia ce-i hotărăște puterea și valoarea în lume e acea energie proprie, elementară, care determină putința lui de a asimila, de a radia și proporția în care părăsește elementele sale usate » [1]).

A urmări toate aceste prefaceri, în care se cuprind oameni și fapte, care servesc numai spre a înțelege mai bine în exemple caracteristice, este pentru N. Iorga *adevărata misiune a istoricului.* Oricare ar fi materia pe care o tratează, el va trebui să aibă starea de spirit a fisiologului, « care și în cercetarea celui mai mărunt vas, a țesăturii celei mai banale are în mintea sa marele sistem de viață, solidar, unitar, din care aceste obiecte ale studiului său fac parte ».

Nu se va mai deosebi deci istoria politică de cea culturală, istoricul trebuind a trata unitar lucruri ce vin dintr'o singură energie generatoare. Există o *singură* desvoltare, « și toate manifestările de viață se prind într'însa, apărând fiecare la locul ei, hotărît de sensul acelei mișcări, de momentul ivirii faptelor și situațiilor, și având fiecare spațiul pe care îl cere însemnătatea representativă sau însemnătatea activă a acelor fapte și situații ». Eroii, pe cari istoricii vechilor concepții și metode i-au izolat de ceilalți, pentru ca în urmă alți istorici să-i lase să piară « în cămările lor mari și reci », fără ambrosia zilnică, se întorc înapoi în milocul celor ce i-au înălțat și pe cari i-au condus. Vom vedea astfel, cum spune, în graiul său colorat « nu neagra gloată a celor mulți și mici, și, iarăși, nu hlamida albă, ori veșmântul de purpură, aurul, argintul, pietrele scumpe și mărgăritarele de pe trupul protagoniștilor, ci silința, munca, lupta, înaintarea, retragerea, răsărirea în lumină ori cufundarea în întu-

---

[1]) *Două concepții istorice*, ed. Acad. Rom., pp. 14-15.

nerec a tuturora, unul condiţionând pe celălalt şi acesta creînd condiţii nouă pentru munca tuturora, absolut solidară » [1]).

Istoria politică nu va mai fi prin urmare « un şir de biografii, o culegere de portrete dinastice, de vieţi ale sfinţilor, de biografii literare şi artistice, o descriere de solemnităţi, ...un memorial diplomatic ». Istoria culturală nu va mai fi nici ea un simplu capitol al filologiei, « în sensul mai larg, modern al cuvântului ». Tot astfel, deosebirea de până acum între istoria universală şi istoria naţională dispare şi ea: « viaţa unui popor e necontenit amestecată cu vieţile celorlalte, fiind în funcţiune de dânsele şi înrâurind necontenit viaţa acestora » [2]).

In cadrul principiilor enunţate, N. Iorga schiţează un nou şi vast program pentru istoria Românilor, în care se va porni, nu dela Traian, ci « dela cele mai vechi popoare din care venim », dela acea rasă iliro-tracică, « întâia creatoare de ordine politică dela Carpaţi până în Arhipelag ». Cultura lor se va urmări până în datinele poporului nostru dela ţară. Istoricul va lămuri procesul de romanisare al Iliro-Tracilor, prin necontenitul influx în Pind şi Balcani al unui prisos de poporaţie rurală italică, apoi luarea în stăpânire, determinată de acelaşi prisos de energie, pe malul stâng al Dunării, « a unui mai vechiu domeniu de influenţă civilisatoare romanică ». El va înfăţişa întreaga civilisaţie superioară a Romei, cu resturile ei adânci în aceiaşi viaţă a maselor populare, va căuta urmele energiei poporului nostru în conflictele de dominaţie politică în Răsărit, pe care le-a avut Bizanţul cu popoarele slave şi cu Ungurii. In acest cuprinzător cadru, nu va uita tradiţiile satelor noastre, prin care se va putea umplea « lacuna considerabilă pe care o lasă în trecutul nostru izvoarele străine », nici miile de documente ce ascund materialul acelei culturi proprii, « în care energia şi iniţiativa naţională au ştiut să contopească într'un tot armonic, potrivit cu situaţia şi aptitudinile noastre, caracterele civilisaţiei occidentale cu ale celei orientale, *ai cării moştenitori legitimi şi integrali am fost* ». In sfârşit, el va căuta în viaţa popoarelor creştine din Orient tot ce poate servi să arate cum, în chip firesc, ţările noastre au ajuns centrul silinţelor spre cultură ale lumii creştine din Răsărit.

---

[1]) *Ibid.*, p. 16. Aceleaşi înalte principii inspiră comunicarea făcută la congresul de istorie din Londra (1913), cu privire la necesitatea unei noi istorii a Evului Mediu.

[2]) *Ibid.*, pp. 16-17.

Această largă concepție a istoriei naționale îmbrățișează, cum atât de bine observă d-l Mario Roques, în discursul de comemorație [1]), întreaga civilisație a poporului român. Invățatul francez subliniază, tot atât de just, meritul marelui nostru istoric de a fi pus în lumină interdependența desvoltărilor și transformărilor istorice din Europa sud-orientală. Pentru a realiza acest vast program, Nicolae Iorga a explorat, în adevăr, ca nimeni altul, toate manifestările vieții poporului nostru, tot ce s'a răsfrânt, de aproape și de departe, în aceste manifestări, din viața altor popoare, până la marile curente de civilisație ce au străbătut din Occident în lumea Răsăritului european.

Un alt element al concepției sale de istoric, al «sistemului» său personal se impune atenției noastre.

«Istoricul mărginit între anume date și anume hotare, afirmă dânsul, va fi totdeauna un mai slab înțelegător al esenței lucrurilor ce e menit să înfățișeze decât acela care îndrăznește a privi în jurul său» [2]). Izvoarele, constată învățatul, ne dau adesea o puzderie de amănunte care ne interesează puțin, și pentru ceia ce este esențial în concepția noastră nu spun nimic. Spre a reda în aspectul ei general viața unei epoci, ești prin urmare nevoit să cauți în altă parte decât în izvoare. Evenimentele istorice rare ori sunt cu totul nouă; ele se repetă, și se poate recunoaște o corespondență a situațiunilor și manifestărilor istorice, a elementelor statice și dinamice ale istoriei. Dacă aceste elemente lipsesc pentru o epocă, pentru o națiune, pentru o grupă de fapte, trebuie să le găsim aiurea, adesea la o mare distanță cronologică [3]). In diversitatea pe care o presintă faptele istorice, sunt totuși «linii comune», care pot da, dacă nu legi, ca în alte domenii, cel puțin «termeni de comparație», și ei ajută nespus de mult opera de comprehensiune istorică.

A căuta acești termeni de comparație, aceste paralelisme istorice, e o necesitate pentru istoria noastră, pentru care documentele sunt restrânse și uneori lipsesc; dar e o necesitate și pentru epocile obscure ale istoriei generale, care se pot reface cu aceste elemente. Lucrul, firește, nu e ușor: «numai o largă orientare în tot câmpul vieții omenești trecute ține la îndemână exemplele lămuritoare». Pre-

---

[1]) *Discours à l'Académie des Inscriptions et Belles-Lettres*, reprodus în «Revue historique du Sud-Est européen», XVIII (1941).

[2]) *Două concepții istorice*, p. 22.

[3]) *Essai de synthèse de l'histoire de l'humanité*, I, Paris, 1926, p. VII.

gătirea enciclopedică, — afirmă N. Iorga, — « nu e nicăiri o mai mare nevoie decât pentru istoricul vrednic de acest nume » [1]).

Principiul acesta învățatul român l-a aplicat în toată opera sa. Il aflăm deopotrivă în « Istoria poporului românesc » și în cea a Imperiului otoman, apărute în limba germană, în « Istoria vieții bizantine » și în volumele de sinteză a istoriei omenirii, publicate în limba franceză, ca și în recenta « Istorie a Românilor », în zece volume, cu titlurile lor atât de semnificative (« Strămoșii », « Sigiliul Romei », « Oamenii pământului », « Ctitorii », « Cavalerii », « Monarhii », ș. a.), — operă monumentală, bogată în sinteze.

Concepția de unitate absolută a vieții omenești, necesitatea « de a nu cugeta altfel decât pe linii care ar străbate toată desvoltarea omenirii » l-a dus, la capătul experienței sale de istoric, la un nou sistem de a scrie istoria, la ceia ce dânsul numește, cu un termen nou, neîntrebuințat până acum: *istoriologie*. Iată, în câteva cuvinte, în ce ar consta.

Ordinea în care sunt expuse faptele nu trebuie să fie hotărîtă numai de cronologie, sau de anume considerații particulare. Ceia ce importă înainte de toate, e de a le grupa « prin felul cum ele colaborează și concurg la acel mare lucru, cel mai mare din toate, care e viața omenească însăși ». Pentru aceasta, istoricul trebuie să facă o selecție între ele: « nu toate fac parte din țesătura însăși a acestei vieți de-a lungul timpurilor. Numai ce e caracteristic trebuie ales din mulțimea de știri care, mai ales pentru epoca mai nouă, e copleșitoare ». Aceste fapte chiar, la care istoriologul se oprește, trebuie apropiate de cele corespunzătoare din alte epoci, la alte grupe de popoare. Elementele caracteristice, astfel alese, intră apoi într'o construcție dinamică [2]).

Invățatul român era de mult pregătit, prin lucrări în care întrebuințase acest sistem, a încerca o renovație a genului istoric. O construcție cu totul originală, o nouă și îndrăzneață interpretare a faptelor, cărora istoricul li se adresează direct, « fără interpret », pentru a le smulge secretul pe care niciodată nu-l vor destăinui întreg, iată ce avea să fie această lucrare, încununare a operei cugetătorului istoric, care a fost Nicolae Iorga. Duhul întunerecului a curmat această ultimă rază de lumină.

---

[1]) *Două concepții istorice*, p. 22.

[2]) *Préface à une « historiologie ». Pages posthumes.* Acad. Roum., Bulletin de la section historique, XXII (1941), p. 5 sq.

Pentru a încheia, una din condiţiile cerute istoricului de marele dispărut e şi *frumuseţea istorică*. Criticii istorici înşişi nu o tăgăduesc cu totul, dar atâţia, mai cu seamă la noi, în neputinţa de a o avea, o repudiază din principiu.

Este mai întâi, constată Nicolae Iorga, o *frumuseţă de organizare, de construcţie*. Cine scrie istorie, cine simte chemarea de a o scrie, trebuie să aibă, mai presus de toate, convingerea « că zugrăveşte o viaţă », şi toate silinţele sale trebue să tindă la reconstituirea întreagă a acestei vieţi. Istoricul trebuie să aibă deci *visiunea trecutului*. Pentru aceasta îi trebue fantasie, nu fantasie literară, care scoate opera din creierul artistului, ci fantasie « reproductivă », creatoare şi ea, prin care se învie o epocă din cenuşa trecutului mort [1]).

Este, apoi, o frumuseţă a expresiei, o frumuseţă de stil. Cine ar putea tăgădui în serios plăcerea pe care o ai la cetirea frumoaselor cărţi de istorie? Ranke, Carlyle, Michelet, Ch. Diehl sunt câteva exemple. Nicolae Iorga o proclamă, fiindcă el însuşi are în stilul expunerii sale, după cuvântul expresiv al d-lui Zamfirescu, « fosforescenţe romantice » [2]).

Dar pentru a scrie frumos, se cere « talentul special pentru a scrie lucruri frumoase », talent compus din impresie puternică, din fantasie reproductivă, din bogăţie a lexicului şi din simţul ales pentru sunetul frazei. Talentul acesta foarte puţini îl au. De aceia ne lasă întotdeauna reci expunerile istorice în care auzim vorbindu-se de oamenii şi lucrurile trecutului în termenii vocabularului curent. Nicolae Iorga, artistul care a avut în gradul cel mai înalt visiunea istorică şi strălucirea formei, a putut scrie cu drept cuvânt, în cele din urmă pagini ce ne-a lăsat: « *Aş fi vrut să am mai mult talent* « *poetic* », *pentru a fi mai aproape de adevăr!* ».

N. BĂNESCU

---

[1]) *Generalităţi*, p. 43.

[2]) *Spiritualităţi româneşti*, Bucureşti, 1941, p. 346. Capitolul IX, « Naţionalismul lui N. Iorga », presintă o frumoasă şi vioaie caracterisare a geniului ilustrului dispărut.

MIHNEA-VODĂ LA RODOS

Se știe că, scos din Domnie prin îndelungatele și, în sfârșit, fericitele stăruinți ale lui Petru Cercel, Mihnea-Vodă, foarte tânăr pe atunci, fu surgunit la Rodos.

Acolo-l află, în 1579, călătorul frances Carlier de Pinon [1]). După ce descrie portul, cu un rest din lanțul de închidere din vremea cavalerilor și marele tun imperial, « basilic », urmând morile de vânt și noul zid pe locul breșei deschise de Turcii cuceritori, șanțurile în stâncă fiind fără apă, bastioanele care cuprind o puternică artilerie, străzile cu caldarâm, casele de piatră cu terasă, el scrie: « Montant la rue des Chevaliers, on y trouve a main gauche l'hospital, lequel servoit pour les malades, lorsque les Chrestiens tenoient la ville. On voit aux deux costéz d'icelle un grand nombre d'armoiries de chevaliers, peintes et engravées aux murs. Au haut de la rue est le lieu, lequel servoit d'asile ou lieu de sauveté, a ceux quy avoient commis quelque acte digne de mort. Un petit plus avant est le lieu, ou l'on payoit les soldats, et au dessus d'iceluy une salle, ou on tenoit conseil. Au sortir de ceste rue est a main droicte un petit plus haut, le logis, auquel se tenoit le Commandeur, lequel est guardé par quelques soldats turcs parce que on y tient a present cinq roix prisonniers avecq leurs femmes et enfans, *dont il y en avoit un de Walachie.* Il sont releguez en ce lieu, pour toutte leur vie, n'est que le Sultan les en retire, duquel ils ont fort petite pension pour s'entretenir. Au haut de la porte dudict logis sont attachez deux paniers d'osiere, avecq une escriteau au dessoubs en lettres turcquesques. Par ou ils veulent denoter, que ladicte ville a esté prinse par le moyen d'une montaigne de terre ».

---

[1]) Carlier de Pinon, *Voyage en Orient, publié avec des notes historiques et géographiques* par E. Blochet, Paris 1920, p. 134.

Cine puteau fi ceilalţi « regi prisonieri cu femeile şi copiii », tovarăşi de nenoroc ai fiului lui Alexandru, nu putem şti.

Se adauge că, afară de soldaţi şi « câţiva alţi Turci », mai sânt Evrei, în număr covârşitor, « n'estant permis a aucun Chrestien d'y avoir logis et demeure ordinaire ».

Altfel, bielşug de fructe, miere şi vin, carnea şi grâul aducându-se din Asia vecină [1]).

Bun observator, Carlier va nota că Ţiganii, « Cinganes », nu sânt Egipteni, ci « gens ramassez natifs en Europe, lesquels sont venus au commencement du pays de Walachye » [2]).

El ştie că de la vestita mănăstire a Sfintei Ecaterina de la Muntele Sinai pornesc călugări cerşitori « par la Bulgarie, Moscovie, Walachie, Armenie et jusques en Americque » [3]). Rugăciunea pe vasele veneţiene; şi *dia* [4]).

N. IORGA

MEDICUL LUI CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU: BARTOLOMEO FERRATI [5])

Hârtii găsite de părintele Gheorghe Negulescu, de la biserica Batiştei din Bucureşti şi presintate de acelaşi, împreună cu d. N. Vătămanu aruncă, şi în urma unor noi găsiri în preţioasa lucrare a d-rului Samarian, o nouă lumină asupra medicului italian al lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, trecut apoi şi în Moldova, probabil împreună cu ginerele acestui Domn, Constantin Duca.

Se dă şi în facsimile actul din 1718, de la Doamna Marica şi nepotul ei de fiu Constantin Brâncoveanu, privitor la o casă a lui în Bucureşti, « lângă podul lui Haidîm », ceia ce nu înseamnă altceva decât al « Hadîmbului », eunucului (v. mănăstirea Hadîmbului, în judeţul Iaşi). Casele acestea de pe malul Dâmboviţei fuseseră cumpărate de răposatul Domn, « cu bani den Cămara noastră », — ceia ce se înseamnă, pentru a le feri de confiscarea averilor celui osândit la moarte pentru trădare —, « de la Tănasie Vornicul şi de la

---

[1]) P. 135.

[2]) P. 161.

[3]) P. 216.

[4]) P. 313.

[5]) Preot George Negulescu-Batişte, dr. N. Vătămanu, *Casa din Bucureşti a doctorului Bartolomeo Ferrati, protomedic al lui Brîncoveanu*, Bucureşti 1940.

Băhroaia ». Se vede că Ferrati fugise « după întămplarea maziliii noastre » și casa-i fusese luată de cine se întâmplase, pănă ce, în aceste zile ale lui Ioan Mavrocordat, când dinastia brâncovenească și « partidul » ei revenise la putere, cum am arătat-o în *Istoria Românilor*, restituirile ajunseseră din nou cu putință.

Insuși Ioan Mavrocordat, menționând pribegia doctorului în Ardeal, întărește această nouă danie [1]). Pentru familia « usurpatorului » Nona am dat știri în *Istoria Bucureștilor*.

Mult timp după aceia, printr'un act romănesc, din 1732, acel care-și zice, în limba noii țări, « conte Ferate doftorul », amintind cumpărarea veche de la « Tănasie Čaușul și de la o femeie anume Buhuroe » (de la Buhur, Bohor), « dă aceste case nepotului mieu lui Iosifŭ Calnochi, fiiul dumisale cumnatii noastre contesii Marii Mamucca, giupăniasa dumisale lui Costantin biv vel Med(elnicer) ». El iscălește, alături de o rudă, Costin Neniul, de Constantin Roset și de un Ioan Sturza Hatman, fiind deci pe atunci în Moldova [2]).

Autorii caută a stabili o genealogie a familiilor Mamucca della Torre și Kalnoky, din care iese că Ferrati ținea pe Agnes Kalnoky, fiica unui conte Samuil, iar Adam Kalnoky, frate cu Agnes, și tatăl lui Iosif, ținea pe o Maria-Antonia, fiica lui Marco-Antonio Mamucca della Torre. Acesta ar fi fost soțul unei fete a lui Constantin Cantacuzino Postelnicul.

O inscripție la Bărăția din București [3]) arată că s'a îngropat acolo Maria della Torre, soția lui Adam Kalnoky. Ea se remăritase cu Moldoveanul Costin Neniul, trecut la București. Actul din 1732 arată că soțul Mariei Kalnoky, Adam, și Agnes Kalnoky-Ferrati erau frați. Coborîrea din Constantin Postelnicul a Mariei-Antoniei nu se poate adeveri, o căsătorie a fiicii acestui mare boier de origine imperială și evlavios ortodox, soț al Elinei, fiica lui Radu-Vodă Șerban, cu un catolic nefiind posibilă.

Se știe că familia, ardeleană, din Câlnic, a dat pe un cancelariu al Monarhiei austro-ungare.

Lămuriri asupra membrilor familiei la începutul secolului [4]) le-am dat în *Istoria literaturii române*, II: nu toate sânt întrebuințate aici.

N. IORGA

[1]) *Ibid.*, Anexa 2.

[2]) Ambele acte și în facsimile în această lucrare.

[3]) Hurmuzaki, IX,[1], p. 610.

[4]) Pp. 4-5.

ATMOSFERA RUSEASCĂ DIN PRIMELE ZILE DUPĂ NEIZBÂNDA DE LA PLEVNA

In *Journal du vicomte Eugène-Melchior de Vogüé, Paris, Saint-Petersbourg, 1877—1883, publié par Félix de Vogüé*, Paris (1932), mențiunea, din Petersbourg, la 26—7 April 1877 (p. 38) a « atitudinilor indecise ale României și Serbiei » și a actelor de războiu săvârșite în România. La 27 Iulie vești de la Plevna: « două regimente distruse, 2.000 de oameni scoși din luptă. Cofă de apă peste entusiasm » (pp. 43—4). La 1-iu August a doua știre despre desastru. La 3 August aceste evenimente aruncă o umbră asupra serbării Impărătesei. « 30—40.000 de Ruși s'au bătut acolo două zile, de la 29 la 31 (Iulie), contra a 60—80.000 de Turci, se spune, și au fost răspinși cu pierderi enorme. Nu sânt încă detalii. Se mobilisează Garda, care va pleca zilele acestea la Dunăre » (p. 45). Și la 4 August: « Neliniște generală. Nu sânt detalii asupra neizbândei de la Plevna, dar pierderile se cred a fi enorme. Osman Pașa merge spre Șiștov » (p. 45). La 5 August se chiamă 185.000 de oameni din miliție. La 6 August *ciornidni*, « zi neagră ». Zvonuri panice. Se spune că Gurco e împresurat: se vorbește de 10.000 de oameni pierduți în a doua afacere de la Plevna. « In seara aceasta în sfârșit telegramă de la cartierul-general, dând o cifră de 5.000 de oameni, între cari mai mulți ofițeri superiori, pentru pierderea de la Plevna. Krüdener a atacat prea curând, fără să aștepte întăririle necesare ». « Mame plâng pe soldații Gardei cari pleacă și nemulțămire față de Marii-Duci comandanți ». Cum între 8 și 11 August nu sânt știri, « iritație a publicului » (pp. 45—6). 13—4 August. Telegramă nervoasă a Marelui-Duce Nicolae, încercând să comande încredere opiniei publice. Aici încep a spune: « Avem dreptul să știm ce devine această armată; e totuși sângele nostru » (pp 46—7). Cum vin vești rele și de la oastea din Balcani, la 19 August, cu prilejul unui dineu se vorbește de « ceata de imbecili » cari conduc armata (Marii-Duci) și de dinastiile ce se prăbușesc *(coulent)*. Lipsă evidentă de afecțiune: « sânt în încercările acestui războiu germenii unei evoluții sociale pentru Rusia » (pp. 47).

La 22 August trimiterea Gardei ar avea de scop să puie pe Marii Duci, în fruntea ei, la reserve, alții având să iea comanda (cum s'a făcut cu Todleben). In acea zi se știe că lupta s'a reluat la Plevna

(p. 48). Dar Osman n'ar mai ataca și acum atenția se îndreaptă spre luptele de la Șipca, « monstruoasă bătălie », care urmează până după 26 (p. 49) și asupra celei din Asia.

Dar la 2 Septembre reapar știrile despre Plevna. Marele Duce moștenitor e bătut pe Lom dar la Plevna e un succes plătit cu pierderea a peste 1000 de oameni. Se usează o oaste silită să rămâie imobilizată (p. 51). Vogüé crede și mai departe că « o nouă eră » se pregătește. Dar încă de la începutul lunii secretarul pleacă împreună cu ambasadorul, generalul Le Flô *(ibid.)*.

La Aix-les-Bains află însă, la 13—21 Septembre, că Scobelev a luat la Plevna trei redute, pe care le-au recucerit Turcii. « Rușii mărturisesc 12.000 de oameni afară din luptă, regimentele lui Scobelev și-au pierdut toți ofițerii: măcelăria e îngrozitoare » (p. 54). Iși închipuie că « Mehemed-Alì merge spre Brăila, bătând în detaliu pe Țarevici care s'a dat înapoi pe linia Iantrei... » (p. 54).

Aceiași știre la 27, dar « se bombardează cu moliciune Plevna, fiind neutralisați *(sic)* în reduta Grivița printr'o a doua redută mai tare, cu 200 de metri înapoi » (p. 56). Nici acum vre-o mențiune a Românilor...

In sfârșit, la 21—31 Octombre: « Mulțămită înțeleptei impresurări a lui Todleben, Osman-Pașa va fi redus la soarta lui Bazaine » (p. 62). La 9 Novembre: « Am văzut pe Bruce, întors din București. Impresii pesimiste asupra Rușilor, serviciilor lor militare, pierderilor în oameni » (p. 64).

Intors în Rusia, Vogüé află de la Viena, în ziua de 9, căderea Plevnei (p. 74). Osman a capitulat cu « 40.000 de soldați valizi, 20.000 bolnavi, 400 de tunuri ». Detalii la 12: Scobelev i-ar fi tăiat calea, « luând redutele » *(ibid)*. I se pare că sânt prea multe laude pentru cel care nu s'a apărat cât Bazaine și Mac-Mahon. Dar « încă o afacere nesigură în spre Rusciuc, între 60 de batalioane turcești și corpul (Marelui-Duce) Vladimir » (p. 75).

La 22 Decembre întoarcerea Țarului: *assez piteuse*, « într'o sanie mică, având Statul său major galopând în urmă ». Deși zgomotoasă, mulțimea pare rece. Alexandru al II-lea, « slăbit și obosit », merge la catedrala Cazan și « mulțămește lui Dumnezeu că a pus să se ucidă 100.000 de oameni » (p. 76). El crede « că nu e încă începutul sfârșitului » și o spune lui Le Flô (p. 77).

In Iunie pregătiri pentru un conflict cu Austro-Ungaria, în Ardeal și la Chiev (pp. 84—5). In tratatul de la Berlin Vogüé crede că poate întrevedea sfârșitul libertății Imperiului otoman.

N. IORGA

ROMÂNII DIN MONARHIA AUSTRIACĂ PE LA 1880
— după un călător și statistician —

In cartea din 1885 (Lipsca) a lui H. Neelmeyer-Vukassowitsch, *Oesterreich-Ungarn, nach eigenen Beobachtungen geschildert*, în mai multe locuri se dau știri prețioase despre Românii din deosebitele părți ale Monarhiei (despre Ladini, — la pagina 15 —, mențiunea că se află « în „Grödner-Thal" și în câteva alte regiuni ale Tirolului, în foarte mic număr », asimilându-se cu alte rase).

Despre Goranii din Galiția (p. 26). Mai departe: « Vechile sate *cu populație valahă* în vecinătatea localităților Mstrzyki, Lutowiska și Tyrawa woloska au decăzut cu vremea ». Urmează grupele slavisate: Boicii, Tucholsii și Huțulii (pp. 27—8). La Boicii cu cojoace se fabrică « bryndza » .« Tucholsul » locuiește, ca văcar, în mijlocul Boicilor, al căror « patriarh și model » este: asupra lor stăpânește și acuma *cneazul*. Huțulul îi e dușman, care-l disprețuiește. Are aspectul « omului din Sud ». Pieptul e prins în « kiptar » (cheptar, pieptar); peste el se poartă « baibaracul » (cuvânt turcesc care, la origine, înseamnă... steag). Și la el pălăria cu pana de păun a Bucovineanului. Autorul crede că e vorba de urmași ai Uzilor (p. 37). « Limba li e ruteană, dar tipul nu li se potrivește întru toate... Nu au înfățișare de Slavi » *(ibid.)*. « Intre Huțulii și tovarășii lor de graiu, Rutenii, în șesul dintre Nistru și Prut e o mare deosebire » *(ibid.)*. Se recunoaște că Rutenii « stăruitor și-au cucerit puțin câte puțin Bucovina și au răspins pe locuitorii indigeni, Românii, tot mai mult spre Sud. Acolo unde se mărgenesc Români și Ruteni, în zece, douăzeci de ani domnește Ruteanul; Românul învins iea și limba învingătorului și uită apoi cu totul limba părintească » (p. 38).

Românii de acolo arată în făptura lor « sângele roman... Se numesc cu mândrie « fii ai Romei » și din limba lor se pot alcătui întregi propoziții care cuvânt de cuvânt sună ca latinește... Se

ţin la o parte de toţi locuitorii, căci o mândrie deosebită o au din naştere aceşti oameni şi multă demnitate naturală, cât sânt treji... Fetele au o extraordinară asămănare cu cele de pe malurile Tibrului, şi în statură şi formă a figurii, ca şi în veşmânt. Sânt tipuri sprintene, deosebit de mândre *(üppig stolze)* şi totuşi mlădioase, cu frumoşi ochi negri, pe jumătate umbriţi, plini de foc» (pp. 38—9). Dar i se pare că găseşte şi anume urîţi gălbăgioşi, «Mongoli romanisaţi» cu picioarele îndoite, ochii oblici şi nasul cârn!

Supt coroana Ungariei *Românii merg «până spre Dobriţin şi Seghedin»*. Dacă «sânt în desvoltarea economică poporul cel mai înapoiat din Monarhie», e «pentru că mai înainte condiţiile juridice, personale şi naturale ale desvoltării lor economice au fost neprielnice». Se împart în: «Munteni, Pădureni, (în Banat: Codreni), Podgoreni şi Câmpeni. Primii «în mare parte trăiesc şi azi ca acum o mie de ani», cu vitele şi oile lor. Se observă că *Secuii nu sânt păstori de oi*, — puternic argument pentru caracterul aborigen al Românilor. Moţii, neavând unde-şi mâna turmele, au căutat alte ocupaţii. Pe Pădureni îi batjocureşte: mici, săraci, cu faţă de foamete, sfioşi, «aplecaţi la lenevie» şi la statul pe iarbă, privind munca altora (!). Pierd vremea «fumând, glumind şi cântând». Femeile nu ştiu fierbe, fiindcă nici nu s'ar cere fiertură. Amănunte asupra hranei neîndestulătoare. Ar fi mai bine numai lângă Sibiiu, Braşov «şi, în de obşte, în pământul săsesc». «Având a face numai cu Ungurii», Câmpenii sânt mai puţin harnici. Podgorenii îi par cei mai înaintaţi, dar aici e mai mare miserie; starea atârnă de recolte, care sânt bune odată la patru sau cinci ani. Autorul ştie că, după avere, Românii se împart în: fruntaşi, mijlocaşi şi codaşi. Fruntaşul e exemplu şi îndreptător al celorlalţi, afară de preot. Dar el se dă după străin. *Sânt şi regiuni de fruntaşi*, foarte ascultaţi şi urmaţi: pe la Sibiiu, Miercurea, Braşov şi Făgăraş. Se laudă înfăţişarea Moţilor, la cari se încearcă deosebiri, unii fiind străini nu încă deplin romanisaţi (!). Se dă o definiţie antropologică amănunţită pentru omul de pe Târnave, ca şi pentru naţie în general. Nu se uită nici Luncanii şi Maramurăşenii. La femei se preferă cele din partea Sibiiului. Portul e strict după sate. Se dau amănunţite descripţii. Se dă hrana pe haină. Se despreţuieşte orice e «murdar, rupt sau neobişnuit în sat» (p. 75 şi urm.).

In Bosnia, «Ţinţarii» sânt «cei mai harnici locuitori». «Ei au o mare parte din comerţ şi agricultură, dar mai ales clădirea... Dar nu sânt mulţi, trăiesc foarte răzleţ şi formează numai în localitatea Slovik, lângă Tuzla, o masă compactă». Se relevă originea romană în care cred. «Se găsesc însă în număr destul de mare în Istria, lângă Monte Maggiore şi lângă lacul Caspic *(sic)*. In Bulgaria, Macedonia şi Tesalia, lângă Ianina şi în jurul lacului Ohrida ei formează iarăşi comune şi poartă acolo un negoţ foarte întins. Şi în Ungaria-i afli în multe locuri, mai ales însă la Budapesta unde li zic simplu: Greci, pentru că se ţin de biserica greco-ortodoxă». In Sudul Bosniei ei sânt «ciobanii». Dar sânt legaţi, înainte de orişice, de comerţ. «In meserii întrec pe toţi Bosniecii şi în negoţ sânt cei mai periculoşi concurenţi ai Grecilor ortodocşi şi ai Evreilor. Prin sârguinţa şi statornicia lor îşi câştigă pretutindeni merite însemnate, şi felul lor simplu de viaţă li îngăduie a cruţa cea mai mare parte din banul dobândit. Nu afli în toată Bosnia o clădire de samă, o mănăstire, o capelă sau biserică nefăcută de muncitorii Ţinţari. Cele mai curate şi mai frumoase case în localităţi aparţin de regulă Ţinţarilor sau sânt clădite de ei şi acolo unde locuiesc laolaltă în masă compactă, localitatea face o impresie mult mai plăcută decât în alte sate vecine». Se descriu şi ciobanii cu fluierul. «Intr'un sat de Ţinţari domneşte o aşa de mare cinste *(Rechtschaffenheit und Ehrlichkeit)*, încât oamenii îşi lasă casele fără a le închide. Un vecin păzeşte casa şi averea altuia aşa de conştiincios încât de când ţin minte oamenii nu s'a întâmplat vre-un furt» (pp. 121—3).

Se denunţă maghiarisarea prin şcoală a Germanilor (p. 773 şi urm.). De altfel desnaţionalisarea micilor naţii i se pare lucru firesc (p. 1031).

N. IORGA

INCĂ UN CĂLĂTOR IN ŢĂRILE NOASTRE PE VREMEA REGULAMENTULUI ORGANIC

Un călător în părţile noastre, până acum necunoscut, e Jean-Baptiste Morot, fost tâmplar şi cultivator de viermi de mătasă, care, la întorsul de la Ierusalim, apucă drumul prin părţile Dunării, pe care-l descrie în *Journal de voyage, Paris à Jérusalem, 1839 et 1840*, Paris, J. Claye, 1869 (p. 341 şi urm.).

Pe vasul *Ferdinandus Primus* (nu *Fernando Primo*), care vine spre Gurile Dunării, sânt și călători români. Se înfruntă o grozavă furtună. La 24 August 1840 vasul e la Sulina, și se descrie pitorescul haos al bălților. De cealaltă parte, sentinelele rusești își schimbă înștiințările presenței lor. La Ismail, unde e o destul de lungă oprire, « țara presintă o înfățișare tristă și sumbră ».

La miezul nopții în Reni, cu țărmul care se va umplea de soldați pe cari marturul întrării la 1814 și 1815 a Aliaților la Paris îi vede cu înfățișarea de atunci, în uniforma lor cenușie. Dunărea « mușcă grozav » din țărm și oasele unui cimitir se scurg în apă. « Locuitorii au aierul miserabil, sămănând cu niște amfibii; văzându-i cum navigă în mici luntri, destul de asemenea cu pirogele, pe care le conduc cu mici lopeți de lemn, te-ai crede în anume ținuturi din Oceania. Fug și dispar la apropierea noastră, înfundându-se în grămada de papură, de frică să nu-i înece mișcările vasului nostru ».

Urmează Galații.

« Unsprezece ceasuri. Galați (Moldova). O mulțime de corăbii umplu portul; vin să caute grâne, cu care se face aici un negoț foarte însemnat. Orașul e îngrămădit de căruțe, venite din toate părțile ca să aducă aceste cereale. Trase de boi, cu mișcările calme și regulate, își grăbesc mersul la apropierea orașului: conducătorii caută a se întrece în sosirea în port ca să-și lase încărcătura, așa că uneori iese o neorânduială și o confusie ce se înțeleg ușor.

« Imprejurimile Galaților, întru cât se pot judeca printr'o ședere de câteva ceasuri, mi s'au părut roditoare; ar putea fi și mai bine lucrate, dacă interesul personal ar îndemna pe locuitor; ar câștiga mai mult. Va veni o zi, fără îndoială, când aceste neamuri, scăpate de orice servitute, se vor bucura liber de rodul ostenelilor lor ». Și ceva despre cămașa, cojocul și ițarii țăranilor cari i se par călătorului « palizi și livizi la față ».

La opt seara Brăila, în fața căreia se stă noaptea.

Aici se trece pe vasul *La Galatée:* în față « stepele imense ale Valahiei », vechea Dacie romană. La Hârșova, « case de prost aspect, făcute din pământ și acoperite cu șovar »: un Turc se suie acolo, ca și « Englesi și Americani veniți, pe uscat, de la Constantinopol . . ., călători distinși, din Egipt și din Siria ».

Mai departe, popasurile se fac numai la localitățile de pe malul drept. La Orșova se debarcă, unde se dau oarecare știri asupra oră-

șenilor. Acolo se face carantina, cu ajutorul lui Hodges, consulul engles din Belgrad. Morot cercetează și Mehadia, și satul Cornea.

Accidentul pe Dunăre al unor călători precedenți face pe aceștia-lalți să plece cu căruța spre Drencova, pentru a găsi acolo alt vapor. Cu ei, « un preot grec ». Vizitiul e Ungur, și mână sălbatec de-a lungul malului. In primul sat, copii în zdrențe, cari cerșesc: li se împarte hrană.

De fapt, mijlocul călătoriei pe apă se găsește. In cale, se relevă la Moldova-Nouă ruine romane.

N. IORGA

INCĂ UN CĂLĂTOR LA NOI

In 1854 apărea la New-York traducerea din limba germană a « Memoriilor » lui Vincent Nolte și un American din 1934, Burton Rascoe dădea, tot acolo, o nouă ediție [1]).

E vorba de un German, apoi încetățenit în America, dar născut la Livorno în 1779. După un drum la Hamburg încă din 1788, el se întoarce peste trei ani în locul de naștere, dar pentru a reveni în orașul german, unde începe o carieră de negustor. E în Italia, la Livorno, la Florența în 1795—7, dar din nou la Hamburg în 1797, plecând de acolo numai în 1804. Din Paris va trece în America, după afaceri cu Spania. Va revedea Europa în 1809, dar numai pe alți trei ani. Va fi însă martur al căderii definitive a lui Napoleon. De aici viața i se va desvolta între cele două continente. Și iată-l în sfârșit și pe la noi.

E însărcinat la 1840 de o firmă din Trieste să meargă la Odesa, unde era o legătură cu Iacob și Ioan Cortazzi, rudele, de sigur, ale omului politic moldovean din epoca Unirii: Ioan ținea pe o Hornley, Englesă. Din Viena, el se coboară pe Dunăre. Pe vas și prințul Galițin, student la Paris, cu secretarul frances, Wailly. Trebuind să schimbe vaporul la Orșova, visitează Mehadia. Pe o luntre își urmează călătoria până la Brăila, « vestită pentru grâul ei », și Galați.

Vrea să meargă la Iași, dar nu află decât căruța de poștă « rusească », trasă de opt cai, « cât cânii din Newfoundland ». Nu se

[1]) *The memoirs of Vincent Nolte, Reminiscences in the period of Anthony Advers or fifty years in both hemispheres.*

hotărăşte a se sui în temutul vehicul, care schimbă caii pe drum, « şi galopul merge tot înainte »; nu se află în cale decât un păhar de apă « în coliba vre-unui Evreu moldovean »; surugiul ştie numai « ruseşte »: un Engles avea obiceiul de a-l înştiinţa că trebuie să se oprească, descărcându-i un pistol la ureche.

Galiţin merge în trăsură proprie, cu « douăzeci şi patru de cai ». Dar consulul engles, Cunningham, căruia-i era recomandat de Casa din Trieste, îl sileşte a primi trăsurica sa cu două locuri şi-l întovărăşeşte o bucată de loc. Pe cale e prins şi luat în trăsură de Galiţin, schimbând cu tânărul Frances.

La Iaşi, unde se ajunge seara, paşaportul e vizat de consulul rus Kotzebue, căsătorit cu o Germană « frumuşică », din Manheim. Din carantina de la Sculeni, de patrusprezece zile, face zece în Capitala Moldovei. E poftit la masă de consul: de două ori la Iaşi chiar, odată la casa lui de ţară. Cum cetise operele tatălui lui Kotzebue, legătura se face mai strânsă şi doamna-i dă o copie, făcută de ea însăşi, a monumentului de la Manheim, ridicat lui Kotzebue, scriitorul. La Sculeni riscă a petrece noaptea în ploaie, dar sosirea lui Galiţin împacă lucrurile.

E silit a jura, gol, că n'a avut atingere cu niciun suspect.

Pe câmp fără drum, se merge la Chişinău. In cale, monumentul lui Potemchin, pe un deal, cu o colibă de pază: i se spune că a fost făcut de nepoata lui, Branicka. La Chişinău, vede numai uniforme, şi-şi aduce aminte de libertatea americană. In două zile e la Odessa, unde încep afacerile cu Casa Cortazzi.

N. IORGA

UN LORD LOCOTENENT AL IRLANDEI PE LA ROMÂNI

La Călătorii în părţile noastre e de adăugit contele de Carlisle, în *Diary in Turkish and Greek waters* (Londra, 1854). Călătoreşte cu o « contesă Sturdza », în drum spre moşiile ei (p. 22). Se descrie malul stâng al Dunării de la Orşova înainte. La Severin (« Sozoreny ») se arată paşaportul unui ofiţer român care n'ar fi ştiut decât « limba valahă » (p. 27). Agentul navigaţiei austriace e, de şaptesprezece ani, un Engles care judecă pe Români ca « nefiind necinstiţi, dar ab-

solut incurabil de leneși: e aproape cu neputință să-i faci a lucra, afară de împingerea foamei imediat, ceia ce nu e de loc un necontenit îndemn într'o țară de imensă rodire a naturii ». Călătorul vede pe câțiva țărani în portul lor, cu un cojoc « foarte nespălat » (cu ce ?), « modele de murdărie pitorescă ». N'au înaintat de loc de la Traian și orice revoluție politică li-ar face bine. Rușii nu par a fi iubiți. Știe bine în ce hal sânt Irlandesii, dar aceștia ar da semne de progres în viitor (pp. 27—9). La Giurgiu, pe ploaie, « lipsă de comfort și decrepitudine »; garnisoană de 200 de Români, fără știri despre războiu.

Limba-i pare ușoară de deprins, fiind de origine latină (p. 30).

La Galați, consulul engles e Cunningham, de optsprezece ani acum acolo. Se așteaptă Rușii, cu frica de cheltuială, legată de năvălirile lor, ca și bolile molipsitoare, ca holera.

Carantina-i displace: i se spune că are și sarcina de-a opri pe țăranii cari fug « în Turcia sau Rusia » *(sic)*.

« N'am văzut niciodată un oraș de astfel de pretenții ca populație (aproape 25.000), așa de indescriptibil de aspru și alandala », ca străzi, ca trăsuri și chiar ca îmbrăcăminte. Dar o bună musică pe mal și o cuviincioasă represintație a operei *Somnambula*, de o companie italiană. Ca total însă numai lucruri « rough, drear and squalid », majoritatea (!) locuitorilor fiind în... cojoace, adevărați Geți de-ai lui Ovidiu.

Pe noul vas *Persia*, Carlisle trece spre Varna (pp. 31—5).

La Constantinopol va găsi un « Valah de mare inteligență și naștere distinsă, prea liberal ca tendințe ca să placă Rușilor, așa că ei au făcut pe Turci să-l oprească de a mai rămânea acasă ». E mare dușman al Rușilor și mai ales al Grecilor. Țarul și societatea rusească urmăresc o « fusiune pan-slavonică » *(sic)*. Acasă, i se pare că țăranii stau mai rău decât Țiganii, fiind opriți pe loc și siliți la o muncă grea, contra legii. Dar el *caută unirea tuturor Românilor*, cu ambele Principate, Basarabia, « și poate și mai mult »: « He himself would naturally like a large Roman or Latin fusion, comprising Wallachia, Moldavia, Bessarabia, and possibly more » (pp. 60—1).

Pomenirea marelui export engles în Principate (p. 175).

In drumul înapoi spre Grecia, el află pe vasul austriac *Impératrice* pe « un general valah, proscris de Ruși în 1848 și care se

întoarce acuma, cu un fiu şi adiutant, cu un doctor, ca să-şi ofere serviciile contra lor: are o înfăţişare de gentleman, şi — sufere de răul de mare » (p. 279).

Ar putea fi Magheru.

N. IORGA

INCĂ UN CĂLĂTOR IN ROMÂNIA

În *De Paris à Constantinople par le Danube, esquisses et souvenirs de voyage*, Paris, 1878 (Institutul de Istorie Universală are exemplarul dedicat lui Claudius Popelin, și aici iscălitura e numai A., dar în el se cuprinde însăși scrisoarea de trimetere, cu iscălitura Armand Belin), la capătul unui drum pe la München, Regensburg, Linz, Viena, Praga, iar apoi pe Dunăre cu vaporul, oprindu-se la Budapesta (trecere în revistă de Francisc-Iosif a 20.000 de oameni pentru Bosnia) şi la Belgrad (descripţie a Porţilor-de-fier şi a Vidinului), se înfăţişează Galaţii, « seconde ville de la Roumanie », căreia i se acordă generos 180.000 de locuitori faţă de 250.000 ai Bucureştilor, combătându-se pentru primul oraş vechea cifră de 10.000 din Dicţionariul de Istorie şi Geografie al lui Bouillet. Se laudă situaţia şi se preţuieşte comerţul crescut de la 1856 prin lucrările făcute la gurile Dunării. « Elle (la ville) ne manque ni de constructions privées assez élégantes, ni de promenades, ni d'églises ou de mosquées (!) relativement riches. L'ensemble toutefois en est sauvage et l'aspect pour ainsi dire, inculte... Il n'y a ni édilité ni police organisée, par conséquent ni éclairage, ni propreté. Si quelques-unes des rues principales sont empierrées, elles le sont de façon à rendre la marche à pied pénible et la circulation en voiture sinon impraticable, tout au moins très fatigante » (pp. 41—2).

Aici călătorul trece pe vasul *Aunis* al Companiilor Maritime francese pentru a urma spre Constantinopol. La Sulina, « aspect agréable »; « son port, quoique étroit et incomode, n'est pas dénué d'animation » (p. 43). Chiustenge e, în schimb, un « port inhospitalier » (p. 46).

Belin mai fusese la Constantinopol în 1855 (p. 55). Nu-l află mai limpede şi mai curat. Oraşul e plin de Ruşi în uniformă, cu

toată interzicerea comandantului, vestitul Todleben. E în tovărăşia familiei Carathéodory, din care un membru, Alexandru, represinta Turcia la Congresul din Berlin. Diplomatul, care e autorul, vorbeşte pe larg de ambasadorul frances pe lângă Poartă, Fournier. Trece la Insulele Prinkipo şi la San-Stefano, cu lagărul rus infect.

Intoarcere pe Mare, cu oprire la Atena.

N. IORGA

INCĂ UN CĂLĂTOR GERMAN IN ROMÂNIA

In curioasa autobiografie a lui Iulius F. von Hessinghausen, zis Schreiber [1]), acesta arată cum, ofiţer austriac, originar din principatul Waldeck, se hotărîse a părăsi armata în care-l adusese capriciul. A doua zi după războiul Crimeii, el aştepta hotărîrea asupra demisiei sale la Braşov.

Acolo cunoaşte la otel pe « o boieroaică din Bucureşti, care cu amândouă fetiţele ei petrecuse o parte din vară, prea caldă la ea, în Bucureşti, în vecinătatea oraşului şi acuma sta să plece ». Cum el vorbia de o întoarcere prin Viena, ea-i propuse să iea calea pe la Bucureşti, unde-l va găzdui în casa ei.

Curiositatea-l face să primească, cu atât mai mult, cu cât calea ferată nu mergea atunci decât până la Seghedin. Cu posta austriacă merge până la Predeal. De acolo, în căruţa fără arcuri, trasă de patru cai pe drum nepietruit, începe încercarea. Călătorul descrie pe « Cuţovlahul » (o închipuire) cu căciulă, iţari şi opinci, care tot striga « haide », uitându-se în urmă ca să vadă dacă mai e în căruţă clientul. *Gerüttelt und zerstossen an allen Gliedern*, într'un astfel de hal ajunge la Bucureşti.

Se coboară la « boieroaică », în « Văpseaua Roşie », şi-i cunoaşte soţul, pe care-l numeşte cu pseudonimul de Cornides, Grec neştiind nici franţuzeşte, nici nemţeşte. Indată, împreună cu servirea dulceţilor, i se face invitaţia de a participa cu doamnele la un joc de cărţi necunoscut, în care pierde. Urmează peste câteva zile o masă în onoarea lui, în care domnul de gazdă aruncă jos, făcându-l ţăndări,

---

[1]) *Meine Reise durchs Leben, eine Selbstbiographie*, Dresda, 1908, p. 187 şi urm.

păharul din care a băut: doamna lămurește că s'a învățat așa de la ofițerii ruși, abia plecați.

Descrierea Bucureștilor nu e favorabilă orașului, pentru care găsește citația: «cilindrul pe capul unui barbar» (p. 190). Vede colibe lângă vile, praf pe străzi numai în parte podite și birjari scopiți, *irschars*, mânând furios în direcția arătată de atingerea brațului drept cu bastonul sau mâna care, atingând spatele, aceasta înseamnă oprire. Noaptea, ar lipsi lumina; din colțuri răsună glasul străjerului: «cine-i acolo?» *(tschina kollo)*.

Cunoaște deci Podul Mogoșoaii și Șoseaua, cu elegante trăsuri, Cișmegiul «destul de pleșuv», cu Țiganii scoțând strigăte de «ah! și oh!» și broaștele din lac. Deși totul îi pare lipsit de interes, ca în «orice alte orașe semi-orientale», îi atrag privirile doamnele care se coboară în grădină din caleștele cu Arnăuți pe capră; Dumineca și sărbătoarea se adaugă țărance în frumosul lor port: «in prächtigen, grossen Farbenreichtum aufweisenden Festgewändern, denen der Fremde gern nachblickte» (p. 193).

Gazda-i propune să meargă la o cărturărească și, bine îmbrobodită, îl duce la «baba» țigancă, într'o mahala. Se presintă cu meșteșug de călătorul care cunoaște atâtea literaturi, scena gâcitului. Răspunsul e că musafirul va trăi mult și va ajunge general, dar va avea apoi o mare patimă de ochi, — și aceasta din urmă s'a și adeverit, ca și viața lungă și o mare carieră, fie și fără stelele de general. Dar Țiganca nu-i proorocise că, întorcându-se de la dânsa, un câne-i va rupe pantalonul, ceia ce face pe boieroaică a-l mângâia că e încă mai bine decât o inimă ruptă, — ceia ce s'ar putea să fi avut un tâlc.

Nu se uită nici Dâmbovița, apa ei «dulce» și aparii cu căruțele lor cu două roate.

Apoi vaporul îl duce de la Giurgiu spre Apus.

Incolo, nu mai e vorba de noi decât doar când autorul întâlnește la un bal din Viena o doamnă tânără, «după înfățișare Sârboaică sau Româncă», gata să râdă când nu înțelege ceva într'o limbă nu în de ajuns de cunoscută (pp. 204—5) [1]).

Mai târziu Hessinghausen fu întrebuințat la Constantinopol pentru Căile Ferate Orientale (p. 244 și urm.). Acolo vorbește cu

[1]) Pentru mămăligă, p. 253.

un ministru de Comunicaţii care doreşte să fie informat despre *chemins de fer aériens!* Apoi are legături cu Ofenheim, directorul societăţii de Cale Ferată (p. 259 şi urm.). Işi zicea « Ritter von Pont-Euxin », în legătură cu planul de a duce linia... până la Odesa. Unchiul său, alt Evreu, de Herz, glumia cu privire la acest titlu, vorbind de Marea... Roşie. El spunea făţiş că nu se fac Căi Ferate cu morală. E vorba şi de procesul care a atras această declaraţie: el a fost achitat; a murit încă tânăr, de apoplexie. Autorul ajunge a conduce însuşi, din Lemberg, lucrările liniei. Merge, pentru o conferinţă, şi la Odesa. După achitarea lui Ofenheim, misiunea încetează.

N. IORGA

O NOUĂ MENŢIUNE TURCEASCĂ DESPRE ROMÂNI

In cronica lui Şükrüllah, publicată de d. Th. Seif, în *Mitteilungen zur osmanischen Geschichte*, II, (Hanovra, 1925), la paginile 111—113 din traducere, se arată că Sultanul Mohammed I-iu « a plecat din Brusa cu gândul războinic de a porni în Rum, contra necredincioşilor, răutăcioşilor Valahi. In acea ţară se aflau trei fortăreţe, care prin păcatul *(Unheil)* necredincioşilor au fost distruse. Toate trei le-a refăcut el: una se chema Sakgy (Isaccea), a doua Ieni Salè, a treia Iorcovi (Giurgiu). De acolo se duse contra Ungurilor şi luă cetatea Sevarin (Severin). Când blăstămaţii de necredincioşi, — Allah să-i părăsească! — au văzut şi priceput puterea şi strălucirea şi măreţia Musulmanilor, cerură pace, luară în spinare tributul şi se socotiră între obştea servitorilor Innaltului Prag împărătesc. Trei feciori de Domn *(Fürstensöhne)* ai necredincioşilor, cu toată mulţimea de slugi şi suită îi trimeseră la slujbă şi se îndatoriră ca, de câte ori s'ar presinta interese ale cuceritorului şi el ar da ordin, să trimeată pe lângă acei trei fii de Domn, trupe după pofta Sultanului. Mai luară asupră-şi şi îndatorirea ca, atâta timp cât va trăi Sultanul Islamului, din partea blăstămaţilor de necredincioşi în nici un chip să fie trădare şi împotrivire contra Sultanului Mehmed şi contra voinţii Sultanului. Astfel ei făcură pace, şi Sultanul Islamului se întoarse sănătos şi încărcat cu pradă şi ajunse în cetatea de stăpânire Adrianopol ».

N. IORGA

MOLDOVA ŞI STRATIOŢII

Intr'un poemet veneţian, tipărit la 1570 în onoarea « a patru tovarăşi stratioţi din Albania, juraţi să meargă prin lume după ispravă *(alla ventura)*, cu capul lor Manoli Blessi, din Napoli di Romania » (reprodus la Sathas, *Monuments inédits pour servir à l'histoire de la Grèce au moyen-âge*, VII) se află aceste versuri despre Moldova. Chemaţi de un senior « el Bulgarioni », care-i întreabă cine a ucis atâţia « şerpi cari mâncau lumea », ei răspund: « noi în pădure », şi li se oferă un castel, dar ei refusă să meargă în Moldova:

« de Moldavia nu volemo »,

de hatârul « sclavilor Greci din Rusia ».

« Del Moldavia insidi fora,
là intremo al Podoliani.
chie la Greghi sembre honora
e despresia el Musulmani » (pp. 240—1).

Află prin Orient şi « certe Cingane » (p. 257 şi p. 258).

N. IORGA

VECHI MANUALE DE ISTORIE UNIVERSALĂ

In *Abrégé de l'histoire universelle par M. la Croze, revu, continué et enrichi de remarques par M. Formey, troisième édition, corrigée et considérablement augmentée*, Amsterdam, J. H. Schneider, 1761, lucrare alcătuită întâiu la Berlin « pentru familia regală a Prusiei », cu specială atenţie pentru istoria ţărilor stăpânite de dânsa (ediţia nouă are, în schimb, mai mult despre Olanda), se dau şase împărţiri de istorie biblică până la fundarea Romei, a şaptea şi a opta mergând până la era creştină, fiind împărţite prin apariţia lui Cir. Nu se uită şi împărţirea în patru Monarhii, care « a son usage ». Pentru epoca nouă, măgulitorul Hohenzolernilor se opreşte la naşterea lui Frederic al II-lea, fixând puncte de oprire la creştinarea lui Constantin-cel-Mare, la încoronarea lui Carol-cel-Mare şi apoi, *pe base germane*, începerea regatului german necarolingian prin Henric Păsărarul, încoronarea lui Rudolf de Habsburg, suirea pe tron, ca elector de Brandenburg, a lui Frederic I-iu.

Se citează, pe lângă scriitori antici, la cari se arată traducerea, și Maillet, *Description de l'Égypte*, și « le roman de Sethos par l'abbé Terrasson », pentru Chinesi « la correspondance entre Mr. de Mairan et le Père Parennin », apoi cunoscuta Istorie Universală englesă de « o societate de oameni de litere », în traducerea francesă, tratatul episcopului de Avranches, Huet, asupra comerțului antic. Nu se uită cartea de îndoieli asupra miturilor romane a lui Beaufort, adăugind pe un Pelloutier asupra « originii Romanilor ». Pentru Evrei, Prideaux, Schukford *(sic)* și Basnage. Pentru Greci *Histoire des Sept Sages* de Larrey sau prefața la traducerea lui Demostene de De Toureil. Rollin e recomandat pentru *Histoire Ancienne* numai acelor « qui ne veulent pas s'enfoncer dans les recherches de pure érudition » (p. 28, nota 1), dar lângă el stă Vertot, « excellent », dar oprindu-se la Imperiu. Ii sânt cunoscute autorului și prelucrătorului scrierile lui Echard, lui Crevier *(Istoria Romanilor)*, Tillemont (același cuprins) și Le Beau (pentru Bizanț), ca și traducerea Bizantinilor de presidentul Cousin. Pentru Cicerone, Viața lui de Middleton (trad. Prévôt). Pentru August, de Larrey, care și-a tipărit cartea la Berlin în 1690. Pentru Iulian și Iovian biografiile de abatele de la Bletterie și opera lui Warburton, pentru Teodosiu scrierea lui Fléchier.

Recomandarea romanelor merge până la *Artamène ou le grand Cyrus* de d-ra de Scudéry, pe lângă imitarea de Ramsay a « Aventurilor lui Telemah », în « Călătoriile lui Cir ». Pentru literatura greacă : *Le théatre des Grecs* de abatele Brumoy.

Judecățile lipsesc. Doar se observă că Aristotele a domnit până la Descartes (p. 59, nota), citându-se *De varia Aristotelis fortuna* a lui Launoy. Impărații romani sânt judecați din punctul de vedere moral, lăudându-se în special Traian. Impăratul Anastasiu e apărat de criticile « eclesiasticilor ». Se laudă *Henriada* lui Voltaire, « le seul poème épique qui existe en France ».

Nu lipsește legătura cu « filosofii ». Alături de alte traduceri ale lui Tacit (una, în curs, de De la Beaumelle), se anunță aceia pe care o pornise, în ale sale *Mélanges*, d'Alembert (p. 76, nota 1). Crede în « papesa Ioana » și trimete la Lenfant, după Spanheim. Se condamnă Bonifaciu al VIII-lea.

Autorul mai scrisese o carte, în trei tomuri, pe care o și citează (p. 91, nota 1), *Le Philosophe Payen*.

Ca Istorii ale Bisericii se recomandă a lui Le Clerc (în latinește, primele două secole), a lui Fleury și Le Sueur, *Histoire de l'Église et de l'Empire*. Pentru eresii, Assemani, *Bibliotheca Orientalis*.

In ce privește pe barbari, recomandația pentru Celți e a cărții lui Pelloutier.

Pentru noile State, la Franța: cunoscuții Mézeray și Père Daniel, pe lângă « l'incomparable » *Abrégé Chronologique*, de presidentul Hénault. Pentru regina Eleonora, Larrey, *L'héritière de Guyenne*. Istoriile Spaniei de Mariana și de Ferreras, Istoriile Angliei de Larrey și de Rhapin Toyras. Pentru Germania se trece ușor peste Mascow, preferându-se Heiss; lucrarea preotului Barre e fără critică, a lui Voltaire « un simple abrégé, superficiel et peu exact »; « Introducerea » lui Puffendorf e de folos și de Grace a continuat-o până la 1750 (în tot, 8 vol. in-4°).

Papi, cele cinci volume ale lui Brueys, care nu sânt « prea mult prețuite », în deosebire de cartea englesă a lui Bower.

Pentru profetul Mohammed se aduc înainte Prideaux și Gagnier: « pour celle du comte de Boulainvilliers, c'est une apologie du mahometisme » (p. 154, nota), ceia ce displace autorului. Pentru Cruciate, Maimbourg, cu observația că nu are preț.

Expunerea se face pe linia Impăraților bizantini, cu priviri în lături la Apuseni.

In partea mai nouă, pentru Brandenburgul, urmărit de aproape și a cărui origine slavă se recunoaște (p. 178) și din istoria căruia se înlătură tot ce e fabulos până în secolul al XII-lea, se trimete și la o disertație, premiată la Academia din Berlin în 1760. De altfel nu se dă bibliografie specială, pentru că « le dernier qui a paru a effacé tous les autres »: e *Mémoires pour servir à l'histoire de Brandebourg* de însuși Frederic al II-lea, căruia, e vrednic a se observa, nu i se zice: « cel Mare ». Se laudă electorul Frederic al II-lea pentru că a refusat coroanele Poloniei și Boemiei, ca și pentru biruințele lui (p. 222). Scurt și rece se vorbește de regele Frederic-Wilhelm, care « și-a crescut Statele » și a creat o mare armată. Pentru Frederic al II-lea Formey e de sigur acela care adauge numai lauda lui Hénault, în *Abrégé Chronologique*. « Cet illustre auteur a été l'écho de la voix publique et a parlé d'avance le langage de la postérité. Mais quel ne sera point l'étonnement de cette postérité, lorsqu'elle lira l'Histoire de la présente Guerre, et verra la seule puissance Prussienne

tenir tête aux plus grandes Monarchies de l'Europe réunies contre elle » (p. 264, nota 1).

Pentru Turci, trimeterea e la Ricaut, iar despre « Istoria » lui Dimitrie Cantemir se spune numai că e « mai întinsă ». Pentru Ospitalieri, Vertot. Pentru Conciliile ecumenice din secolele al XIV-lea şi al XV-lea, expunerea lui Lenfant.

O biografie a Ioanei d'Arc, ale cării « exploits héroïques changèrent entièrement la face des affaires » (p. 221), Langlet du Fresnoy.

Pentru reformă, Théodore de Bèze (Franța), Burnet (Anglia), Ruchat (Elveția), Isaac de Beausobre (Germania; ms.; p. 230, nota), Brand și scrisorile lui Charleton (Țările-de-jos). Pentru reacțiunea catolică Paolo Sarpi.

Se citează Italianul Leti pentru Carol Quintul, Filip al II-lea și Elisabeta a Angliei.

Pentru Suedia supt Cristina, Memoriile ei, în ediția lui Archenholz.

Pentru Ludovic al XIII-lea se citează opera, în multe volume, a lui Le Vassore. Pentru Richelieu, biografia de Jean le Clerc, adăugindu-se cartea lui Pelisson și d'Olivet despre Academia Francesă. Pentru Ludovic al XIV-lea, « surnommé le Grand, pendant sa vie », cu lauda acelei « foule de grands génies et de chef-d'oeuvres en tout genre, qui doivent le faire (ce règne) regarder comme une des principales époques de l'Histoire Universelle » (p. 250), Istoriile de Larrey, Limiers și Reboulet; « mais il faut surtout lire le *Siècle de Louis XIV* par M. de Voltaire ».

Cromwell e rău tratat, în schimb: « C'est un des plus rusés tyrans que la terre ait jamais portés » (p. 251). Dar Marele Elector (Viața, de Puffendorf) e socotit vrednic de acest calificativ (p. 254).

Maria-Teresa e socotită, poate de prelucrător, ca « digne du rang suprême où elle se trouve placée » (p. 257). Dar Franța lui Ludovic al XV-lea, după « événements très favorables à sa gloire et à son bonheur », acuma, după un războiu cu « pertes considérables..., se voit réduite à un grand épuisement » (pp. 258—9). Ducele de Marlborough e presintat ca un erou (p. 251).

Pentru Carol al XII-lea și Rusia, Voltaire, dar și lauda, de Fontenelle, a lui Petru, « un chef-d'oeuvre ».

E curios că autorul dorește o istorie a lui Culihan din Persia (p. 261, nota).

N. IORGA

INCERCĂRI DE CULTURĂ LATINĂ PE LA 1780

Pe o Psaltichie grecească din a doua jumătate din secolul al XVIII-lea, legată în marochin roşu, cu Buna Vestire şi armele Rusiei, unul din proprietari a făcut încercări de traducere din propoziţii latine scrise cu chirilică.

Astfel:

Găina mulţi pui acopere.

Galina multorum pulorum soliţitam par ghereba (apoi mai multe cuvinte şterse).

Sum sanos *(sic)*, graţias ago.

Sânt sănătos: mulţumim dum(itali.)

(şi încercări greceşti).

It. 1797, ghen. 22 am (cuvinte cu îngrijire şterse) în zi Joi (adaus).

Pe dosul ultimei pagini din legătură, sus:

Ştiu că mă suiu ca să mă pogor, că înfloresc ca să mă usuc, în... resc în...nesc... (ras) ca să moriu.

Apoi:

Ut lavamus *(sic)* fenestram.

Să spălăm ferestrele.

Greceşte.

Noem. 4 88 au întrat Vizirul în Buc(ureşti) şi în 6 s'au dus.

1784, de când s'au scris acest irmologhiu.

Se repetă exerciţiul latinesc de mai sus.

1784 s'au legat acest irmologhiu.

N. IORGA

UN VECHIU POET NECUNOSCUT

Un foarte interesant Calendariu cu Pascalie, pe 1861, fără prima foaie de titlu, şi numai cu o parte dintr'o glumeaţă prefaţă a editorului a fost publicat la Focşani, în « Imprimeria Comisiunei Centrale » (litera e foarte frumoasă) supt titlul *Almanahu pe 532 ani, cuprindetor de mai multe cerinţe interesante pentru poporulu roman.*

Incepând cu însemnări istorice şi isprăvind cu o listă (cu lămuriri istorice) de Domni ai Ţării-Româneşti şi Moldovei, alcătuită după Şincai de C. I. Rojniţă.

El are o alcătuire puțin obișnuită. După sfaturi pentru boli (pp. 33—43) și rețete de « economie casnică » (pp. 43—54) se reproduc numele românești ale plantelor, culese de dr. Cihac, « un Elvețian » (!) și cuprinse în « Statistica Moldovei » a lui Nicolae Suțu, apoi « câteva cifre folositoare și curioase », supt iscălitura A. Zane (pp. 66—74), « Caracteristica unor națiuni », având la capăt însemnarea « Dicționar de inimă », « Un sfat folositor », în domeniul moralei, de D. Ralet (pp. 108—12), un mic capitol lavaterian despre Fisionomie, după Debay (pp. 157—66), și încă un șir de « sfaturi igienice » (pp. 167—; lipsesc câteva foi).

Prelucrătorul, care ar fi însuși Rojniță, cum se vede din partea personală de la înșirarea Domnilor, cu urări pentru viitorul țării, a crezut că trebuie să introducă și poesii. Dovedind discernământ, el pune alături *Miezul Nopții* al lui Grigore Alexandrescu, *Deșteaptă-te Române* (supt titlul de *Răsunetul*) și încă două bucăți de Mureșanu, trei poeme istorice de D. Bolintineanu, *Limba românească* a lui Sion, o declamație în jargonul pestriț, cu « columbă », « afecții », și « consolații », de un I. E. R., poate tot un Rojniță, o « Regretare » de aceiași calitate, cu însemnarea « anonim », și în sfârșit, cu o notă a arhimandritului Gherasim Mârzescu (p. 106, nota 1), următoarea tânguire de pribeag (pp. 104—6) a unui Balș, « I. Bălșucă », unul dintre acei pe cari-i goniră din Moldova tulburările din 1821:

JALEA DE PATRIE

Dintr'a patriei dulce sânuri
Vrășmașul mă isgonește,
Depărtat de ea 'n suspinuri
Zilele îmi otrăvește!

Unde sunt acele locuri
Ce mi-au dat viața mie!
Inima mea le jălește
Cu durerea cea mai vie!

O Moldavie iubită!
O fericire dorită!
Din inimă neuitată!
Tot d'auna așteptată!

Pe un mal al unei ape, dulce, limpede și lină,
Intr'o sară liniștită și de mângâiere plină,
M'aprinsesem de dorință, privindu cu nesăturare
Locul spre a mea moșie și strigam cu lăcrămare:
O Moldavie iubită!

De a florilor miresme, câmpurile să umplură,
Și ivirea primăverei și mai mâhnit mă făcură!
Tu fragedă rândunică, cu aripele întinse
Sbori, te duci ca o prea mică, strigând cu poftă aprinsă:
O Moldavie iubită!

Zefiri veseli și voi nouri, nu vă oprește nimică
Și în patrie vă 'ntoarceți, slobozi făr' de nicio frică;
Arătați că numai singur eu lângă aceste valuri
Trist, uitat, suferind greu, plâng privind a sale maluri.
O Moldavie iubită!

Toate triste pentru mine, toate amărăciune mie!
Și cea mai frumoasă vară nu'mi dă nici o bucurie!
Ziua 'mi este spre osândă, simțirea spre vătămare
Suvenirea spre muncire, graiul numai spre strigare:
O Moldavie iubită!

Dumnezeule pre 'nalte, de ce suferi tiranie?
Isgonește pe vrășmași, și'i sdrobește cu mânie.
Și în patria mea dulce pre noi pre toți ne adună,
Ca la ale tale altare să putem cânta 'mpreună:
O Moldavie iubită!
O fericire dorită!
Din inimă neuitată!
Tot d'auna așteptată [1]).

N. IORGA

[1]) Autorul acestei poezii atât de duioasă este D. I. Bălușucă, unul dintre boerii Moldoveni, carii la 1821 au căutatu azilul în Bucovina din cauza răzmeriței. Din această poezie se poate vedea cât de mult boerii de mai 'nainte își iubeau țara și cum plângeau de amar când o vedeau în nenorocire. Dee bunul Dumnezeu, ca această poezie să înflăcăreze inima mai multor boeri din zilele noastre ca să conlucre și ei la reorganizarea patriei loru.

Gherasim Mărzescu Arhimandrit

DOUĂ CALENDARE DE LA BUDA (1830 și 1832)

Un adevărat noroc a făcut să se salveze un exemplar din Calendarul de la Buda 1830, și anume exemplarul care a aparținut, cum se vede din iscălitură, unui C. Poenaru.

Este un volumaș în 16, cu 144 de pagini numerotate, având ca titlu: « Calendariu romanescu pe anu-l de la Hristos 1830, quare se cuprinde din 365 dé dzi-le și este aqum a treia ora intracvestu modu lucratu de Stefan P. Niagoe, inventatoriu scolii romenești din Pesta, în Buda cu tipariu, cr. tipografii tiparitu, scris de S.P. Niagoe. Scelit. de L. Colman ».

Urmează dedicația: « Spectabilului și de bunul genul nascutu-lui dómnul Emanuel Gozdu, qua unui pré zelosu patrioté și nationaliste cu umilité plecáciune se dedicá ».

Urmează, cu litere latine, în aceiași ortografie și cirilice, o îndreptare către Gozdu, de care acum în urmă s'a ocupat la Academie d. I. Lupaș. Se arată acolo că acest calendar s'a început la 1827 « al acestui întâiu pas, în anul 1828, deși cam fără tropote, totuși nespusă bucurie a stârnit în inima tuturor simțitorilor naționaliști, cu atât mai mult însă pasul anului al doilea (1829). Iar urmarea făcutei înștiințări pentru continuația lui pe anul al treilea, care, cu toate că s'a adeverit a fi mai mângâios de cât cuviincios, totuși era să rămână numai o scrisă deșartă ce într'adevăr ar fi și fost, dacă n'ar fi fost zelul patriotic și național al d-tale care l-a pus în lucrare ».

Se scusă că l-a pomenit pentru această binefacere, lăudând pe acela pe care « virtutea patriotică l-a făcut iubit și încrezut la toți magnații țării și simbol al inițiativelor societății patriotice, care au dat și poporenilor săi în limba numească temeinic semn despre simțirea națională », cu citarea cuvintelor lui, acestea: « fiecare Român urmează în cele patrioticești pe părintele său Ion Corvin de Hunyady, iar în cele ale culturii naționale pe strămoșii Romani ».

Și el anunță în această prefață că volumul va cuprinde « scurta biografie a celui mai mare erou al patriei noastre, Ion Corvinus de Hunyady », nu fără a adăugi că tot Gozdu ar mai fi spus « toți sunt pentru sfânta religie, pentru ridicarea patriei și pentru naționalitate, ca și Corvinus de Hunyady, în toată minuta să fie gata a muri ».

A doua prefaţă se îndreaptă către « prea vrednicii naţionalişti de prenumeranţi », arătând părerea de rău că nu poate să dea « şi icoana punţii lui Traian peste Dunăre, de care totuş nu vor rămânea naţionaliştii îndelung răpiţi ».

O cronologie cuprinde date istorice, punându-se la sfârşit şi menţiunea celor optsprezece ani de la « începutul şcolii preparande româneşti şi sârbeşti, precum şi altă materie calendaristică », lucrată fireşte cu cea mai mare îngrijire, sfinţii catolici fiind lângă cei ortodocşi.

După lămuriri în ce priveşte ceasurile de Răsărit şi Apus ale soarelui urmează târgurile din Ardeal şi Banat şi după aceasta făgăduita « descriere » a naşterii şi « ale eroiceştilor fapte ale mult vestitului şi de toată Europa minunatul erou Ion Corvinus de Hunyady », tradusă de D. Bojinca. La urmă se află « cheia ortografiei şi în nemţeşte ».

O notă finală, iscălită de Neagoe, spune că în anul viitor 1831 se va da « viaţa fiilor acestui neasemănat erou, Ladislau şi Mateiaş Corvinus, vestitul Crai ungur, împreună cu feţele lor ». Cei cari doresc să le aibă trebuie « să însemne la D. D., împărţitor de acest calendariu, şi aceasta până la târgul de Martie al Pestei ».

Legătura însăşi cuprinde, pe o hârtie cenuşie, pe partea de la început, o stâncă şi, jos, un turn şi un ostaş, poate grănicer, cu următoarele versuri:

« Cu răbdare, siguranţă,
Află amorul sperinţă.
Şi prin petri străbate ţara
cu bunătate.
Aşa şi Românul ori care
Poate a se luminare ».
Litog. de I. Höschl. Pesta.

Pe dos este o casă supt un copac, înaintea căruia se opreşte vulpea, vorbind cocoşului din pom. In zare se scriu aceste cuvinte: « Din întuneric la lumină ».

Calendarul 1831 nu-l avem, însă din aceiaşi colecţie vine Institutului de Istorie Universală calendarul 1832, cu titlul: « Calendariu

romanescu pe visectu de la Caransebeş anul 1832, lucratu în a 5-le anul de inventatoriul românesc din Pesta Ştefan Neagoe, (presintat cu o pecete), în Buda cu tipariu. Cr. tipografie ungară. Scel. Colman ».

Dedicaţia este: « Prea strălucitului şi de măreţ gen născutu domnul Iancu Văcărescu, Mare Logofăt al Ţării Româneşti s. a., ca un simbol al simpatiei i s'au închinat acest calendar cu cea mai adâncă plecăciune », reproducându-se şi aceste versuri ale lui:

« Cere de ai suflet împărăţie,
Oh! Tu eşti zâna mea simpatie,
Albina face din floare în floare,
Furtişaguri nestricătoare ».

Prefaţa dedicată lui Văcărescu laudă naţiunea că poate poseda un astfel de bărbat, anunţând că acest calendar va cuprinde biografia lui Mateiaş Corvinul, ceia ce înseamnă că în anul precedent va fi fost, cum se făgăduise, a lui Ladislau, fratele acestuia.

Nimic nou în alcătuirea calendarului însuşi, care cuprinde în cea mai mare parte a celor 157 de pagini « biografia lui Matia Corvinus, Craiul Ungarii », de sigur tot o traducere a lui Bojinca. Urmează aceiaşi înştiinţare pentru calendarul anului viitor, banii având să fie trimeşi de-a dreptul lui Gozdu. Se reproduc bucăţi de ale lui Văcărescu, poesiile « La condica lui Caragea », « Ceasornicul îndreptat » şi « Elegie ». La urmă Cheia ortografiei.

In ce priveşte ilustraţia, pe hârtia galbenă cu chenar roşu a copertei avem pe faţa de la început, « Simbolul fugii » şi pe partea cealaltă Zeiţa poesiei, alunecând cu piciorul pe globul pământesc.

N. IORGA.

POESII LA NE-POEŢI

— de adăugit la *Istoria literaturii române moderne* [1]) —

Ambiţios, sunând tare din trâmbiţa sa romano-dacă, Gr. G. Tocilescu, arheologul, istoricul, profesorul de mai pe urmă, îşi simte în vine « un sânge de glorios Traian » şi, membru al societăţii « Ro-

[1]) Găsesc într'o veche mapă aceste pagini care erau destinate acestei istorii.

mânismul », care, cu amintirea lui Tudor Vladimirescu, pregătia un tron lui B. P. Hasdeu, făgăduia apropiata fluturare a « stindardului cu acvila » « din Tisa la Balcan », în ciuda « păgânului blăstămat » şi a Maghiarilor, cari « răpausă 'n tăcere »:

Incalec' armăsarul, ce varsă foc, ninchiază,
Şi zboară ca şi vântul, păgâni a sfărîma!
Darabanele sună: şi tobe rapăt, rapăt,
Victoria e, de sigur, aproape: ostaşii se 'ntrunesc.

Flăcăi, copii de munte, cu inima străbună,
Cu flinta lor cea lungă, cu ghioagă, buzdugan,
Ca zmeii zbor nainte şi văile răsună
Şi stâncile s'apleacă la fiii lui Traian.

Cântăreţul care de obiceiu lupta cu citaţii latine contra hursuzului Oriental Gheorghe Panu, cu colţii înfipţi în gloria lui Hasdeu, vrea să arăte şi o sprinteneală de ritm care nu se potrivia nici cu aspectul fisic, ciudos pătrat al fiinţii sale:

Zboară ca vântul oastea 'n turbare
Ca uraganul îngrozitor,
Urlă, resurlă 'n munte, în vale
Teribil trăsnet detunător!

Şi astfel « Maghiarul treme » când

Din ambe câmpuri tunetul bubuie
Cerul se 'ntunecă, razele pier.
Armele zângănă, carăle uruie,
Mugete, vaiete urlă 'n eter.
Volvoră focul rescânteind.

Destulă barbarie ca să sperie pe toţi barbarii laolaltă [1]...

Alături de descoperirile unor pagini frumoase sânt însă și alte surprinderi, acelea care înfățișează un moment ca poet, ca poet complect lipsit de orice valoare, de orice fel, pe cineva care mai tărziu, pe altă cale, a reușit să-și câștige un nume.

Cine ar crede, de exemplu, că G. Dem. Teodorescu, adunătorul poesiei populare, al celei adevărate, neprefăcute, folkloristul și autorul articolelor de istorie literară, s'a încercat odată, fără noroc, în alte versuri decât acelea, nu lipsite de haz, prin care ataca adversari politici, între cari credea că poate pune și pe Carol I-iu, în *Ghimpele* său și în *Calendarul Ghimpelui?* Dar iată-l trudindu-se la 1870 în' *Foaia societății «Românismul»* [2]) să arăte pietatea sa față de monumentele istorice:

Doresc să văd în depărtare
Cum apare
In a zilei salutare
Invechita mănăstire
Şi prin valea cea umbrită
Şi 'nverzită,
Crucea de lemn înegrită
C'o pioasă umilire.

Și așa mai departe, rimând « documinte » cu « osăminte », « oare » cu « amoare », « nume » cu « renume », « amorție » cu « vijelie ». Nu uită în enumerație nici catapetesmele:

Doresc iar ca 'n serioare *(sic)*
Umbitoare *(sic!)*
Şi în dimineţi cu soare
Să văd turnul ascuțit,
Iar pe tâmpla poleită,
'mpodobită,
Vr'un martir, vr'o eremită
Rugându-se fericit.

[1]) *Foaia societății « Romînismul »*, I, p. 82 şi urm. El admiră şi fabula, idioată, a unui Apostol Dîmboviceanu, pe care l-a cunoscut « cînd eram copil, pe la 1861 » *(ibid.*, p. 350).

[2]) I, pp. 35-7.

C. Ollănescu, traducătorul lui Horațiu, autorul unor piese care nu sânt lipsite de calități și al unor nuvele, în « Convorbiri literare », care înfățișează impresionant scene din viața contemporană, drame umane din viața trăită, făcea la 1870 tentative lirice:

Colo 'n vale, p'o răchită
Păsărica părăsită
Plânge doru-i pribegit
Și de dânsa despărțit.

Sau în altă « doină »:

Frunză verde de sulfină,
Valea, dealul tot suspină,
Și de ce suspină oare?
De ce mândrul, sfântul soare,
Când s'arată de spre zori,
Soarbe lacrimi de pe flori? [1]).

N. IORGA.

UN SCRIITOR NECUNOSCUT: G. FLORESCU

Istoricii literaturii românești în prima parte a secolului al XIX-lea nu s'au oprit asupra mediocrului scriitor C. G. Florescu, amestecat în politică, între înoitori, — se arată ca acela care, cu C. A. (Aristia) a luat Regulamentul Organic și Arhondologia de la Arhiva și le-a ars « în curtea Mitropolitului Neofit, în prezența sa » [2]), trecând apoi la Paris, de unde revine în 1852 [3]), – și de aceia expediat de Rușii ocupației din vremea războiului Crimeii, ca prisonier politic, la Nijni-Novgorod, « oraș cu obiceiuri depravate și cu moravuri imorale » [4]), unde timp de trei ani [5]), « înghețându-i picioarele, îi căzu degetele și călcâiele » [6]).

[1]) *Ibid.*, I, pp. 38-9.

[2]) *Cristianismul și puterea lui* (București 1859), I, p. IV. Incă de la 1843 era între tineri; p. V.

[3]) II, p. 1, nota 1.

[4]) II, p. 2.

[5]) II, p. 9.

[6]) I, p. VI.

La 1859 el, care dăduse un volumaş, *Câteva piese* (nu de teatru) şi *Jalnica patrie la mormântul lui Mihai Bravul şi deşteptarea lui Mihai din mormânt* [1]), scrise « în închisoare », « nevorbind decât cu zidurile temniţei sale fără speranţă d'a scăpa » [2]), publica o curioasă lucrare mistică, intitulată *Cristianismul şi puterea lui.* O dedică fostului Domn, apoi Caimacam în epoca Unirii, Alexandru Ghica pentru « patriotismul, probitatea, blândeţa » acestuia. Caimacamul îl numise în diferite funcţii, dar el refusă ca să nu jure pe Regulament.

In Prefaţă autorul apără contra « clubului aristocratic » pe tatăl său, presintat ca « un om foarte drept şi popular, dar fără învăţătură », de această învinuire. Il presintă ca « procuror bun şi judecător drept », care-şi trimete fiul la « şcoala lui Lazăr, unde şi Banul Bălăceanu şi Nestor au studiat împreună » *(sic)* [3]).

Cartea, în sine neînsemnată, are un oarecare interes pentru limbă, recomandând cuvinte ca *a adulmeca*, *a asăui* (a însuşi), care « se află în dipţionarul lui Şincai sau Petru Maior » *(sic)* [4]). Propune pentru *a îndestula*, *a vioisa*, *a învelşura* [5]), *amu* pentru *déja* [6]), *a prăşi* pentru *a predica* [7]), ba chiar *insualiceşte* şi *individualiceşte* [8]), *a cuşnici* (a făuri) [9]), *alease* pentru cursă [10]), *corm* (trunchiu) [11]), *miresenie* [12]).

Dar ici şi colo sânt alusii la împrejurări contemporane. Astfel Biserica e acusată că nu cearcă a convinge, ci « dă cu topuzul » [13]). Ea e, de altfel, ameninţată nu numai de ateism, ci şi de « alte reli-

---

[1]) El se plânge că broşurile nu s'au vândut; I, pp. V-VI. Afară de gestul generos al unui Moise Păltineanu şi de un Severinean; I, pp. VI—VIII.

[2]) I, p. 91, nota 2. Şi adauge: « Mai bine aş fi murit atunci în temniţă, decît acum să văz pe ai miei compatrioţi divisaţi în partide parţiale, sfîşiindu-şi patria, vînzîndu-şi dumnezeirea şi familia lor; *ibid.*, nota 2.

[3]) I, p. 11.

[4]) I, p. 1, nota 2; p. 8, nota 1. Şincai e citat şi pentru *Hronic*, din care se iau şi citaţii de scriitori antici.

[5]) I, p. 69, nota 1.

[6]) I, p. 90, nota 1.

[7]) II, p. XI, nota 1.

[8]) *Ibid.*, nota 2.

[9]) III, p. 14, nota 1.

[10]) *Ibid.*, p. 47, nota 1.

[11]) *Ibid.*, p. 56, nota 1; p. 84, nota 1.

[12]) *Ibid.*, p. 105.

[13]) I, p. 41, nota 1.

giuni, cu misia politică » [1]). Dar e un duşman al călugărilor [2]). El cere a se retipări cărţile bisericeşti « după limba nouă », conformându-se « zborului limbii ce au înaintat împreună cu civilisaţia », « în radical » [3]). Se declară « creştin republican progresist » [4]).

Ba chiar îl vedem apărând pe ai săi de la 1848 pentru lipsa de vigoare a mişcării lor: « Iată pentru ce nu trebuie să învinovăţim pe republicanii din anul 1848: pentru aceasta nu au făcut vărsare de sânge, pentru că prinţipul devisei lor era dreptatea şi frăţia, Crucea şi Evanghelia stăpânului lor Cristos » [5]).

Deplânge moartea la Brusa a lui Nicolae Negulici şi a lui Grigore Ipătescu, spânzurarea în închisoarea de la Pesta a pictorului Rosenthal, exilarea lui D. Iscovescu, a preotului Tănase « de la Episcopia St. Dimitriu », cari muriră în Constantinopol, fiind astrucaţi în acelaşi mormânt, cum şi a lui N. Bălcescu, « neştersul din inima Românilor » [6]). Locul privitor la dânsul merită a fi reprodus în întregime:

« Precum şi neştersul din inima Românilor, al nostru Nicolae Bălcescu, a cărui moarte i se trase din pricină că constituţia sa fiind foarte delicată nu'l permitea d'a suferi corpul său răcoarea umidităţii, precum şi a chinurilor; însă amorul Patriei fiind într'însul mult mai mare decât orice suferinţă corporală, îl făcu să uite şi să înfrunte pe aceea a corpului său. Şi primul atac al morţii acestui brav june se trase din suferinţele ce a întâmpinat în neprecurmatele călătorii pe munţi şi câmpuri, pe jos sau călare, mâncat şi fără mâncare, prin pustiile oraşe arse ale Ungariei, Transilvaniei sau Ardealului şi Banatului în leatul 1849 (precum mai pe larg le arăt în suvenirile mele din Ungaria, Transilvania şi Banat din leatul 1849 până la 1851). Iar sfârşitul zilelor sale fu că, auzind că Napoleon a făcut *Coup-d'état*, şi din Prezident al Republicei franceze la 1852

[1]) I, p. 43, nota 1; II, p. 2, nota.
[2]) I, p. 47, nota 3.
[3]) I, p. 73, nota 1.
[4]) I, p. 88. V. privirea lui asupra revoluţiilor de la 1789 înainte; II, p. 2, nota, p. 5, nota 1.
[5]) I, p. 68, nota 3. Pentru ideia republicană citează pe George Sand; p. 70, nota 1.
[6]) II, p. 7, notele. Vorbeşte şi de « picioarele pierdute » ale temniţei sale; *ibid.*, nota 4.

Decembrie în 2 se făcu Impărat. La auzirea aceasta, studiosul nostru brav june ce suferea pe atunci în Palermo, în Sicilia, de o grea boală, i se tăie puterile și muri în espatriare, fără ca prințul Știrbei, ce se afla Domn pe atunci, la dorința junelui și la cererea ultimelor sale dorințe de a'i permite să vie să moară în țară, Prințul Știrbei zic, n'a voit d'a'i acorda cererea, și muri în străinătate. Patria noastră bine ar face unui june ca bravul Nicolae Bălcescu: să'i strămute cât fără întârziere a sa țărână, ridicându-i monumentul ce merită faptele vieții astui om mare al nostru, Romănilor; ca prin astă faptă meritată de răposatul june, să se poată încuragia viitorii tineri, ca să urmeze tot pe pasurile răposatului Nicolae Bălcescu în studii, religie, înțelepciune, prudență, morală, patriotism și suferințe fără de preget » [1]).

Ajuns pe acest povârniș al amintirilor personale, el ajunge, părăsind retorice religioase, a da frumoase pagini de istorie:

« Pe la sfârșitul anului 1848, după căderea republicei noastre (precum o arăt mai pe larg în memoarul meu asupra Istorii revoluții din 48), mă aflam emigrat în Brașov. Intre corpul emigraților noștri ce se afla acolo, era și protopopul Ioan Znagoveanu. Intr'una din zile, având o lungă convorbire cu numitul protopop asupra religii, în raport cu republica, nu știu ce simți în sufletul său dânsul în minutul acela, pentru că'l văzui că'mi făgădui de a'mi da a doua zi un mic suvenir, spre ținere de minte.

A doua zi, la reîntâlnirea noastră, plecarăm să ne plimbăm în aleiul Brașovului și absorbindu-ne în convorbiri, ne pomenirăm pe coasta falnicului munte ce'și redică fruntea în stânga cetății Brașovului. Acest munte zic, este încărcat cu brazi deși, și bătrâni ca și lumea. Urcușul său este nesimțit, pentru că poteca merge piezișată până 'n vârful muntelui unde se află o stâncă mare de piatră, fără de mușchiu. La mijlocul astui munte se află un mic pavilion, care pavilion triumfează peste tot orașul cetății Brașovului, deschizând privitorului un spectacol întins de panoramă asupra aleiurilor, arăturilor și munților învecinați. In ast pavilion dar, oprindu-ne, și luând loc pe băngile ce stau goale, ne odihnirăm privind sgomotul orașului, și frumoasa natură. Părintele Znagoveanu rupe tăcerea, zicându-mi: Mi-aduc aminte că eri ți-am fost făgăduit un suvenir,

[1]) II. p. 8, nota.

dacă nu mă 'nșel, și iată făgăduiala îndeplinită. Sfinția Sa băgă mâna'n sân și scoate o mică cărticică, și'mi o dă, însoțită cu aste cuvinte: Nu știu de nu mă înșel că eri la întrebare ce'ți făcui 'mi ai răspuns că, fiindcă ai fost cel din urmă care a plecat din Bucureșci, și fiindcă toate barierele era închise de Turci și Ruși în teroarea cea mai mare, și fiindcă, după cum ziseși, te căuta inimicii pretutindeni ca să te prinză, te ascunseși într'o pivniță în ruinele Bucureștului ars [1]), unde după două săptămâni de locuință, te văzuși silit să eși, și Nicolae Tiron pantofarul, cu Ion Lupu cizmarul, ce te îngrijea, seara, cu proviziunea hrănii D-tale, scoțându-te și deghizându-te în costum de popă barat, îți făcură vînt numai cu corpul, cum te aflai, plecași pe jos în ast costum, aci în Brașov. Prin urmare n'ai avut mijloc să iei cu D-ta nici o carte de închinăciune; așa dar, iată această micuță cărticică. Dânsa te va mânghâia la toate mâhnirile și durerile ce vei întâmpina în nenorocita D-tale emigrație. Mai adăogă sănția sa recomandându'mi ca nici un minut să nu o părăsesc, ci să o port în veci pe mine, până la ultima'mi respirare. Fiindcă eu respectam pe protopopul Ioan am păzit și povața sa; și astă carte mă însoți pretutindeni, în tot cursul tempului nenorocirii mele, până și chiar astăzi o țiu lângă mine. Prin urmare o avui și în temnițele Rusiei. Astă carte este compusă de o mică prefață, de un mic acatist, pe care'l adaog pe lângă rugăciunea mea, pentru că și dânsa'mi a servit de carte de închinăciune în tot cursul acesta, de a doua astă rugăciune a protosingelului Iustin, care foarte'mi a plăcut, și care nu se mai află nicăeri, în nici o carte bisericească, de aceea o retipăresc pe lângă ale mele, de o altă rugăciune către Dumnezeul Domnul, alta către Mântuitorul Cristos, pe care le am adăogat pe lângă celelalte ale mele, De Visul Maicei Domnului (pe care Mitropolia îmboldită de un oare-care boer, îl opri de a mai țircula în lume, și pentru care'mi voi da cuvintele la memoarul Istorii mele de la Nijni-Novgorod, pentru răul și crima ce comise Mitropolia noastră cu poprirea lui, mulțumindu-se numai și numai ca să facă plăcerea D-lui boerului, persecută Răstignirea Inaltului Domnului Dumnezeu Isus Cristos). La sfârșitul astei cărticice mai conține și închinăciunea Răstignirei Domnului nostru Isus Cristos, precum și Psalmul lui David 50» [2]).

[1]) Pentru că la 1847 s'a ars a treia parte din Bucureșci, și încă nu se zidise.
[2]) II, p. 43, nota 1.

El protestă contra întemniţării lui I. G. Valentineanu pentru scrierea lui *Biografia oamenilor mari* și contra pălmuirii pentru o altă lucrare a acestui interesant scriitor despre Administraţia lui Vodă Ştirbei [1]. In August 1860 e condamnat pentru articolul « Vaitul *(sic)* din Arepele *(sic)* furtunoase » [2]. El cutează să proorocească sfârșitul « Otomanilor » și al « despotismului austriac » [3].

Salută alegerea îndoită din Ianuar 1859: « Ce mai mare minune poate fi decât aceia a alegerii cu unanimitatea d-lui Cuzea *(sic)* de Obșteasca Adunare în mijlocul partidelor vrajbei și sfâșierii » [4].

Intre lucrurile neașteptate care răsar la cetirea cărții sânt și legăturile cu Marco Antonio Canini, revoluționarul italian despre care am vorbit din nou, acuma în urmă, în *Revue historique du Sud-Est européen:* « Pe când censura era strașnică și mă oprise atât cea bisericească, cât și cea politicească, de a tipări ast uvragiu. Pe atunci, zic, la Moldova se liberase tiparul. Așa dar, la plecarea d-lui Antonie Marcu *(sic)* Canini *(sic)* la Moldova, i s'au încredințat al meu manuscris spre a-l da în tipar. Care manuscris d. Canini, socotind ca să mă îndatoreze mai mult, zice că l-a lăsat la D-nu Melinescu în Iași. Manuscrisul încă nu l-am priimit; așa dar poate că fără voia mea se va tipări și în Moldova; de aceia mă grăbesc a da în cunoştinţa tutulor cetitorilor, rugându-i profund că, dacă, din întâmplare, li va cădea în mână-li tot acest uvragiu tipărit în Moldova, să binevoiască de a mă înștiința ca să pot să-mi reclam dreptul de la persoana care o fi tipărit-o » [5].

Partea a doua, a treia au apărut în 1859—60, a doua fiind dedicată surorii Alexandrina [6]. In ea se găsesc, alături de Psalmi, și cântări făcute de dânsul la închisoare [7].

N. IORGA

---

[1]) P. XVIII, nota 1.

[2]) III, p. 109, nota 1.

[3]) II, p. 94, nota 2.

[4]) I, p. 95, nota 1.

[5]) P. 140.

[6]) Anunţa şi un studiu cu privire la « tradiţiunile despre aşteptarea Liberatorului »; III, p. 44 şi nota 1.

[7]) Şi separat, din Novgorod, 10 Februar 1856 şi din Bucureşti, I-iu Ianuar 1857.

« SPAŢIU VITAL » ROMÂN

Incă G. L. Frollo (*O nouă încercare de soluţiune a problemului ortografic, Studiu filologico-critic*, Bucureşti 1875) aducea ca dovadă a permanenţei româneşti, pe lângă păstrarea portului de pe « Columnă », « alăturarea vaselor şi altor scule daco-getice, desgropate în mai multe locuri, cu vasele şi sculele confecţionate de industria naţională » (pp. 45—6). Acelaşi scrie: « Sfera cea mai nemijlocită de expansiune a vieţii româneşti are drept teatru vastul teritoriu ce se întinde de la Tisa până la Aspropotam şi Cefis şi de la Adriatică până la Marea Neagră » (pp. 70—1). Şi: « România, supt nişte condiţiuni ce atârnă numai de la dânsa, ar putea să devină pentru întreaga peninsulă balcanică şi până la pustele Ungariei un centru de civilisaţie, ale cării rădăcini sânt chiar astăzi foarte ramificate şi se referă la o sumă de precedente, anevoie de găsit aşa întrunite în alt loc. Deşi vecinii Românilor sânt odrasle din alte familii etnografice, totuşi ei se află în nenumărate contacte cu dânşii; fondul comun al vieţii şi al vorbei tracice, care transpare încă din păturile posterioare, vestigiile adânci ale dominaţiei romane şi tradiţiile Imperiului bizantin, datinile sociale, rudimentele de industrie indigenă, cântecele, legendele şi proverbele, religia, cultura bisericească şi bisericescul apostolat iniţiat de sfinţii dioscuri ai Orientului, Ciril şi Metodiu, nişte glorii istorice ca ale ambelor regate româno-bulgare, invasiuni şi tiranii seculare păţite în comun, lupte comune, sbuciumări, aspiraţiuni şi speranţe comune » (p. 72).

In sfârşit: « In zilele cele fericite ale Romei, Orientul latin era un corp uriaş, care se putea cumpăni cu Occidentul; conflictul civilisaţiei eline cu civilisaţia romană şi năpădirile barbarilor au sfăşiat, strivit şi spulberat membrele acestui corp; numai România a rămas în picioare, ca ultimul represintant al celor căzuţi. Acuma-i vine ei rândul de a reculege într'una, dacă poate, toate resturile risipite, şi onoarea numelui latin nu cere de la dânsa numai o oftare neputincioasă după leagănul pruncieí sale, dar cere ca să reconducă bărbăteşte prin alte căi la consângenii săi de peste Adriatica aceia ce întâia Romă n'a ştiut să păstreze.. » (p. 73) [1].

[1]) In legătură cu Odobescu, el primise de la dînsul manuscriptul *Băgărilor de samă asupra Canoanelor gramaticeşti de d. Vornicul Iordachi Golescu*, Bucureşti, 1797 (p. 211, nota 1).

N. IORGA

UN ROMAN DESPRE FUNCŢIONARI

Gheorghe Baronzi (de fapt, italieneşte, Paroncin), Brăilean, ale cărui manuscripte mi-au fost încredințate cândva de fiica sa, profesoară în Bucureşti, şi pe care le-am depus apoi la Academia Română, a fost, prin anii 1870, o interesantă personalitate intelectuală, fără dreptate căzută în totală uitare.

Poet de o deosebită originalitate, având curajul de a se desface și de imitația lui Bolintineanu și de aceia a lui Alecsandri, dătătorii de ton atuncea, — am adunat opera lui în acest domeniu într'un vechiu volum de acum aproape patruzeci de ani, în edițiile de la Vălenii-de-Munte ale poeţilor români din epoca imediat anterioară —, el a fost un adânc înţelegător şi, nu odată, un fericit imitator al poesiei populare, pe care, ca profesor, o făcea să fie adunată de școlarii săi, și, în sfârșit, a încercat, pe lângă broșuri, ca « Limba română şi tradiţiunile ei », care ar merita analisată, sau « Istoria contrabandei din Galați », oraş unde se stabilise, un roman, *Muncitorii Statului*, apărut la tipografia gălățeană G. D. Nebuneli și fiii, fără a se da indicația anului.

« Muncitorii Statului », aceasta înseamnă: funcționarii, și el vrea să-i presinte în nesiguranța lor, cu destituiri și chiar arestări întâmplătoare. E evident că el nu știe povesti și stilul în proză al priceputului în versuri e sarbăd [1]). Dar ideia de a presinta pe lângă femei insignificante, Elise și Lisette, mai palide decât chiar eroinele romantice ale lui Bolintineanu însuși, pe funcționari în deosebite ipostase și momente, e nouă.

Cu acest prilej, el se înscrie între criticii conservatori ai epocei, și aceasta mă aduce să mă ocup de această parte a unei gândiri serioase asupra realităților timpului de pe la 1860—70, de și, ca prudență, el își pune scena pe la 1850.

Intăiu, și lui i se pare că societatea românească s'a încurcat fără folos în forme străine [2]).

---

[1]) Dar nume populare pentru flori, (pp. 229-30): « fereguţa, sufleţeaua, sipica, sclipia, iarba-şerpei *(sic)*, mirica, ceroaica, aurica, răsura, stejerica, brînduşa, brilioanca, catifeluţa, ziorica, steluţa, mărceţe, renunchi, sporişii, curpenalbii, groşamii, aglici, botăţeii, aişorii ». Şi aiurea se întâlnesc cuvinte şi expresii necunoscute, care ar trebui adunate pentru dicţionar.

[2]) Restul manuscriptului lipseşte. (N.R).

O CARTE ENGLESĂ MAI VECHE DESPRE ROMÂNIA

In romanul cu subiect românesc al d-rei Elena Văcărescu, *The Queen's Friend*, urmare la *The King's wife*, (în care, firește, e vorba de regina Elisabeta), se arată astfel direcția Curții românești:

« Curtea noastră nu e, la dreptul vorbind, o Curte în de obște, și nu e un salon nici în strictul înțeles al cuvântului. Curtea noastră e un coridor, spațios și bine aerat. Orice clasă, orice individ, de la primul ministru în jos, de la cel d'intăiu până la cel mai umil, întră cu aceleași drepturi în cercul atenției Suveranului. O încântătoare casă ospitalieră i-ai zice ». Regele « venit... ca un aristocrat și cerbicos ca orice mic prinț german », a înțeles că puterea lui presupune desființarea unei aristocrații care « făcea și desfăcea pe Domni ». De aceia a primit la el pe oricine. Interlocutoarea observă că s'a ucis o clasă care trebuia lăsată să piară de moarte bună. Dar ce se pune în loc? Burghesia nu poate îndeplini această funcție. « Fiecare Român e un aristocrat născut », valorificând și primirea de rege și exhibând în străinătate o însușire princiară. Când dărâmi un stejar, e bine să sădești un trandafir.

Se presintă o scenă în care Regina critică o persoană feminină ca « escentrică » și Regele, sever, o declară « încântătoare » (p. 126). De aici resultă că « epigrama *(raillery)* și vorba ușoară *(gossip)* sânt de o potrivă de nebinevenite la masa regală » *(ibid)*.

Povestirea nu trezește un prea mare interes, dar la paginile 262—63 o foarte frumoasă descripție a nopții de vară în satele noastre. Și farmecul miresmei de busuioc.

Un interlocutor, la pagina 277, crede că « un Român nu poate găsi în literatura țării sale destulă hrană pentru mintea sa » (p. 277).

N. IORGA.

A SCRIE...

N'am relevat în *Istoria Românilor*, nici în ediția francesă, marea însemnătate pentru transmisiunea culturală romană a cuvântului *a scrie*. Forma *scriitor* e în legătură cu o *tradiție de cancelarie*. *Scrisoare* înseamnă *păstrarea comunicației epistolare*. Dar *Scriptură* în loc de *scriitură*, numai pentru Cartea Sfântă, înseamnă, în legătură cu

Les Écritures, — dar acestea, cum se vede, în plural (în italiană și spaniolă nu este), — o continuare latină, apuseană, pe care niciodată n'a înlocuit-o cu totul forma greacă și slavonă, decât prin adăugirea lui *Evanghelie*, nu *Evangelie* (ca în *a geme*, *gemeni*). De altfel în aceiași direcție îndreaptă *Psaltire* (la feminin, nu ca în grecul Ψαλτηριον; în celelalte limbi romanice e tot forma masculină). In fața greco-slavonului *Praxis* a rămas *Apostolul* (v. franc. pentru Papa = *Apostoile*, ital. = *Apostolo*). Slavonă e însă *Palia*, care n'a pătruns în popor (a se observa schimbarea de accent). *Cazania* are în față *Evanghelia învățătoare*, schimbare semasiologică locală. *Acaftistul*, *Molitvele*, vin de la influența slavă, nu și *Cântarea*, creațiune proprie în locul lui *cântec*, din *canticum*, trecut în domeniul musicii profane. *Legere* a dispărut poate din causa omonimiei cu *lege* și *alege* (v. și *înțelegere*); dar avem pe lângă *a ceti* și *cetitor* forma dublă *cetanie* (pentru Biserică) și *cetire*, mai veche. *Slova* și *a sloveni* a înlocuit *littera*.

N. IORGA

UN STRĂVECHIU OBICEIU JURIDIC LA ROMÂNI

Expresia: « nu-mi bag mâna în foc », care se păstrează în Ardeal și în Moldova, dar, mi se asigură, nu și în Muntenia dunăreană, pare să n'aibă niciun alt sens decât al unei simple comparații.

Cine se gândește însă la dovezile prin așa-numitele *ordalii* [1]), va fi de altă părere.

Ele sânt proba adevărului prin înfruntarea suferinței fisice, fără a se resimți.

Germanii au introdus în Apus acest obiceiu, de care Roma a fost străină. Dar el se află la Indieni, la Bizantini, după un pasagiu din Gheorghe Acropolitul. E vorba de apucarea fierului roșu. In evul mediu îl au Slavii. La Perși trebuia să se scoată un inel de aur din apa clocotită. In Scoția se află ambele forme. La Unguri este același obiceiu [2]), dar de origine germană.

La noi e vorba de o formă specială, pe când în codul lui Dușan e vorba numai de apa fierbinte. Deci nu e un obiceiu slav. Dacă se află și la Ungurii din Ardeal, împrumutul e de la noi.

---

[1]) V. Maxim Kovalewsky, *Coutume contemporaine et loi ancienne. Droit coutumier ossétien éclairé par l'histoire comparée*, Paris 1893, p. 397 și urm.

[2]) V. și Benedek Elek, *A magyar nép multja és jelene*, I, Budapesta 1898, la pagina 64.

El s'a păstrat numai în această locuţie. Dar aşa este şi la Oseţi cari vorbesc de « a trece prin foc » [1]), de « a mânca foc » [2]).

De alminterea şi expresia « a trece prin foc şi prin apă » are acelaşi sens.

Conclusia e că aceste amintiri de ordalii, care nu vin de la Slavi, pot să fie în legătură cu acea străveche tradiţie arică, existentă, fără împrumut reciproc, la Celţi, Germani şi Slavi, şi care, în aceste părţi carpato-dunărene, nu pot veni decât de la altă ramură a marii familii protoistorice: Dacii.

Cum, apoi, la aceleaşi ramuri arice, până la Oseţi, există instituţia jurătorilor, ea nu ni poate veni de la Slavi, cari ni-ar fi dat şi numele, ci de la aceiaşi străveche origine.

N. IORGA.

UN MARE NEGUSTOR IEŞEAN ŞI CLIENŢII SĂI

De la 1813 la 1821 îşi urmează afacerile la Iaşi un mare negustor al cărui nume nu era cunoscut până acum, Atanasie sau, pe româneşte, Tănase Gani.

Negoţul lui se întinde asupra celor mai deosebite mărfuri, de la hârtie tricapelo şi cerneală la tabac, trecând prin papuci şi bastoane, articole de modă pentru « cucoane », fără a uita cărţile francese şi greceşti, şi pe alături el se ocupă cu plasarea de bani [3]).

Intre clienţii săi, alături de oameni fără situaţii mari, se află şi fruntaşi ai societăţii moldovene, cari doresc să aibă de la acest importator şi opere aşa de periculoase ca aceia, în zece volume, despre Revoluţia francesă sau Scrierile lui Voltaire, pe lângă mijlocul de aţâţare a simţurilor care li se pare a fi « Arta de a iubi » a lui Ovidiu, în traducere francesă.

Scrisorile sânt mai rar în greceşte, limbă în care iscăleşte câte o femeie din aristocraţia ieşeană [4]). Forma lor obişnuită românească

---

[1]) M. Kovalewsky, *Coutume contemporaine et loi ancienne*, p. 417.

[2]) *Ibid.*

[3]) O socoteală greacă pentru Spătarul Mihalachi Racoviţă: farfurii, un ciorbalic, un felegean, hîrtie, « conduri pentru coconiţa », hîrtie « leon », etc.

[4]) Dar o Catinca Ghica scrie româneşte: « 265 lei, adică toî sute şiasăzăč şi cinci lei am să dau la chir Gani, 1820, Oct. 19. Catinco Cam. pen. trii ţitareli. (V°:) Ῥαβάση τῆς κωκκούνας Κατήγγας Γκύκας διὰ 3 κομ. τζιταριὰ χουζρέτια».

e foarte îngrijită, și caligrafia-i corespunde: uneori aceasta are un caracter de mare originalitate, ca pentru părintele egumen și director de Seminariu Isaia, de la mănăstirea Socola. Această îngrijire se întâmpină și la boierinași ca acel ce iscălește frumos, în litere mari, la 1817, pentru Ștefan Andronic, care « a pus degitul » numai. Se vede astfel ce zădarnică e afirmația unui L. Gáldi, în prețiosul său *Vocabulariu de cuvinte grecești din vremea Fanarioților*, apărut de curând la Budapesta, în colecția Moravcsik, că grecisarea era stăpână în toată societatea românească și mai ales în domeniul legăturilor private și intime.

E de observat și liniștea cu care, într'o vreme așa de tulburată ca a revoluției grecești, izbucnită în Moldova, boierii continuă a se furnisa cu tabac de deosebitele spețe, franțuzești și nemțești, Mitropolitul Veniamin el însuși făcându-și comanda prin fratele său, Vornicul Șerban Negel.

Ganì era, cum o dovedește un șir de comenzi, și furnisorul de hârtie, de ceară tare, de buline al Vistieriei [1]). Vedem, în April 1821, în plină răscoală, că un indescifrabil, care arată a fi un Grec, poruncește « vătavului Alexandru » să dea 5.000 de lei lui Ganì « din šfirtul Sfântului Gheorghi ». In relațiile chiar cu oameni de rând, ca un Chirica croitor și « Zafira soțul dumisale », el iea o dobândă omenească: « on leu pe lună la sută ».

Negustorul grec, care-și face toate însemnările numai în limba sa, primește și sineturi date altui mânuitor de bani, Român, « ğupănul Necola Capșa », către care se îndatorește un Gheorghi Grigori Χηρμεζὴ, adecă Hermeziu, rudă a episcopului de Huși. Firma e și « frații Capșa ».

Românește iscălește cu slove grosolane, de două feluri, Zoița Potlog, în josul unui sinet de datorie (1820). In sfîrșit iată încă un răvaș de la o jupăneasă, acesta scris întreg românește: « Gr. 157,10, adecă o sută cinzăci și șăpte lei și 15 părrale am să dau la dugheana lui chir Thanasă Gáni cu vadè păn la Sfăntul Gheorghiu, 1822, Μαρτίου 15: Iliana Paf. Căm. (V°:) ῥαβάσι τῆς κοκόνας Ἠλένας Παπφήου διὰ γρόσια 157 ». O Mărioara Vițu, cu urîta scrisoare greacă, dă un zapis, în 1794 încă, lui Alexie Iconomu pentru bani.

[1]) Printr'un Alecu (Ganì îi zice « celebì Alecu ») și un Gheorghe « hărtiiar » (semnează și Gheorghii Mavrichi logofăt), în lipsă. Se cere și « hărtie di cè grosă nemțască ». Hîrtia se vinde cu topul, ceara tare cu « fondul », dar Stolnicul Bontăș zice « un čubuc di čară roșii de pecetluit ».

Lăsăm să urmeze, în întregime sau în resumat, unele din aceste scrisori, al căror original mi-a fost dăruit pentru Institutul de Istorie Universală de d. Eugen Ionescu Darzeu, magistrat.

Incepem cu străinii.

Cel d'intăiu e autorul scrierii francese despre istoria și descripția Moldovei și Basarabiei, care se publică în revista meà francesă. N'avem însuși zapisul lui, ci numai această însemnare a lui Ganì: ὁμολογίες ὁποῦ ἔλαϐα μὲ ῥαϐάση τοῦ κυρίου 'Αγγέλου Βαλῦ καὶ ἔδοσα μίαν ἀπόδειξιν. E vorba de răvașe românești care încep toate cu neinteligibilul *me digo*, și privesc contracte relative și la moșia Cainari și « crășma Baccelii ». Sânt din anul 1833 și poartă iscălitura unui Hatman.

Nota.

« Per 10 dioe dieci zechini di Sig. Gani per due se tre setimani che prenduto e in questo tempo reddero.

Sig. Jassy, a 5t Junij 814. Czada,
pittore de miniature ».

Intre acești datornici: dragomanul frances Dubert și « Karl Haas, Instrument-macher » (Iași 1819).

Intr'o socoteàlă și φραντζέζικα διϐλία și un *Anacharsis le Jeune, Voyage*, lângă I διϐλίον ῥωμαϊκὸν τοῦ Διογένους și I διϐλίον Μελέτη τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης (1819). Găsesc și un sinet frances al lui P. Genella (Iași, I-iu Mart 1821).

Se adauge, la 1822, și un Martin Kubelka, scriind nemțește.

Dintre Ruși, un P. Crasnicov îi cere românește « 10 coale hărtie de poștiă și čară tare ».

Andronachi Donici [1]) figurează cu această însemnare:

« Ὁ ἄρχ. Βόρνικος κύριος 'Ανδρ. Δόνητζη.
I τόμμα Romans de Voltaire, γρ. 15.
Τῇ 4 Φεϐρ. 829 ».

[1]) La 29 Mart 1794, Mihai Costandin Suțu Voevod întărește lui Andronachi Donici Vel Medelnicer drepturile la moșia Micleștii din Orheiu. In alt act se vede că el o avea dată « zăstre de la socrul său dum. Darie Donič biv. Vel Ban ». Foaia e din 28 Mart 1793. Fiica lui Darie e Zamfirița. Se declară că fiii căsătoriți de mai înainte, Stolnicul Manolachi și Zmaranda n'au niciun drept acolo. La 1829 Iordachi Donici, pămeșnic, vinde moșiile sale basarabene lui Spiridon Andreia Pavlu.

Acelaşi împrumută 1500 de lei, la 19 Decembre 1818.

Cutare boier (Bontăş Stol.) îi cere, în August 1821, « un font tabac rapè ».

Dar la 28 Februar, Vornicul Costantin Mavrocordat, pe lângă tabac şi un împrumut de bani, comandă « La Révolution, vol. 10, γρ. 125. Dictionaire del'Academie, vol. 2 , 100 ».

γρ. 225

E pomenit şi un Spatar Dimitrie Cantacuzino. Pentru el se scrie, în Mart 1821, greceşte, dar iscălitura lui e românească. Acelaşi e casul pentru « celebì Costachi Cantacuzino » (1822).

Spătarul Gheorghe Bălşucă (Βαλσνούκας) vrea pe lângă I φοὺντι τζικολατον şi hârtie, 2 τόμους βιβλία τοῦ Κοδρικὰ, ἀνὰ 15, γρόσια 30 şi « I βιβλίον φραντζέζικον, l'art d'aimer d'Ovide, 1 vol... 20 ».

Ca mărfuri « cordè de atlaz », « cordè înguste », tricoteu », « dimii cu flori », « hasà » (1813).

V(ornicul) (Teodor) Balş se recunoaşte dator, în Novembre 1820, cu plată pentru nìşte cutnie, « 5 felegeni de cafia », « 7 şipusele cu valsam », « 10 ocă cahfia », dar şi 15 lei, « 3 cărţ moldoveneşti pentru iconomiia cămpului, 819, Noemv. 24 ».

Alt răvaş din 1820:

« Chir Gani, să-m dai cinci ocă cafè, căti optu lei oca, şi voi plăti cu mulţămită. 1820, Maiu 18.

V. Balş ».

Mai avem de la el un înscris pentru 500 de lei. A se da, tot « cu mulţămită », — aceasta e formula obişnuită la acest creditor —, pe ziua de Sfântul Gheorghe (1819).

Şi o femeie din această familie scrie:

« 90 lei, adecă noîzăci lei am să dau la dugheana lui chir Gani pentru un cot de şal duşăco *(sic)*, 1819, Dechv., 3.

'Ελέγκο πάλ.

(V° :) ῥαβάσι τῆς κουκώνας 'Ελέγκου Πάλσα ».

Urmează comanda lui Negel:

« 120 lei, adecă una sută doîzăci lei am luat zăci funturi tabac [1]), de la dumi. chir Ganì în socotiala Preosfinţii Sali părintelui Mitropolit,

Negel Vorc., 821. Săptv. 6 ».

[1]) Este şi « tabac carot ».

El are și o datorie la frații Capșa:

« 1300 lei, adică una mie trii sute lei am să dau la dughiana dumilor sale fraților Capșa di pi marfa ci am luoat, pi cari bani după doî luni să am a-i răspunde la oricine să va înfițoșă cu sinetul acesta, și am iscălit: Una mii trii sute lei.

Negel Vorc. 1815, Noemv. 16 ».

De la Dimitrie Beldiman avem mai multe răvașe:

« Chir Tănase Ganii, să dai doi funduri tăbac de cari ai mai dat și să va plăti cu a Vist. răvaș.

Beld. Post. 821, Ghenar 14.
Funduri mai s'au priimit ».

Un altul are acest cuprins:

« Chir Tănase Gani, să dai doi funduri tăbac di cari ai mai dat, și voi plăti cu acist răvaș. 821, Apr. 5.

Beld. Vorc. [1])

(V°:) τοῦ ἀρχ. ποστελ. κυρίου D. Πελδημάνου ».

Și cu cererea de « cărți », la 1820, apare adesea Bontăș Stolnicul, cu o îngrijită scrisoare.

O astfel de cerere vine, dar pentru tabac, prin arhimandritul Iustin, pentru episcopul de Roman:

« 360 lei, adică trei sute șasăzăci lei sănt a să plăti la dugheana lui chir Atanasie Ganì pentru treizăci funturi tăbac, căte 22 lei, ce au luat Preao(s)f(inția) Sa părintele Romanului undea s'au dat acestu sănet.

1820, Ghenar 21.
Justin.

(V°:) τοῦ ἀρχιδιακόνου ἁγίου 'Ρωμάνου διὰ 360 ».

Iată acum scrisorile lui Isaia Giușcă, arhimandritul Socolii:

« Doî topuri hartie nemțească s'au luat la shola Socola, și am dat sinetul acesta, cu care voiu plăti eu: prețul acestora să va însemna aicea mai ğos de către înfățișătoriul sinetului, dascalul Vasilie.

1821, Ianr. 3.

---

[1]) Odată, în April 29, poate supt influența stăpînirii grecești, el face să i se scrie un răvaș grecește, dar iscălitura e cea obișnuită. Grecește dă chitanță pentru niște cărți un indescifiabil, care pune și data tot grecește.

Isaiia arhimandrit Socoli.
2 topuri, cincizeci lei ».

(V°:) τοῦ ἀρχ. Ἰσαΐας Σοκόλης ».

« 100 lei, o sută lei sînt datoriu a răspunde la dugheana dumisale chir Athanasie Ganì pe 4 topuri hartie ce s'au luat în trebuința sholei de la Socola,

1820, Iuli 17.

Isaiia arhimandrit Socolii,

20 doozeci lei o cutie tabac Ianina lij am luat în socoteala mea ».

Intre boierii mărunți, unul de la postă, de la « menzil », scrie această cerere de hârtie:

« Προσκυνῶ,

Poftescu să mi să triimată trei conțuri hărtie, însă să fie mai bunişoară decăt ačasta (care tot de la dumta este) și paralele căte vor fi le voi plăti eu viind pe acolò.

Augt. 21 (1821).

Slugă Vist. Costin.

(V°:) τοῦ ἄρχ. γραμμ. Βασιλείου Κωστίνου ἀπὸ τὸ μεζίλι ».

Un Răducanu Botezatu, cu o frumoasă iscălitură complicată, iscălește pentru tabacul « moșului Constandin Burghele ».

O întreagă socoteală de birou e a lui Iacovachi Veisa Serdar. Un alt sinet e iscălit de Banul Iordachi Milu (Μείλου, în nota lui Ganì).

Nu lipsește nici A(ntohi) Sion Serd.

O cerere de cărți e și de la Bontăș Stolnic (1820), care vrea și « un čubuc de čară roșii de pecetluit », în același an. E un client obișnuit.

In Ianuar 1821, un călugăr Parthenie cere, în românește, « doao funduri tabac supțire de cel franțuzăsc ».

Un altul ordonă « să-l priimești în gazdă și să-i dai doaî odăi sus, dăndu-i și făn și orz pentru cai ». (24 Mart 1821).

Intre simplii datornici găsim pe un Costachi Cananău, Spătar (1820), care scrie curent: « sfărsătu », « negresăt ».

Se cere o plată « din banii venitului moșiii Zarujenilor de la Hotin, a răposatului Logft. Stratilat » (1820), « pentru plata țidulilor domnești la peceț în trebuința răposatului ».

N. IORGA.

DOCUMENTE TÎRGOVIŞTENE

Cu tot rolul pe care l-a jucat în trecutul nostru foasta « cetate de Scaun » a Ţării-Româneşti, Târgoviştea, nu poate presinta decât un număr extrem de redus de acte interne. N'avem nimic pentru secolele al XV-lea şi al XVI-lea, abia ceva de la începutul celui de al XVI-lea. Aşezarea Domnilor a slăbit orice autoritate orăşenească. Şi, neavând mănăstiri închinate, acestea n'au putut face şi pentru dânsa una din acele colecţii de documente care represintă, pentru partea mai veche, basa Archivelor Statului din Bucureşti.

Mulţămită bunăvoinţii d-lui [1]), judecător la Vălenii-de-Munte, pot presinta azi, în întregime ori ca extrase, un şir de asemenea acte, mergând din secolul al XVIII-lea până la sfârşitul, în al XIX-lea, al vechiului regim, a căror valoare documentară se înţelege uşor:

I.

+ Adecă eu Tudor snă lui Dumitraşco, băcan ot Tărgovişte, dat-am zapisul meu de mare credinţă la măna lui Marin snă lui Milco văt(af) za dorobanţi ot Tărgovişte, precum să să ştie că i-am văndut o vie în dealul Răzvadului, rozore 4 şi cu polile *(sic)* peste drum, care şi eu o am loot de la Dumitru snă lui Gălbează dreptu tl. 5, ţel(i)nă, şi, lucrăndu-o într'o vară de toote lucrurile, deč Marin, avănd vie într'ačasta, în sus, la vărfu, m'am tocmit cu dumnealui de i-am văndut şi ačasta da *(sic; după: la)* vale, să i să îndrepteze viia la vale, neavănd el loc de casă, şi viindu-i şi cu dreptate, şi s'au

[1]) Loc gol în manuscript.

văndut dreptu tl. 7000. Şi acăstă vie o am văndut de a mea bună voe şi cu ştirea tuturor vecinilor, să fi dumnealui stătătore, şi cuconilor, nepoţ, strănepoţ, din neam în neam. Şi, căndu s'au făcut acestu zapis fost-au mulţi omeni marturi, anume Noem. 28, 7243.

Eu diiacon Mihai ot Ludeşti mart. [1]).
Eu Costandin croitor martur.
Tudorache băcan vănzător. Costandin.
Şi am scris eu, pop(a) Nedelco cu învăţătura dumnealor.

Scrisoarea zapisului e foarte frumoasă, dar deosebit de interesante sânt literele ornate din iscăliturile croitorului şi băcanului, care, acesta, face din al său «Tudor» o adevărată operă de artă caligrafică.

II.

Adică eu Ion fečorul lui Petre Sasu de aici din oraş(ul) Tărgovişte dat-am zapisul mieu la măna dumnealui Guţă sin Cărstea tabacu precum să să ştie că i-am văndut un locu de prăvălie lăngă apă pentru tăbăcie, din coprinsu locului casăi mele, carele l-am şi măsurat şi au venit, din apă spre casa mea, stănjini patru, pănă în nişte lilieci, iar pe lăngă apă stănjini cinci. Şi l-am văndut de a mea bună voe, nesilit dă nimenea, drept tl. 11, adecă unsprezece, şi dumnealui să-l stăpănească cu pace, căt dumnealui şi copii, din neam(ul) dumnealui, căt Dumnezău îi va dărui. Şi, căndu s'au făcut acest zapis, au fost mulţi oameni faţă, carele mai jos să vor iscăli. Şi pentru credinţă i-am dat acest zapis ca să fie de credinţă, puindu-şi şi deget(ele) în loc de pecete, ca să să crează. Invăţăndu-mă şi meşteşug(ul) tăbăciei. 1810, Noem. 15.

(Semn de deget.) Eu Ion fečor lui Petre Sasu, vănzător.
Eu Dicul sin Cărstea tabacu, mart(o)r.
Eu Cărstea sin Cărstea tabac m'am (iscălit).
Zapis scris de duhovnic pop Chiru şi mart(or).

(Pe V°:) Zapis pentru loc de casă al Vodăi ce l-am luat de la Ion sin Petre Sasu.

---

[1]) Foarte fină scrisoare.

Ceia ce e interesant e caracterul arhaic al actului, ca scrisoare, compunere şi ortografie, cu câte un *u* întreg. Se vede păstrarea vechilor meserii şi e de însemnat adausul că vânzătorul cere să fie învăţat la « tăbăcie » de cumpărător. Se păstrează în numele lui Petre Sasul şi amintirea vechilor catolici nemţi.

III.

Adecă eu care mai jos mă voi iscăli încredinţez cu acest zapis al mieu la măna duml. Vasile Hozoiu ot Tărgoviştea precum să să şti(e) că am luat de la duml. o bute de vin şi, neavănd bani toţi la tocmaală, am rămas eu bun dator duml. tl. 86, pr. 8, adecă optuzeci şi şase şi pr. opt, să-i răspunzu cu sorocu de amuş pănă de amuş *(sic)*, păn la lăsat(ul) secului dă postu Paştilui. Iar, nerăspunzănd ban la numitul soroc, orice zečuială sau cheltuială să va întămpla părmama *(sic!)* să am a răspunde tot eu ca un(ul) ce nu m'am ţinut de vorbă. Şi pentru încredinţare m'am pus numele şi degetul în loc de pecete ca să să crază. 1819, Dech. 23.

(Semn de deget.) Eu Marin diiacon ot Vălcana, platnic.

Şi am scris eu dascal(ul) Tat cu zisa şi învăţătura dumlui şi m'am (iscălit) (Lipseşte a doua foaie.)

Dacă dascălul scrie corect, cu o scrisoare modernă, iată un diacon care nu poate iscăli. Sânt forme de limbă vrednice de cules.

IV.

Cinstită otcărmuiri acestui judeţ Dămb. prea-plecată jalbă.

Cu plăngere ne jăluim č. otcărmuiri că noi sintem holtei cu capu, fără niciun ajutor străin, slugi pe la stăpăni, că de-abè ne dobăndim de ne p(l)ătim bani capitaţii, datorii nostre întotdeauna săntem datori pe la stăpîni şi după ce nu avem putere a da bani... capitaţii ca şi cei cu stare şi putere pănă nu slujim şi rămănem datori, acum săntem apucaţi să dăm şi porumb de rezervă la pătul(ul) din oraş, căte 6 băniţ 1/2 de măsură, ca şi cei ce sint căsătoriţ, de au ajutorile lor, şi nicio putere nu avem de unde să dăm acest porumb, că bucate puse de noi nu avem, că ne-am aflat tot slugi. De aceia am alergat cu lacrimile nostre cinstiti otcărmuiri ca să (a)sculte cu milostivire de omenire şi asupra sărăcii nostre, să cobore

stăpăneasca poruncă unde se cuvine a ni să face o dreaptă însemnare (?) dupre cum să va găsi cu cale de către milostiva stăpănire.

Prea plecaţi
slugi
Dinu sin pop(a) Sore oraş
. . . sin Alecse
Bănică(?) sin Gligore
Gheorghe sin Gherge Nevărva ot oraş
Necolai sin Cărste Nevărva
Stoica sin Dinu

V.

Eu vătafu Dinu al sfintei mănăstiri Mărgineni dau acestu înscris al mieu la măna lui Vasile Ozoiu din oraşu Tărgoviştea precum să să ştie că i-am văndutu un cal vănăt în oborul Tărgu de (c)ai fără întru una sută şi lei doi. Şi pentru ca să fie încredinţat că este calu fără de nicio pricină îi dăm acestu înscris, şi am iscălit puindumi şi deget(ul) la nume, să să crează.

1840, Ocv. 15.

(Semn de deget.) Eu vătafu Dinu adeverez.
Eu Ştefan dorobanţu adeverez.
Eu Toader ot orăşu martur.
Şi am scris eu Ştefan Čoroban ot oraş şi m'am (iscălit).

VI.

Προσκινὸ

Εἰς τὴν λίνια τοῦ Καπριορίου ὥπου διουρίσστισαν κατζιβέλι φαμίλιες 22 καὶ ἦθαν μόνον ἴκουσι καὶ λίπουν ἀμίμα δίου φαμίλιες καὶ ἔστιλα τόσις φουρὲς τοῦ αλεπίδες αὐτοῦ καὶ δὲν μὶ τοὺς φέρνουν εἰς σ'τί λίνια τοῦ ἴπα καὶ τὸ ζαπζὶ αὐτοῦ καὶ τοῦ βατάχου αὐτοῦ ὁπῖος τόρα περπατοῦν χαυμανάδες καὶ ὅπου ἴθελαν διὰ νὰ πάγον διὰ νὰ κιρδίσουν παράδες πιγένουν μὶ χορὶς ῥαβάσι μου καὶ δὲν ἰποτάζονται ἰς ἐμένα καὶ πρέπι νὰ προσσταχτοῦν.

1840, Ιουνίου 20.

II. Ιωάννου ἰπιστάτης Καπριόρα.

VII.

Adică noi care mai jos ne vom iscăli dămŭ bun și credinčos zapisulu nostru la măna cumănată-meu Dicu sin pop Sore precum să știe că am avutu un petec dă loc dat de zestre de la părinții soții mele și, neputăndu de a-l mai ținea, l-amŭ văndutu mai sus numitului de a nostră bună voe, nesiliți de niminea, însă și acest petec de loc să hotăraște pă dănsul cu frate-mieu Mihăilă și dă la vale pănă în drumul mori, și fața în Ulița Mică. Și tocmeala așa ne-au fost lei 70, adică șaptezeci tocmai. Și, căndu s'au făcut vănzarea acest locu au fostu cu știrea tuturor rudelor i a vecinilor răzași. Și, căndu s'au făcut acest zapis, au fost și alți omeni față, care mai jos să vor iscăli. Deci și dumănealui să stăpănăscă cu bună pace de cătră noi și de cătră copii noștri, ată(t) căt dumnealui și copii de copii dă nea(mul) lui în veci. Și pentru mai adevărată credință am rugat pă scriitor(ul) acestui zapisu de ne-au iscălit, puindu-ne numele și degetele la numele nostru. 1841, Dechev. 8.

Eu Dumitrana dinpreună cu soțul mieu Costandin cu copii no(ș)tri, anume Ioniță și Rusanda și Voica, vănzător, adever(im).

Eu Mihăilă sin Iordache Cega brat Dumitrana; vănzător, adever.

Eu Nigoiță brat Mihăilă adeverez.

(Pe margine:) Iar, sculăndu-se cinevaș din rude să fim noi răspun(zători).

(Pe dos:) Pă care loc mi am primit lei 70, bani tot dăplin.

VIII.

După jalba ce au dat oroșani din oraș(ul) Tărgoviște pentru de a li să alege părțile ce au de vii... în măzia *(sic)* parte (?) megieșască mă orăndueşte cinstita judecătorie ca să mergem și față cu toți moșteni să aleg parte fieșcăruea următor fiind č. porunci cu no. 1970, am mersu la fața locului și măsurăndu-să față cu tot moșteni oricari s'au găsitu partea lui Vasile Huzui măsurată un pogon și doo čosfărți, veichie stăpănire după arătarea a tuturor moștenilor dupre ce s'au stăpănit. Și spre dovadă i s'au dat acestă țidulă.

....rad.

IX.

Supt iscălitul dau bun și credinčos zapisul meu la măna d. Vasile Ozoiu precum să se știe că, avăndu un locu de la părinții mei între dealuri (?) și fiindu-mi trebuință de bani l-am văndutu d. nou stăn-

jini și cinci palme curmeșizurile din cap pănă în cap. Care locu să hotăraște în fundu cu numitu cumpărător și din față cu drumu ce merge la Zahana, ear despre Soare răsare cu mine, ear spre Apusu cu Uța lui Antofie, și tocmeala ne-au fostu lei 450, adecă lei patru sute cinzeci tocma, care bani e-am priimit. Care acestu loc să află pe moșie orășănească. Deci și d. să fie bun stăpăn, neam de neam, copii de copii d., orce ar face cu dănsul. Și, căndu s'au făcut acestu zapis, au fostu și alți oameni față. Și spre încredințarea l-am rugat pă scriitor de ne-au iscălit și noi am pusu degetele la numele noastre, 1850, Fev.

(Degete.) Eu Stoica Dinu Stoichi dinpreună cu soție mea, Calița i copii mei Sandu adeverăm.

Eu Gorghe băcan.

Eu Dincă sin Ștefan croitor mar.

Scriitor Badea Pop. Ion.

X.

Foae de spașă a lui Vasile Uzoiu, mahalao Serbilor.

Noi suptu iscăliți dăm acestă dovadă la mănă-i precum să știe că vendu numitul pe la noi de ni-au rugat ca să mergem să-i spășim la fața locului, și, avăndu numitu un coprinsu de pădure în Bojorăta, răzașu cu Ion Vezitiu, și fiindcă numitu Ion în pădure la Vasile au tăiatu la patru căruți lemni și un copaču, diaciaia i-am dat ačasta mănă pă dreptu lui Dumnezeu, ca un vinovat ce este, să-i plătiască drepta stricăčume *(sic)* numitului Vasile, și am iscălit: care n'am știut carte, a pusu degetele la numele noastre, ca să se criază. 851. Fevuarie 10.

Ghiță Trofinu martor.

Ionița Mejdeiu (?)

Gheorghe croitor.

Vasile Dude.

Gavrilă sin Eene Stăcu.

Ioniță sin Toma.

Marin Mărăcică adeverez.

Costea Părvu am scris și mart(o)r.

Cozma B(u)coveČanu.

Ion Răcovičan.

Dumitrache Barbu

(toți cu semne).

XI.

Adeverunţa mea la măna neichi Vasile Ozoiu precum să ştie că amu văndut trei stănjăni şi un sfertu în lungu şi unu jălatu *(sic)* care p'acel petec este doi duzi, şi tocmeala aşa mi au fost: lei 10-ce tocma şi d. să tăpănăscă sănătos, şi pentru mai adevărată credinţă am iscălitu însumu cu măna mea. 1852, Ghenar 23.

Dascălu Dinu, vănzător, adeverez.

(Semn de deget:) Sultano *(sic)* soţiia mea, adeverez.

Dascălul scrie întocmai ca pe la 1700.

XII.

ir.scIn

Prin care să face ştiutu că dau înscris(u)lu mieu la măna cumnatu-meu Dinu şi soru-mea Tiţa spre a fi ştiut că din rămasurile tată-meu beze *(sic)* din cele ce săntu puse în adietă, spre pomeniri şi sărindare, m'au împărtăşiţ şi pre mine supt iscălitul, ne mai pretenda nimică, nici i da cuvă(n)tu pentru cel mai mic lucru, n(u)mai ven *(sic)* orce cuväntu de precinuire şi pentru asigurare adevărului ne mai avăndu a pretindi un(u) sau altu, amu dat acest înscris la măna cumnată-meu spre adeveru, fiindu şi alte obraze faţă care să vor vedea iscăliţi de marturi, şi eu rugăndu pre scriitor de m'au iscălit, şi eu me'mu pusu degetul în locu de pecete ca să să crează.

1865, Ghenare 31.

Eu Negoiţă

Eu Gheorghe Ştacă.

Eu Stan Blende am fost (faţă)

Eu Niţă sin Tiţa Blende am fostu faţă.

Costache Bărisoiu am fostu faţă.

Dascăl Istrate.

Ionu Ciga faţă.

Eu Bada Zetu Sandu.

Şi amu scris eu Hinţ Avram zugrav cu zisa numitului.

XIII.

Cinst. Comisii plecată jalbă.

Cu lacrămi și cu genuchile plecate jeluim cinstiti Comisii pentru păra ce să face asupră-ne de dum. starostia de neguțători că noi, fiind mai nainte birnici și după a noastră dorință am cerut a ne așeza încă între patentari meseriaș, fiindcă uneltiam și noi către puțină meseriie, care meserii ne este aciasta că nevestile noastre face pe suptu mănă odată Vineria de către trei, patru lei covrigi mărunți și-i scoate la tărg(ul) de afară, iar hrana noastră ne este cu plug plugari, aflăndu-ne oameni săraci, acum însă ne vedem arătați de di d. starostia de neguțători că facem negustoriie, pă care noi ne vedem încetați chiar din meseriia noastră cu pă cum să facem negoțuri și care din noi nu vom fi crezuți, ne rugăm ca cinstita Comisiie să binevoiască a ne face cercetare cum va cunoaște mai bine ca să dovediască dreptul adevăr, față chiar cu cel ce ne aduce aciastă pără, și, în urmă, daca cinstita Comisiie va găsi de cuviință ca să fim la patentele care săntem, care și aciasta o purtăm cu greutate, bine, iar, de nu, să fim orănduiți la bir cu plugari, că după ce și meseriia ni este aceia, și aciasta să cunoaște numai o pără, vrănd d. starostia a-ș face nume de patentari mai mult în corporația dumisale pentru al dumisale folos. Și cum va fi mila cinstiti Comisii asupra sărăcii noastre.

Plecați supuși
Ioniță Bojoagă.
Cărstia Bojoagă.
Vasile Osoiu.
Dumitru Iancu
Dinu Chivi lui Gligore.
Sandu Bojoagă
Bănică Ion Chilo n.
Bănică Usloiu.
Nica Simigiu.
Cosma Racovicianu.
Tănase Cojčoranu.
Ion Racovicianu.
Eftene Minghiat.
Eu Bănică Chilomu.

Acest şir de documente îşi are, cu toate datele aşa de recente, însemnătatea în aceia că şi după Regulamentul Organic şi după noile aşezări din vremea lui Cuza-Vodă, trecutul se păstrează neschimbat în idei, forme şi graiu. După 1860 încă am crede că ne găsim în mijlocul societăţii tradiţionale, sprijinită pe moştenirea, care ar fi putut să fie păstrată în atât de multe ale ei, de mai multe secole. Ţărani cari sânt şi covrigari prin lucrul femeilor lor, meseriaşi din vechile bresle trăiesc, după plecarea spre Bucureşti a boierilor, într'o adevărată « democraţie » de viaţă patriarcală. Ei se hotărnicesc şi se judecă după datină fără a cerca în legile noi şi fără a se adresa autorităţilor, suprapuse lor, dar nu îmbinate cu ce au ei în suflete.

N. IORGA

DĂRI DE SAMĂ

JULES BOUNIOL, E. NOUVEL și GEORGE HARDY, în *Histoire Universelle illustrée des pays et des peuples (nouvelle édition, publiée sous la direction successive de Edouard Petit et de MM. Maurice Allain et André Ganem)*, t. II, Paris, 1932.

După exemplul lui Malet, autorii acestei « Istorii Universale » aduc pentru volumul II, într'un amestec curios, « Galia Romană » a d-lui Jules Bouniol, evul mediu al aceluiași și al d-lui E. Nouvel, care iea și secolul al XVI-lea și, alături, o mie de ani de Africă (secolele V—XVI), de directorul Școlii coloniale, d. George Hardy. Primul capitol aduce pe mici capitole inventariul sistemului roman în Galia cucerită. In al doilea se înlătură împărțirea cronologică obișnuită a evului mediu și, stabilindu-se trei perioade, din care prima e a năvălirilor, se socoate greșit că până în secolul al XIII-lea sânt acum « națiunile moderne », iar pentru a treia perioadă trebuia o caracterisare mai largă decât a unei fase a Războiului de o sută de ani (pp. 31—2). In tratarea acestei perioade metoda domniilor, ca pentru Franci, sfarmă subiectul, care poate să aibă altă amploare; după același șablon, cultura e pusă de o parte, supt rubricele cunoscute. Capitolul bizantin, tratat tot așa, e simplu. Dar, ca judecată generală, se simte buna inspirație a lui Rambaud. Scurta caracterisare a artei e dreaptă (pp. 75—6). Foarte pe larg, dar fără noutate, Arabii. Papalității i se reservă, pe dreptate, un capitol deosebit. Originală lupta propagandei romane și a celei irlandese în Marea Bretanie (pp. 102—4). Numirea de Roma a episcopului grec Teodor rămâne încă în ea însăși neexplicată, dar poate să explice multe lucruri (pp. 103—4). Se recunoaște și marele rol de scriitor al lui Beda (p. 104). De relevat această caracterisare a lui Winfrith-Bonifaciu:

« un Anglais triste, tourmenté par l'ennui, méthodique, formaliste » (p. 104). Se citează și jurământul lui către Papă. Se relevă lăsarea la o parte a pasagiului în care episcopii din jurul Romei jurau și « a revela orice complot format contra piosului Impărat » (pp. 104—5); dar se recomandă misionarul lui Carol Martel. Cu totul greșită conclusia: « Rome n'est que la première des métropoles de l'Empire. Le Pape est un sujet, tout au plus un vassal de Charlemagne ».

Capitolul următor presintă fără orizont pe Carol-cel-Mare. Se notează însă factorul care a fost tradiția romană (p. 117). Nu s'ar putea crede că înainte de încoronarea lui Carol Papa s'ar fi considerat, fiind « César d'un empire ecclésiastique qui s'étendait sur tout l'Occident », ca fiind el însuși un Impărat (pp. 117—8)... [1]).

* * *

ECATERINA ȘT. PISCUPESCU, *Literatura slavă din Principatele române în veacul al XV-lea, după manuscrisele slave din Biblioteca Academiei Române*, București, 1939.

In loc să dea un catalog al manuscriptelor slave ale Academiei Române, d-na Piscupescu a preferat să presinte un cadru cultural. Făcând aceasta ni-a dat, pe lângă vederi generale, în care, ca pentru valoarea scrisului slavon pentru noi, poate fi și o exagerare (primirea, în secolul al XIII-lea, a terminilor privitori la plug, — pp. 9—10, — apare neadmisibilă, dar asămănarea împrumuturilor la Unguri arată că *aceștia le-au luat prin mijlocirea celor d'intăiu*) [2]), (trebuie părăsită odată reaua lectură « Sclavinum Rumunense »; cetește « Sclavinorum... »), firească la o cercetătoare de specialitate, și multe lucruri nouă.

Până acolo însă e de îndreptat prioritatea Prislopului față de alte fundații ale lui Nicodim (p. 16), mențiunea unei « mănăstiri

---

[1]) Manuscriptul se întrerupe aici. (N.R.)

[2]) P. Cancel, *Termenii slavi de plug în daco-romînă*, 1921. Și conclusiile de la pp. 9-10 despre epoca tărzie, — « după secolul al IX-lea », — a conviețuirii romîno-slave, care e, de fapt, cu mult mai veche, nu se pot susținea. Cît despre slavonă, ea a pătruns la noi odată cu slavisarea episcopatelor dunărene, într'o formă sau în alta. « Biserica Vlahilor » din actul Impăratului Vasile Bulgaroctonul (v. p. 15) e cea din Balcani. Ar fi de părăsit terminul pretențios de « Imperiu romîno-bulgar ». Relațiile ierarhice cu Vidinul și Silistra n'au fost niciodată întrerupte.

Călimănești » *(ibid.)*, numele domnesc de Petru Mușat (p. 17, = al Mușatei, Mușătescul, dacă se vrea), înrudirea lui Iosif, primul Mitropolit canonic al Moldovei, cu dinastia (e vorba numai de nație în textul grec). (A se corecta și Chipriana pentru Chiprieni, p. 18).

Nu e de primit ipotesa rusească despre cărți slavone scrise între Români încă din secolul al XI-lea (v. p. 19), fie chiar și Evangheliarul din 1282 (v. p. 20); nici Hasdeu nu e un bun călăuz și Iațimirschi n'a adus nicio dovadă a greșelilor de « pronunție » de caracter romănesc în unele manuscripte ale Academiei *(ibid.)*. « Românul Fudul » din secolul al XIV-lea la Sârcu, fiind din « Paroria », în Grecia, nu poate fi Român (p. 25). Și cunoscutul *Sbornic* de la 1360, scris pentru Ana, fiica lui Alexandru Basarab, soție a lui Sracimir de Vidin, nu se arată prin nimic a fi fost scris de un Român (v. p. 26). Deci până la Nicodim n'avem a face decât cu pagini despre slavonismul Sud-dunărean. Capitolul despre Grigore Țamblac (dar numele e grec, cum e originea, calificată într'un document venețian, a rudei lui Ștefan-cel-Mare) cuprinde și ceva nou (de unde: « fiul lui Urik »?). Și « presbiterul » (de fapt: protopop) al lui Iațimirschi (p. 32) mă îngrijorează. De mirare că se revine la înaltele școli ale lui Alexandru-cel-Bun (p. 33). Mă îndoiesc și de egumenia la Neamț. Toată această biografie ar trebui reluată în spirit critic, pe basa bunului studiu al lui Melchisedec. Nu i se atribuie prea multe manuscripte, și prea târzii? A vedea în el pe « monahul Gavriil » (v. p. 37) e cu totul imposibil. Pomelnicul Neamțului, când zice: « starețul Gavriil, odată Grigorie », aceasta înseamnă că Grigore era numele de boier. Pomenirea numelui de « Uric » al tatălui n'ar avea rost la un fost Mitropolit. Mențiunea din secolul al XVI-lea a egumenului Ioil: « Gavriil Țamblac » (v. p. 40) poate să fi ieșit dintr'o confusie. Și Munteanul scriitor Filotei, care ar fi fost boier al lui Mircea I-iu înainte de a se călugări trebuia dovedit (v. pp. 31, 38). Nici pomelnicul de la Bistrița din 1407 nu poate avea un prototip. Știrile necriticului preot Grigoriu, biograf al Mitropolitului Iosif, nu trebuie luate prea încrezător.

Partea, în adevăr bună, e, cum am spus, descrierea, ca înfățișare și cuprins, a manuscriptelor slavone alcătuite la noi. Se consacră un paragraf felului cum sânt făcute: se recunoaște că adesea cele din Moldova întrec pe cele din țările slave vecine, și, după Iațimirschi, Român după mamă, că Rușii au imitat « stilul moldovenesc »,

datorit spiritului însuși al neamului (pp. 46—7). Intre scriitori se notează un Ioan de la Sibiiu (p. 47), dar e vorba de cineva care, tărziu, a legat cartea (v. p. 57) întăi, cum era și firesc.

Ca « literatură religioasă », ni se presintă cele care cuprind părți din Sfânta Scriptură: unuia de la Tismana, i s'a găsit originalul sârbesc, din secolul al XIV-lea (p. 50), precum un Evangheliariu e copiat după al lui Nicodim (p. 51; părțile tăiate cuprindeau o afirmare de proprietate sau un blăstăm, care trebuiau să dispară; ici și colo, — v. p. 52, — se simte mâna, hoțească, a lui Iațimirschi însuși). Și mănăstirea munteană Glavaciocul figurează între vechii proprietari (p. 53). Insemnarea de la « Mircea Voevod », în legătură cu mănăstirea olteană Bistrița (p. 54), trimete la secolul *al XVI-lea*. Un Mineiu de la Craioveștii Barbu și Pârvu, « cu frații lor » (p. 58).

La cărțile polemice și morale, o însemnare a grămăticului Stoica din Vleceni, pomenind satul Corbișor (p. 61).

Al treilea paragraf se întinde asupra cărților de biografie. *Ar trebui ca autoarea să publice, pe urma lui Sârcu, după spusele Sfântului bulgar Nicolae-cel-Nou, de diacul Matei, povestea, semnalată de mult, a întâmplărilor din Țara-Românească pe vremea lui Mircea Ciobanul și Radu Paisie* (pp. 68—9).

Eleva d-lui N. Cartojan trece apoi, pentru a vorbi pe larg, la Apocrife. Ultima parte cuprinde operele de imaginație profane. Câteva pagini numai despre cele istorice (lista cronologică de Domni moldoveni, p. 118, nu poate fi înainte de Anale). Se încearcă a face din presupusul Țamblac și autorul Cronicii de la Bistrița. Părerile pe care le adoptă, la paginile 121—2, autoarea despre originile acestor însemnări au rămas individuale. Ceva și despre manuscriptele de drept (două, copiate de Ghervasie, sânt de la Neamț; p. 125). Bibliografie. Facsimile.

* * *

Dr. Milan P. Șesan, *Originea și timpul primelor traduceri românești ale Sf. Scripturi*, Cernăuți, 1939.

E o lucrare de mare întindere și de o răbdătoare urmărire a tuturor firelor aceia pe care o dă părintele Milan P. Șesan în *Candela*, I, (1939) și în acest extras, cu privire la punctul de plecare și caracterul primelor traduceri românești din Scriptură. Se înșiră părerile anterioare aceleia pe care am exprimat-o. Se aduce contra ei obiecția

că husiții nu admiteau Crezul catolic care se află în *Psaltirea Scheiană*, dar eu am admis *numai impulsul*, fără a pretinde că s'ar fi luat un text husit, ceia ce e cu totul altceva, și, în ce privește Psaltirea însăși, n'ar avea sens (v. bogata notă de la pagina 8, nota 8). Se acceptă teoria catolică a d-lui Ilie Bărbulescu, care însă nu întră în cadrul istoric. Altfel, ce urmează, ca resultatul unei munci așa de temeinice, despre husitism, după izvoare slave, e de sigur folositor. Asupra unor îndreptări e rost de revenit. Știri noi, și după lucrarea lui Macurek, se adaugă despre husitismul la noi. Sânt cu totul rău înțeles când, la paginile 29 și urm., se combate presupusa mea părere că ar fi fost o *propagandă* husită în sens religios, atunci când vorbesc numai de o înrâurire. Și o astfel de înrâurire nu poate fi definită cronologic, cum mi se obiectează la paginile 31—2, a căror elocvență polemică e, iarăși, zădarnică. Se uită, în toată această discuție, și rolul maramurășean și, mai ales, caracterul arhaic al culturii ce se oglindește în aceste texte, care numai pentru ușurință au fost calificate de « husite ». A nega înrâurirea în Maramurăș pentru că nu avem mărturii exprese (p. 34) mi se pare o metodă greșită.

Ce se spune despre influența catolică la noi în secolul al XV-lea (p. 35 și urm.) e prețios ca informație, dar de loc doveditor pentru cealaltă teorie. Unde catolicismul, strict legat de limba latină, făcea concesii vulgarei erau influențe populare, și mai ales oficiale. Dar unde ar fi fost oare, în Moldova de cultură slavonă sau în Ardealul supus stăpânirii ungurești? De altfel autorul e de aceiași părere (p. 49). Dar avem de la dânsul o analisă amănunțită a tuturor știrilor despre propaganda catolică.

Ideia că traducerile au pornit de la luterani e una « care prin însăși formularea ei se îndepărtează de probabilitate » (p. 63). Un puternic argument e primirea în *Codicele Voronețean* a « epistolei lui Iacob », reprobată de Luther, adăugindu-se și acceptarea unui Psalm, socotit apocrif, și a Crezului catolic.

Urmează cercetarea teologică a *Psaltirii*. Și aici se relevă ce nu admite catolicismul (p. 69). Afirmarea că textul a fost ortodox nu atinge întru nimic explicația mea. Crezul catolic ar fi un « adaus ulterior » (p. 87), ceia ce e un fel ieften de a evita dificultatea.

Incercarea de a înlătura mănăstirea din Peri și Maramurășul în genere, ca punct de plecare, se sprijină (p. 105 și urm.) pe multe

argumente, dar puțin valabile. A fixa o deosebire netedă între acest Ținut și Bucovina și Moldova e fără sens (v. p. 106). Admiterea versiunii sârbești a lui Branco Mladenovici ca text original (p. 107) nu se întemeiază, iarăși, pe nimic. Se pipăie în zădar după vre-una din marile mănăstiri moldovenești. Și, mai ales, ceia ce e lucrul capital în această discuție, *lipsește cu totul orice motiv, în această Moldovă aservită slavismului și cu totul fără mișcări populare, cu atât mai puțin cele revoluționare, pentru o traducere, care nu putea fi menită Bisericii, de limbă slavă și nici unei lecturi a cării nevoie nu se simțea în această vreme.* Prosperitatea Moldovei pe la 1400 (p. 112 și urm.), nu poate constitui un argument.

In treacăt observ că, da, rotacismul se află și aiurea decât în Maramurăș (v. pp. 116—7), dar aici e *permanent și literar. Aici iarăși există, cum nu e aiurea, o tradiție de scris românesc continuă, până dincolo de 1600.* Bibliografia e extrem de prețioasă.

Fără a putea răsturna și înoi, astfel de încercări, când vin de la un spirit onest și se razimă pe lungi cercetări, *fac fără îndoială lumină împrejur,* și pentru aceasta trebuie să-i fim recunoscători teologului bucovinean, care a intrat într'o discuție filologică și istorică, aducând ce poate da nou disciplina sa proprie.

* * *

GH. ADAMESCU, etc., *Operele lui Spiru C. Haret, volumul XI, Scrisori,* București, 1940.

Sânt scrisori cu caracter administrativ școlar. Il vedem scriind în limba francesă șefilor catolici, într'o formă de o uimitoare umilință (pp. 3—6). O scrisoare către Raymond Poincaré, venit la București ca avocat în chestia Hallier, e, în indignarea ei, stângace (pp. 321—5). Un memoriu către D. A. Sturdza în chestia țărănească (p. 12 și urm.), cu privire la care (v. și p. 19) Haret are o nobilă atitudine. Plângeri în 1908 pentru atitudinea regelui față de dânsul (pp. 24—6). Vrednice de atenție și unele colaborări la ziare străine.

Scrisorile din călătorie: Franța, Italia, « Ispania », sânt banale. E de mirare ce puțină viață interioară avea acest om inteligent.

* * *

Omagiu Inalt Prea Sfinției Sale Dr. Nicolae Bălan, Mitropolitul Ardealului, La douăzeci de ani de arhipăstorie, Sibiiu, 1940.

Acest uriaș volum cuprinde, în două părți, o materie amestecată, în care istoria își are o largă parte, afară de ce privește activitatea sărbătoritului Mitropolit al Ardealului. D. Teodor Bălan dă o scrisoare a istoricului Eudoxiu (Doxachi) Hurmuzachi, din Viena, către mama sa Ilinca Murguleț (1833) (a se rectifica *englengè*, turc. petrecere, p. 285, nu « englențè », care nu are sens), păr. Emilian Cioran despre biserica veche din Rășinari (1653; stemă munteană; pictură cu totul remarcabilă); diaconul Haralambie Cojocaru despre ideile lui Petru Maior despre Biserica Romei; păr. A. C. Cosma despre schimburile spirituale între Români; D. Ioachim Crăciun despre vechile noastre biblioteci; D. Aurel Decei, despre confesiunea patriarhului Ghenadie Scholariul (cu versiunea turcească a « Mărturisirilor », lucrare de mare însemnătate; a se ceti Geanoglu, nu Țeanoglu) . . . [1]).

*
* *

HERMANN BARGE, *Geschichte der Buchdrucker-Kunst*, Leipzig 1940.

In această lucrare jubilară pentru jumătatea de mileniu de la descoperirea tipografiei, însemnându-se că timp de trei sute cincizeci de ani ea a rămas neschimbată (p. 3), autorul crede că trebuie să înceapă cu o scurtă istorie a scrisului însuși și despre primele mori de hârtie, cu cincizeci de ani înainte de descoperirea tipografiei. Insemnătatea fabricilor de hârtie e așa de mare încât pe la 1500, când se caută material și pentru tipografiile noastre, erau în Germania abia cincizeci, după alții numai douăzeci și cinci. Abia pe la 1800 se ajunge la adevărate fabrici. Semnul de filigrană cu boul e încă de « pe la 1300 » (p. 372). Hârtia de lemn e o invenție târzie.

De la pagina 20 e vorba de « cartea manuscript », adecă tipăritura care se dă drept scrisă cu mâna (un splendid exemplar cu colori la paginile 48, 80). Pentru xilografie, pp. 25—7.

Capitolul al II-lea pornește de la Guttenberg, a cărui biografie cuprinde și călcări a făgăduielii de căsătorie și un proces de injurii

[1]) Urmarea recensiei nu s'a găsit (N. R.).

(p. 29). Cea d'intăi înfățișare a presei înseși e din 1507, în Paris. Așa trebuie să fi fost aceia de care s'a folosit și Macarie la noi, numai câțiva ani mai tărziu (p. 41). Nu e mare deosebire față de actuala presă pentru bilete. Restul, cu multe detalii, e pe linia obișnuită. Ioan Regiomontanus (Müller), astronom și matematic, se face însuși tipograf, ca să aibă un tipar mai curat în operele sale de specialitate (p. 81). Se urmărește, bine înțeles, mai mult tiparul german. In al doilea rând cel italian, cu admirabila literă rotundă a Renașterii, de pus alături cu cea mai frumoasă gotică, de la 1483. Subiaco și Roma se adaugă Veneției, apoi și alte centre. La 1499 se dau și ilustrațiile la o ediție a lui Aldus Manutius (p. 103). Capitolul V e dedicat Franciei (vederea unei tipografii în Lyon, 1499; p. 109). Incă de la 1473 arta nouă pătrunde în Spania, patru ani apoi în Anglia, cu Caxton, care învață la Germani. Mai curând în Țările-de-Jos, puțin mai târziu în Danemarca. Polonia precede, de la 1474; e, mult timp, o artă germană. La 1471 un German tipărește în Ungaria, dar regele Matiaș preferă manuscriptele (pp. 118—9). Cu siguranță la 1476 Boemia are o tipografie. De cea din Cetinie, de cea de la noi, nu e vorba.

Cel mai frumos tipar grecesc e cel din Alcalá de Henares, în Spania, 1514 (p. 186) și, pentru litera mică, al lui Plantin (Anvers, 1568—73; p. 195). Se reproduce titlul, cu portretul lui Shakespeare, al operelor lui, în 1623 (la p. 224). Aflăm că Savary de Brèves, ambasadorul Franciei la Constantinopol, aduce la Paris, pe la 1620, tipuri de caractere orientale (p. 235).

Pentru partea mai nouă, multe detalii tehnice. Despre tiparul asiatic nu se dă nimic.

* * *

N. Cartojan, *Istoria literaturii române vechi*, I, *De la origini până la epoca lui Matei Basarab și Vasile Lupu*, București, 1940.

Intr'o formă de relevat, de sigur neobișnuită, d. N. Cartojan a vrut să înfățișeze cursul pe care de mult îl ține la Facultatea de Litere din București și adâncul cunoscător al literaturii populare, nu odată fericit descoperitor, a dat o lucrare de un deosebit interes.

A vrut să o preceadă și însoțească de considerații generale asupra cărora ici și colo poate fi discuție. La început se caută caracterisarea

celor două civilisații, din Apus și din Răsărit, între care a trebuit să se desvolte cultura noastră. Expansiunea din secolul al XI-lea nu e a Franciei, ca atare, ci a poporului frances (pp. 5—6) și Portugalia a fost *creată* de un prinț burgund, nu i s'a « impus o dinastie francesă » (p. 6) [1]. E o scăpare din vedere « regii visigoți trecuți la creștinism în 711 » (p. 7). Nu înțeleg bine nici « dialectul franco-venețian » (p. 7). E, cred, prea mult a se spune că Frederic al II-lea a fost « crescut de Papă » *(ibid.)*. Care ar putea fi « socrul » lui, de care e vorba acolo? Dar acestea sânt mici lucruri de amănunt, care pot dispărea într'o nouă ediție pe care o doresc meritosului profesor și scriitor. La caracterisarea Bizanțului se simte ocupația îndelungă cu subiectul, mai ales în ce privește operele având legătură cu însuși scrisul nostru, ceia ce se relevă la fiecare pas. Și schimbul de subiecte între Latini și Bizantini e precis presintat.

Se trece la literatura de împrumut a Slavilor din Sud: în scrisele lor, pe alături de Biserică, se simte aceiași veche inițiare [2].

Capitolul următor cuprinde intrarea în materie. Se conservă pentru limba străină, întrebuințată la început, termenul, popularisat de știința germană, de « limbă bulgărească », pe când, alături de « altbulgarisch », aceiași filologi germani spun și *kirchenslavisch* (p. 13). Mi se pare cu totul neadmisibil, dacă nu și politicește periculos, să se afirme că întrebuințarea graiului străin s'a făcut « într'o vreme când *pătura de populație românească era străpunsă de numeroase infiltrații slave*, care nu fuseseră încă asimilate și care au lăsat urme puternice în limba și chiar în toponimia noastră » (p. 14). Nu poate fi vorba de o vreme foarte veche, în care nici nu exista o literatură în limba slavonă, iar toponimia, care aparține acelei epoce, e, în parte, de impunere oficială (ca Gorj și Dolj; cf. obiceiul românesc de a împărți sate și ținuturi în partea de sus și cea de jos). « Bucovina » nu e « țara fagilor », ci făget, pădure de fagi. In ce privește scrierea la noi a unui vechiu text slavon nu există dovezi hotărîtoare. E *sigur*

---

[1] Forme cum sînt « cabareturi » și « seigneuri » par curioase, « chanson », « turnoi »; ele pot fi evitate. Au trecut și unele greșeli de tipar, ca Guinzelli (p. 7), Mieschka (p. Miesko), Tarapinakes (p. Parapinakes), Ihnitates (p. Ihnilates). In general numele bizantine sînt a se scrie sau cu ortografia originală (Akropolites) sau după pronunție (Vrienios), nu însă în ambele feluri. Forme ca « Siriac » nu sînt obișnuite.

[2] La Ragusa nu era numai un « dialect italian », care ar fi cel venețian, ci limba romanică locală (p. 13).

că « Vlahii » Impăratului Vasile sânt cei din Balcani. Nu e exact nici a se spune că Domniile noastre apar abia « câteva decenii » înainte de trecerea Turcilor Otomani în Europa. Nici lupta lui Vladislav-Vodă cu Ludovic al Ungariei nu poate fi considerată ca o răsbunare pentru atacul contra acestuia a regelui. E sigur că Românii dunăreni n'au luat parte la lupta de la Marița (Sârf-Sindughi), iar independența sârbească, supt despotul Ștefan și supt Gheorghe Brancovici, a supraviețuit morții lui Lazăr (p. 14). Toate aceste însemnări în vederea unei noi ediții.

Foarte juste observările asupra situației de inferioritate în care am fost puși prin întrarea în cercul culturii Sud-slave față de Romanicii din Apus (pp. 14—5).

Se arată și legăturile directe cu Bizanțul. Dar, cum lipsesc notele, nu înțelegem ce e cu Mitropolitul Mihail de supt Vladislav-Vodă care să fi mers la Athos, cu un Iacob, și, dacă i s'a zis Cutlumuzului « lavră a Ungrovlahiei » e din causa patronagiului, nu a stabilirii de călugări români (p. 15). Dintr'un singur cas de fiu de Domn la Constantinopol nu se poate trage încheiarea că se trimeteau acolo pentru educație și alții (p. 16).

Se revine la istoria universală unde controversele se impun pentru situația după așezarea Sultanilor în Constantinopol. Obișnuința Apusului cu cultura bizantină e *mult anterioară* anului 1453 (cf. p. 16), și nu de acolo a putut resulta demodarea « filosofiei scolastice ». Nu văd, afară numai dacă e vorba de Hospitalieri, cari nu represintau Franța, care sânt « insulele rămase supt stăpânirea francesă », din zestrea Bizanțului (p. 17). Și cred că am putut convinge că Turcii *nu* au înăbușit năzuințele de libertate ale popoarelor « slave »: nu cunosc casul « orașului » important care ar fi fost Trapezița *(ibid.)*. Elena lui Petru Rareş nu poate fi admisă ca soră a Despinei lui Neagoe, iar Maria din Mangup n'are fără îndoială nici o legătură cu Sârbii *(ibid.)*.

E sigur că Nicodim fusese stareț la Chilandariu? Nu s'ar părea. Mă îndoiesc și de cele « douăsprezece paturi » date de Domnul muntean Voditei *(ibid.)*.

In caracterisarea miniaturisticei (p. 19), epocele se cer neted deosebite. Nu Petru Șchiopul și-a avut un fiu, Marcu, ci Petru de la Argeș, adecă Radu Paisie *(ibid)*. E foarte folositoare seria de manuscripte slavone de la noi, dar păcat că lipsesc trimeterile în

notă! O nouă ediţie ar trebui neapărat să le cuprindă. Dar ni se spune că în genere e transcrierea catalogului, făcut de I. Bogdan, a manuscriptelor slave din Bibl. Ac. Rom. [1]).

Noul capitol continuă presintarea culturii slave la noi, nu fără unele repetiţii. Dar se apasă asupra « sufletului romănesc în limba slavonă ». Cu privire la cronica latină a Moldovei, găsită de d. O. Górka [2]), toate ipotesele descoperitorului cad şi aceia, recentă, a unui elev al autorului, d. Chiţimia, nu se poate menţinea. Nu mai vorbim de ipotesa pe care d. Cartojan nu uită a o pomeni, a unui compilator, că e vorba de « un militar sas (!) în serviciul lui Ştefan ». Explicaţiile că nota « polonă » se explică prin scrisoarea de recomandaţie a solilor la Nürnberg din partea regelui Ungariei, « de neam polon », şi că ei « nu puteau duce cu sine prin Polonia, printr'un elementar simţ de prudenţă, o cronică în care susceptibilităţile polone nu erau menajate » (p. 32), nu poate forma un obiect de discuţie. La d. Chiţimia, « vechiul elev » al autorului, formele latine arată o versiune latină: aceasta înseamnă neobişnuinţa cu amestecul de latineşte în Germania epocei, cum a observat-o şi d. P. P. Panaitescu. Pentru unele grafii polone nu e exclus ca traducătorul în nemţeşte să fi fost din Galiţia.

Pentru cronica slavonă, în deosebitele ei versiuni, caracterul de mănăstire e aşa de evident încât nu pot înţelege cum i se atribuie originea de Curte (p. 33). La versiunea din Bistriţa, confruntată cu cea din Putna, d. I. Vlădescu nu menţine, de sigur, astăzi, părerea exprimată într'o cercetare de mare tinereţă. Nici conclusiile d-lui P. P. Panaitescu despre Polonul de la Curtea lui Alexandru Lăpuşneanu, (de ce nu şi din suita lui Nicolae Brzeski, care « a căpătat » cronica ienicerului sârb şi e firesc să fi « căpătat » în lunga şedere la Iaşi şi cronica Moldovei) în *Revista istorică română*, 1931, n'au o basă solidă. A nu admite, numai pentru desordini cronologice datorite adăugirilor, legătura Cronicii călugărilor din Bistriţa cu Domnia lui Alexandru-cel-Bun (p. 36), nu-mi pare de cea mai bună critică.

---

[1]) Trimeterea la Hurmuzaki (p. 23) nu corespunde.

[2]) Nu e « Valachyens(ium) », ci « Valachyense(m) », nici « *Codex latinarum* ». Actele privitoare la misiunea lui Ştefan-cel-Mare la Nürnberg pentru un medic au fost găsite de mine şi publicate în *Acte şi fragmente.*, III. La Hermann Schedel se află şi scrisoarea lui Vlad Ţepeş, pe care i-am dat-o lui I. Bogdan, şi s'a tipărit în cartea lui despre acest Domn.

Neregularitățile pentru epoca fiilor și nepoților lui Alexandru (p. 37), sânt datorite *punctului de vedere de partid* al scriitorului. Cum se poate admite, apoi, că o cronică în care *nu e o singură adevărată descriere de bătălie* a putut fi scrisă la Curtea lui Ștefan (v. p. 37)? Faptul că traducerea germană începe cu Domnia lui Ștefan arată numai că *pe traducător nu-l interesa restul.* Iar, dacă Ștefan ar fi vrut *pe urmă* să adauge povestea trecutului, avea la îndemână altceva decât ce se cuprinde în asemenea scurte notițe, fiind vorba doar de lucruri din generația precedentă, și el n'ar fi cuprins în toată brutalitatea ei evenimentele tragice de după moartea bunicului său, Alexandru. Incercarea de a recunoaște bucățile care ar fi întrat într'o așa de slabă compilație, bucăți din care *cea mai veche are aceleași știri ca și inscripțiile pe mormintele de la Rădăuți,* e cu totul nereușită (pp. 37—8). *Cronicile Moldovei corespund cu ce au fost în Franța cele de la Saint-Denis, locul de îngropare al regilor.* Călugării și-au pus prea puternic stampila pe ton și formă ca să se creadă că ei au fost doar niște « copiști » (p. 38). Știrile noi din versiunea germană au fost semnalate și explicate, *în legătura lor cu Muntenii,* în analisa mea din *Buletinul Comisiunii Istorice a României.*

Pentru d. Cartojan, conform felului său de a gândi, « Cronicarii călugări » nu încep decât cu Macarie. Că acesta nu dă numele înaintașilor, *pe cari-i arată călugări, nu poate mira, asemenea lucrări fiind totdeauna anonime,* pe când, *dacă Ștefan și-ar fi vrut cronica, s'ar fi însemnat, de sigur, numele scriitorului mirean (cum s'a făcut pentru Mihai Viteazul, cu a Logofătului Teodosie).* Insușirea stilului lui Manase de Macarie nu poate mira: așa a făcut, pentru Viața lui Carol-cel-Mare, Eginhard cu Viața lui August, de Suetoniu. In sfârșit, în ce privește Azarie, *se știe* și altceva decât ce spune însuși despre sine: am semnalat că *el e pomenit, ca sol în Ardeal,* de *Socotelile Brașovului.* Pentru a înțelege marea osebire de ton între cronicile anterioare și cele ale secolului al XVI-lea trebuie înțeleasă *schimbarea modei literare prin Doamnele sârboaice.* Altfel, conclusiile, oricât de frumos presintate, nu îmbracă operele și autorii (v. pp. 40—1) [1]).

---

[1]) N'am prescurtat (cf. p. 42) în *Istoria literaturii române* nimic din adausul privitor la aceste cronici din *Istoria literaturii romîne în secolul al XVIII-lea.* Aflăm din bibliografie că ideia falsă a Cronicii de Curte se află, întâia oară, la d. I. Minea, în *Anuarul liceului Ioan Maiorescu din Giurgiu,* 1919-20. La cronicile muntene se uită (p. 42) Cronica Buzeștilor.

Venim astfel la *Invățăturile lui Neagoe*, unde așteaptă altă controversă. După o bună analisă a cuprinsului, evident făcut din peteci, d. Cartojan, reproducând din sfaturile pentru Domnie, adauge, stăpânit și aici de formațiunea sa intelectuală prin D. Russo: « dacă ar fi autentic »; pentru a strecura această îndoială, *ar fi trebuit însă a se dovedi că datele din aceste capitole nu corespund, dar aceasta e imposibil. Că li se atribuia o valoare contemporană și efectivă o dovedește copiarea lor pentru Petru Șchiopul, care le iea cu dânsul în exil, pentru învățătura fiului său Ștefan, precum o arată pomenirea acestui extras între cărțile fostului Domn al Moldovei* (Iorga, în *Hurmuzaki*, XI). Am spus că, după cercetările lui D. Russo, trebuie recunoscut că în jurul acestui sâmbure contemporan, datorit Domnului însuși, s'au adaus părțile arătate din Biblie, din Sf. Ioan Hrisostomul, din *Varlaam și Ioasaf* și din Κατάνυξις. Ținând samă, ca și pentru Macarie, Eftimie și Azarie, de faptul împrumuturilor de stil și de caracterul tărziu al traducerii romănești asupra căreia s'a discutat, nu e de mirare că în frumoasa plângere pentru cei morți ai dinastiei să fie nepotriviri cronologice (v. p. 45). D. Cartojan crede că a mai găsit o animadvertență: în sfaturile către Teodosie viu se pomenește și acesta între răposați; dar ce e mai firesc decât să se admită că un copist, scriind și după această moarte, să fi adaus și acest nume la ale celorlalți fii domnești? De altfel d. Cartojan însuși adauge încă un element, și anume acela că ediția din 1843 nu se potrivește cu forma romănească din ms. 3488 al Academiei Române (Russo cita și ms. 2714, provenind din acesta); în sfârșit s'au mai găsit două copii în Colecția Gaster și ms. lui Ștefan Cantacuzino la Biblioteca din Blaj, iar acuma de curând, în *Convorbiri literare* s'a mai adaus ceva asupra acestor divergențe. Tot prin Russo se știe că forma greacă, *poate prescurtată*, nu cuprinde părțile luate din Biblie și Viața Sf. Constantin: dacă, precum presupune răposatul cercetător, manuscriptul e datorit lui Matei al Mirelor, *care e și un scriitor, această despovărare i s'ar putea aplica lui.* Dar iată că există și, în două manuscripte, *forma originară slavonă*, și *cercetarea ei de d. Turdeanu, care mi-a spus-o într'o scrisoare, e plină de romănisme și duce la o alcătuire la noi și tocmai în vremea lui Neagoe.* Se pregătia, în cercul *Revistei Istorice Române*, o ediție de răposatul Glixeli (v. *Rev. Ist. Rom.*, III, pp. 327—76): d. Cartojan, făcând parte din acest cerc, inspirat de Russo, ar fi putut da știri asupra fasei la

care se ajunsese pentru această ediţie critică; ea nu poate întârzia prea mult: elevii d-lui Cartojan sânt acolo ca să ni-o deie. Observ că versiunea greacă nu pare a fi decât de la sfârşitul secolului al XVI-lea (v. în facsimile; p. 45).

Cu scrisoarea lui Neacşu din Câmpulung, căreia i-am putut fixa data de 1521, observând că *ea dovedeşte o foarte veche deprindere de a scrie româneşte* se începe, ca urme păstrate, întrebuinţarea limbii naţionale (facsimile la pagina 46). Dovezi ale acestei întrebuinţări le-am aflat şi într'o însemnare de la Sibiiu.

Pentru traducerile de influenţă husită nu e nevoie să repet observaţiile făcute pe larg asupra lucrării, de inovaţii teologice, a părintelui Şesan (v. Cartojan, p. 47 şi urm.). D-lui Cartojan i se pare că, « nu fără temeiu », O. Densuşianu şi d. Al. Rosetti trimet aceste texte în secolul al XVI-lea târziu, supt influenţa luterană, a cării zădărnicire totală a arătat-o de curând Şesan. Măcar d-sa declară că nu admite bizara ipotesă în legătură cu Despot-Vodă, a răposatului N. Drăganu. In toată această discuţie, nici acuma (şi nici la păr. Şesan) nu se aduce înainte *materialul de cultură pe care l-am adus înainte şi care nu corespunde nici altei epoci şi nici altei regiuni*. Adaug un argument în ce priveşte grafia: *nici Codicele Voroneţian, nici Psaltirea Şcheiană, nici Psaltirea din Voroneţ* [1], *nici Psaltirea Hurmuzaki, nu presintă caracterele scrisului din a doua jumătate a secolului al XVI-lea, aşa cum îl cunoaştem în de ajuns fie şi numai din hârtiile, la Academia Română, ale pribegiei lui Petru Şchiopul;* pe lângă dânsele scrisul aplecat al scrisorii lui Neacşu pare mult mai recent (cf. pp. 46 şi pp. 50—1). Dar lectura 6023 a d-lui Sextil Puşcariu (= 1515) pentru Psaltirea Şcheiană, mi se pare singura întemeiată. Argumentele trase din filigrană (pp. 51—2) sânt nesigure. Asupra rotacismului m'am rostit analisând cartea păr. Şesan (pot adăugi, după mărturisiri, auzite în copilăria mea, ale d-nei Amalia Dimitrescu, soţia unui căpitan invalid, odată la graniţă, că el se întâlneşte în anume părţi din Vrancea; ea cita « bura ghimireaţa », pentru « buna dimineaţa »). Observ numai că insinuaţia că numai în reeditarea de d. Al. Rosetti textele maramurăşene descoperite şi publicate întâiu de mine se presintă în « riguroasă transcriere filo-

---

[1]) Editaţi de G. Găluşcă, *Slavisch-rumänisches Psalter-Bruchstück*, 1913. Restul bibliografiei, la Cartojan, p. 51.

logică » (p. 52) nu e în general corespunzătoare, pe lângă faptul că le-am cetit în condiţii ascunse, supt dominaţia ungurească, întoarsă astăzi, la oare adânci de noapte, supt lumina unei lămpi de petrol. D. Cartojan menționează și păstrarea lui *n* în *întâniu*, care se găsește acum numai în Banat; de altfel unele din aceste arhaisme, aici bogat presintate, fuseseră notate, de mult, și de d. Candrea și mine.

De aici d. Cartojan trece la tiparul slavon de la noi (p. 53 și urm.). Pentru începuturile cu Muntenegreanul Macarie se întrebuințează un studiu recent al d-lui P. P. Panaitescu, în care însă deducțiile scoase din « Ziarele » lui Sanudo nu corespund, căci alineatul are altă legătură. Asupra lui Dimitrie Liubavici, al doilea ctitor de tipografie slavonă la noi, știri bogate, neobservate până acum, se află în rara broșură a lui Mirko Breyer, *Südslavische Kara und Rarissima, eine empfindsame bibliophile Excursion*, Viena—Lipsca, Zürich (1937), asupra căreia, ca și asupra Tetravanghelului din Belgradul sârbesc (1552), cu stema Țării-Românești, voiu reveni într'o notiță la Academia Română. De acolo se vede că nepotul lui Bojidar Vucovici a trecut, supt ocrotire turcească, între 1547 și 1552, acolo, la Belgrad.

Se trece la tiparul lui Coresi (grecește κοραῖς, dativ pentru nominativ: « față »), revenind asupra unei biografii, cu privire la care toate sforțările nu vor stoarce nimic. Se insistă și asupra celor două revoluții religioase străine în Ardeal. Ca element nou se introduce Octoihul manuscript, copiat și poate tradus de acel Oprea, ajutorul lui Liubavici și ajuns apoi *Schulmeister*, « miașteriu școalei românești de lângă beseareca Șcheailor » și « dascăl mai mare ucenicilor cine învață dăscălie » (p. 57): el e în legătură cu episcopul Pavel Tordași, *a cărui iscălitură românească* am dat-o întăia oară după un act tipărit cu greșeli de d-l Veress, care *suprimă tocmai această iscălitură românească*, în planșele la a doua ediție din *Histoire de Transylvanie et de Hongrie* (1940). Tot nouă sânt lămuririle precise cu privire la catehismul tradus după cel ungurese al lui Batizi (pp. 57—8). Să adăugim și nota de luptă ortodoxă contra « legii latinești și a lu Mărtin Ereticul » pe un manuscript slavon al bisericii din Șcheiul Brașovului (p. 60). Nu se uită tipăritura unui Evangheliar din 1566 de un Călin, publicație semnalată de d-na Corneeva (nu « Korneev »), în *Slavia*, V, 1926, pp. 190—4. Și nici descoperirea d-lui Grecu că originalul Cazaniei de la Brașov e lu-

crarea greacă a lui Ioan Kalekas (p. 62). Şi lămuriri în jurul *Pravilei* de curând găsite *(ibid.)*. Se uită aflarea datei exacte, de d. N. Filimon, pentru *Triodul-Penticostariu*, aşezat pe la 1550. Asupra ilustraţiei acestor cărţi nu se dă nimic. E interesant că aici d. Cartojan revine la renegata origine « husită » (pp. 62—3). Metodica bibliografie (pp. 63—5) va folosi foarte mult. Lipsesc însă unele fragmente pe care le-am publicat în *Mem. Ac. Rom.*, şi în *Studii şi documente* (Vieţi de sfinţi).

Ajungând la « textele populare », pe care le aşează în « epoca post-coresiană », d. Cartojan e în adevăratul său element (p. 65 şi urm.). Ele nu vin exact din aceiaşi regiune cu traducerile Scripturii (v. p. 65), ci din Vestul rotacisant al Ardealului, supt influenţe pe care nu le putem stabili. Şi reproducerea unei pagini din *Codex Sturdzanus* (p. 66), datat 1600, arată cât de mare e deosebirea faţă de vechile texte moldoveneşti, dar sânt acolo mai multe scrisori, nu din acelaşi timp, şi nota din 1600 e intercalată. Insemnare despre bogomili şi literatura lor. Se arată, după Russo însă, că aşa-zisele texte bogomilice sânt greceşti, anterioare momentului apariţiei bogomilismului. După aceia se presintă scrierile apocaliptice, de caracter neted ortodox, şi cele de caracter hagiografic, pentru a se trece, cu « Fisiologul », la « literatura didactică ».

Tratarea acestei părţi e exemplară. S'ar putea pune întrebarea: de ce astfel de cărţi n'au fost analisate şi de mine în *Istoria literaturii romăneşti?* Răspunsul e că, de fapt, ele n'au pentru noi decât *un interes de limbă*, aşa încât a mă opri asupra lor ar echivala cu descrierea « Vieţilor » lui Plutarh sau a fabulei din *Télémaque* al lui Fénelon.

Pentru *Fiore di Virtù*, a cării formă romănească nu ni s'a păstrat însă, traducerea din italiană s'ar putea pune în adevăr în vremea lui Petru Şchiopul şi a lui Mihnea Turcul (p. 73) [1]).

Despre atât de populara *Alexandrie*, p. 76 şi urm. Am arătat de mult cât a influenţat această carte de fabuloase vitejii asupra atitudinii Domnilor şi boierilor noştri încă din secolul al XVI-lea. De altfel, prin cunoaşterea versiunii sârbeşti, care a fost întâiu în-

---

[1]) Petru Şchiopul n'a avut mai multe fete, iar Zotu Ţigară şi Polo Minio nu pot întra, ambii, în definiţia de « Greco-Italieni »; *ibid.* La pagina 74: Sarachin, nu « Sarachini ».

trebuințată, s'au răspândit nume ca Alexandru (Lăpușneanu; cu toată tradiția lui Alexandru-cel-Bun, în fond și ea de aceiași origine) și Ruxandra (Roxana), apoi, mult mai târziu, și Darie (v. și Sersea-Xerxe). D. Cartojan semnalează la Mănăstirea Neamțului un *Varlaam și Ioasaf* slavon, din secolul al XIV-lea (de aici răspândirea numelui de Varlaam la clerici).

Se revine la istorie pentru Viața Patriarhului Nifon (se relevează cu dreptate în cronicile muntene din secolul al XVII-lea mențiunea unor însemnări mai vechi, *scrise;* p. 81). Se ajunge la transmisiunea istorică a faptelor lui Mihai Viteazul [1]). Mă îndoiesc de caracterul românesc, afirmat de prelucrătorul latin, Baltasar, Walter, care *nu cunoștea decât versiunea polonă*, al cronicei oficiale, a lui Teodosie Rudeanu (v. p. 86). Dacă ar fi fost în românește n'ar fi putut-o traduce ambasadorul polon Andrei Taranowski. Intre această cronică și acea, contrară intereselor lui Mihai Viteazul, ca una care servește marea boierime de largi moșii a fraților Buzești, nu poate fi vorba măcar să se încerce aceia ce d. Cartojan numește o « suprapunere » (v. p. 88). Și tot așa de puțin de o « canavà » comună pentru ambele povestiri, radical deosebite, în fond, în tendințe și în formă. Cum se poate socoti deci « Cronica Buzeștilor » ca « o copie alterată după Cronica scrisă la Curtea lui Mihai Viteazul », chiar cu adausul, care nu corespunde cu sensul cronicii lui Teodosie Logofătul: « ieșită din cercul familiei Buzeștilor » (p. 88)?

Ilustrația e admirabilă. De semnalat pagina, frumos ilustrată, din *Octoihul* de la 1510 (p. 54) sau scenele din *Alexandrie*, datorite, în secolul al XVIII-lea, lui Nastase Negrulea (pp. 76—7).

* * *

Biblioteca de sociologie, etică și politică, condusă de D. Gusti, *Sociologia României, Clopotiva, un sat din Hațeg*, 2 vol., București, 1940.

Bogata lucrare cuprinde: înfățișarea geografică, de d. Ion Conea, a Țării Hațegului și a satului ce se presintă (de sigur, cum o spune autorul, « țările cele mici trăiesc încă »; p. 3; foarte frumoasă presintare, cu totul literară, pe un fond de solidă știință), note despre cel mai vechiu trecut, dar și despre cel medieval, de d. Dorin Popescu

---

[1]) Comisarii imperiali n'au fost trimeși, la 1600, în Ardeal pentru a împiedica atacul, de Mihai, al Ardealului (p. 85).

(apăsare asupra permanenței de locuință; etimologiile pentru Clopotiva nu satisfac pe deplin; cum Breazova e satul lui Breazu, Clopotiva e al lui Clopot; părerea d-lui Conea, p. 119 și urm.). D. Conea revine cu aspectul de azi al satului (mulți termini necunoscuți; v. la pagina 39, nota 2, numele uliților, cu *n* păstrat acolo, — și în « clanea », — unde aiurea, afară de Banatul răsăritean, a dispărut de mult; numele vânturilor, p. 40 și urm.). Și alte capitole sânt datorite aceluiași harnic cercetător (de cea mai mare importanță tot ce privește păstoritul, — și cântece: « ce tu rându ai » e « ce rând ai »; p. 90, — și nedeile-rugi, cu corespunzătorul în Ardeni; « încununarea boului », p. 115, nota 1; v. și numele locuitorilor, pp. 280—1). Amănunte de viață și de d. Ion Busuioc, Traian Zaharia, Ion G. Popescu (triste statistice de împuținare voită), Ion Brătescu, Gheorghe Radu și Gh. Făcăoaru, Zina Imbrescu (descântece), Ioan G. Popescu (obiceiuri), Mihail Gregorian (limba; dar observații adâncite de d. Conea), câțiva studenți în medicină, însă lucrarea e, pentru trei sferturi, a meritosului domn Conea, care a strâns o adevărată comoară (de d-sa și ultimul capitol, dar existența nemeșilor lângă Rumâni vine din faptul că Jiiul-de-sus era la început una cu Domnia munteană).

* * *

Jean JÓSZA-JÓSZA, *Piariștii și Românii până la 1918*, Aiud, 1940.

Această cărticică e o adevărată revelație. Se începe cu biografia întemeietorului Ordinului Piariștilor, Sf. Iosif Calasanzio. (Autorul nu cunoaște traducerea lui de Vlad Boțulescu de Mălăești, prisonier de Stat în Austria: manuscriptul în Bibl. Națională din Viena). In Ardeal ai lui încep la Bistrița, cu intenții și spre Bucovina și Moldova, și la Mediaș (p. 17, nota 5). Sânt invitați la Alexandru Károlyi, la Carli, în 1727 (p. 21 și urm.). Cam atunci și la Sighet (p. 27 și urm.), la Cluj numai în 1776 (p. 38 și urm.; profesor: Molnar, elevi: Șincai, episcopul Moga, Petru Maior, dr. Vasile Pop, Gheorghe Lazăr, chiar Avram Iancu; pp. 40—41, 44—45). Cu totul noi știrile despre Piariștii la Craiova (p. 46 și urm.). Tot așa capitolul despre delegația Desericzky, Kozak, Conradi (1739), la Constantin-Vodă Mavrocordat (p. 61 și urm.), cu sprijinul lui Nicolae Roset. Pe larg despre Piariști în Banat, p. 78 și urm. (Despre rolul lui Bibici am vorbit în *Mem. Ac. Rom.* Ca elev, Slavici). Bibliografie.

* * *

V. MIHORDEA, *Biblioteca domnească a Mavrocordaților, Contribuții la istoricul ei*, în *Memoriile Secției Istorice a Academiei Române*, seria III, XXII, 16.

După deosebite izvoare francese d. V. Mihordea adauge știri noi despre biblioteca Mavrocordaților. Se relevă notița ce am dat în *Studii* și *Documente*, III, p. 56, nota 1, despre aducerea la această bibliotecă a cărților cantacuzinești de la Mărgineni și a altor colecții boierești. Catalogul cărților de la Văcărești, ce am dat în *Documente grecești*, III, pp. 145—56, nu poate fi după 1723, din causa ediției lui Eshil din 1757: de oarece e a lui Henri Estienne nu poate fi decât din 1577, poate. De la o lucrare a d-lui Filitti se culege numele lui Fournier, care era furnisorul de cărți la Paris pentru Constantin Mavrocordat (p. 8). Intre documentele nouă e și acela care arată pe un marchis de Caumont de la Avignon, care doria să traducă în limba francesă *De officiis* al lui Nicolae Mavrocordat p. 36, no. 37). Abatele Sevin se gândia să trimeată lui Constantin-Vodă *Istoria Franciei* de Daniel (p. 17).

Şi o notiță francesă despre moartea lui Nicolae Mavrocordat, cu elogii (p. 18, no. 4). Şi, în acelaşi ton, despre a Patriarhului Hrisant Notara (p. 19, no. 6). Şi pentru schimbările între Domni la 1733 (p. 33, no. 32). Pentru boala și moartea cunoscutului client mavrocordătesc, d-rul Fonseca (pp. 33—4, no. 33; p. 34, no. 35). Pentru traducerea cronicei lui Amira (pp. 40—1, n-le 49, 52; p. 61, no. 33). In toate se amestecă agentul familiei, Draco, începătorul neamului Suțeștilor.

* * *

I. MINEA, N. GRIGORAŞ și ing. GH. COJOC, *Din trecutul Cetății Neamțului, în legătură cu campania noastră de săpături din vara anului 1939*, Iași, 1940, extras din *Cercetări Istorice*, an. XIII—XVI.

...[1]) D. Minea are dreptate când admite ca și mine, de mult, originea pecenegă a Secuilor (nu și a numelui, care e de la *szék*), dar nu și când răspinge originea ungurească a Bacăului, numai pentru că este în Polonia un Bakov, și a Sascutului (Tazlăul,

---

[1]) Foaia de manuscript cuprinzând începutul acestei dări de samă nu s'a putut găsi (N.R.).

ca și Ceahlăul, Rarăul, poate fi peceneg, dar e de făcut o deosebire între numele de râuri și munți, foarte vechi, presupunând o mai lungă și foarte veche stăpânire, și a unor orașe, în legătură și cu « ocnele » de sare și cu Șalgăii, cu Ceangăii din epoca ungară; v. p. 11 și nota 1). Tot așa de puțin admisibilă e negarea originii săsești a Băii, cu locuitorii ei germani având o organisație proprie, ca să se opuie noua teorie a unei « așezări *românești* străvechi » la această Stadt Mulda și Moldovabanya (p. 12). Se uită, când se spune că Baia nu s'a numit, ca Suceava și Siretiul după râu, acest dublu nume străin (cf. p. 12). Bine face d. Minea că apasă asupra numelui, ardelenesc, (cf. Moț, Huț, etc.) de Țuțuieni pentru o mahală din Târgul Neamțului *(ibid.)*.

De la 1437 se urmărește cetatea și pârcălabii de Neamț (Stanislav de la sinodul din Constanța îmi pare mai mult decât dubios; se admite și lupta de la Ghindăoani, în locul Hârlăului pe care l-am propus; p. 16).

Se reproduc mențiunile călătorilor cu privire la Cetate. Apoi o bogată istorie a cetății.

O ipotesă nouă e aceia că numele de Maria i s'ar fi dat Oltei, mama lui Ștefan-cel-Mare, fără a fi fost călugăriță; i s'ar fi însemnat pe piatra de mormânt, ceia ce *e* un argument, și se invocă numele dublu Maria-Voichița, pentru una din Doamnele lui Ștefan (p. 31). Vânătorii lui Vodă îi gătiau vânatul, nu făceau servicii de oaste (p. 33). Se restituie inscripții, duse la Secul, cetății (pp. 46—7; v. și p. 48). Se poate admite o mănăstire a Secului (= Xeropotamul), înainte de Ureche (p. 49)?

Descrierea cetății, unde d. Minea face săpături (v. și ilustrațiile), începe de la pagina 54.

* * *

SEXTIL PUȘCARIU, *Limba Română*, I, București, 1940.

Filologia începe a-și avea, cu lupta contra neo-gramaticilor și a istorismului, cu tendințele ei « statice », comparative și organice, o metafisică a ei și pe aceasta o presintă d. Sextil Pușcariu, în sintesa definitivă a operei sale, sprijinită și pe ideile, tot așa de recente și de originale, a tovarășilor de ocupație din Apus. In credința că profanii pot urmări o expunere, așa de strânsă și de un caracter atât de abstract, d-sa, care a avut în tinerețǎ și o activitate literară, adauge amintiri personale și comparații.

Când se ajunge la amănunte, care, acestea, trebuie să intereseze și pe istorici, nu odată ni se dau păreri străine supt beneficiu de inventariu. Oricum, vom primi cu greu, din causa sensului, derivarea lui *șes* din *sessum*, a lui *gît* din slavonă, a *subțioarei* din *sub ala*, explicarea Turdei din Tur, după râul din vecinătate, și *dava*. Dar și câteva elemente dacice de nouă observație în vocabular, *grumaz*, *buză*, etc. (pp. 177 și urm.). Se menține însă și aici împrumutul de la Albanesi, care, supt raportul istoric, e imposibil.

Găsim între noutățile dubioase și ideia împrumutului de la Slavi a sunetului *h*, de care s'ar fi despărțit limba latină (p. 180).

Fine observații asupra celor două substrate latine în limba germană *(Keller* și *Zelle)* sau asupra proporției de element latin în limbile română și francesă (p. 192 și urm.). Prețioasă și urmărirea pe hartă a terminilor latini înlocuiți pe alocuri de cei străini, cu semnalarea lui *piezi* și *pieziș* din *pes* și lui *încet* din *quietus* (pp. 198—9). Conclusiile asupra colonisării regiunii de la Sud de Carpați (p. 211) nu pot avea o valoare absolută.

Incercările semasiologice pentru *cuprins* și chiar, după ce s'a găsit și în cronici italiene medievale, *mergere*, în sensul de la noi, se vor întâmpina, cred, cu același scepticism.

Atlasele linguistice au suggerat nenumărate observații cu privire la rostul schimbător al cuvintelor. Se putea nota și viața mai scurtă a împrumuturilor. Și pentru etnografie părțile privitoare la vorbitorii dialectelor secundare represintă cea mai bună informație.

Observ că unele explicații de la Wartburg sânt luate fără a se observa în de ajuns scopul, de loc filologic, căruia, ca și la antecesorul, d. Gamillscheg, ele servesc.

Interesantă o propunere de a găsi, la Români, din ungurește, forme de acusativ ca nominative (p. 105). Explicarea sensului de *sărutare* a *salutării* latine se dă prin obiceiul țăranilor bucovineni de a se săruta în biserică (p. 110), dar se notează că așa e și la Spanioli (una din multele asemănări cu ei) și la Bulgari (la cari e *un împrumut* de la noi) (p. 110). In sfârșit nu știu dacă filologii vor admite că *rece* vine de la *recens*, cu explicația semasiologică: apă « recentă », proaspătă = apă rece (p. 24). *Târâie-brâu*, ca «sărac și prăpădit» (p. 53), nu poate fi primit.

Lucruri știute se impun atenției prin relevarea lor în aceste considerații: astfel macedoneanul *cusurin* din *consobrinus (văr)*, care

vine din *consobrinus verus* (p. 36). Sau *cince (cimex)*, explicat de Drăgan, ca represintând pe *cimex*, ploşniţă (p. 40). Semnalarea lui *ment* adverbial din *alminteri* (p. 54). Nu ştiu zău dacă Avrig din *Freck*, german, e format cu preposiţia de direcţie *a (a-Vrig)*, şi, cum *Freck* n'are niciun sens în limba germană, se poate întâmpla ca Avrigul românesc să reproducă o formă iniţială ante-română (cf. Pipirig) (v. p. 105). In *laudă Domnul ce cer el*, din vechea românească, poate fi o traducere literară din latineşte (p. 111).

Din noile cuceriri ale istoriei nimic nu se culege, şi Albanesii apar tot ca nişte vecini contemporani ai celor mai vechi Români (p. 253). Sarea Mării se scotea nu numai la Adriatică, dar şi la Marea Neagră (Anchial; v. p. 254). Nici osebirea între numele nostru de Români şi cel pe provincii al Romanicilor apuseni nu se lămureşte prin explicaţiile de la paginile 254—5. Imprumuturile de la Cimerieni *(sic)* şi Celţi (p. 256 şi urm.) par dubioase. *Jupânul* de la Avari, cu toată autoritatea d-lui Skok, tot aşa (p. 257). Elementele greceşti, cu unele indicaţii nouă, par a fi venit, unele, căci altele pot fi şi târzii, prin împrumuturi dace (pp. 258—9; interesante corespunzătoarele pe teritoriu italian, influenţat de Greci; p. 259). Dar în toată această parte e mult de cules. Marile asămănări, şi în semantică, pe care le avem cu Albanesii, se explică mai curând decât printr'o convieţuire sau vecinătate (v. p. 263 şi urm.), prin substratul comun. Incă odată, condiţiile împrumutului, noi fiind de obiceiu debitori, nu există istoric. Se vede ce conclusii se pot trage din afirmaţia autorului însuşi: « Constatăm faptul curios că Aromânilor, cari trăiesc şi astăzi printre Albanesi sau în apropierea lor, li lipsesc multe din cuvintele care se găsesc la Daco-Români şi la Albanesi » (p. 269). Şi aceia că unele asămănări se găsesc la Albanesii *din Sud* (p. 269). Aceasta oricât i-am « mişca » (p. 270). Conclusiile ce urmează nu se sprijină pe nimic. Faţă de pretinsele elemente germane se procedează (p. 272 şi urm.) cu multă prudenţă. Dar cine ar crede în *nasture*, venit de la ei şi în existenţa unui *trop* (trupă) pentru că avem a *cotropi?* (p. 273). E neadmisibil să se vadă urme gote în Muntele Gotului, Pârăul Gotului, în Goteşti şi Gotea (p. 274). Pentru ce am dat Saşilor se întrebuinţează lucrarea, în ungureşte, din 1902, a lui Brenndörfer (pp. 275—6). E Gherla german, şi de ce? (p. 276). La influenţa slavă (p. 277 şi urm.) se adaugă mult care vine din substratul comun şi vechea influenţă slavă pare atribuită « Bulgarilor ». Ciudată

afirmare că « a lua nevastă » înseamnă « a lua o Slavă » (p. 280). Interesantă forma *sâmți* pentru cei patruzeci de mucenici (p. 280). E de mirare că *mamă* și *tată* se admit de la Slavi, prin copii, când se află în dialecte italiene (p. 281). *Oțet* poate fi influențat de Slavi, dar a existat de sigur întăiu într'o formă direct latină (p. 281). Nu văd cum Avarii, călăreți, au putut aduce bivolul (p. 283). La *izmene* (slav: schimbare), cf. *mutande* italiene (p. 284). *Smântână* și *stăpân* ca latine par dubioase (p. 286). De ce ar fi *voie* slav (cf. ital. *voglia)* ? (p. 296). A face, după un compilator, din Slavi cuceritori ca Normanzii în Anglia ori Longobarzii în Italia (p. 297 și urm.) îmi pare, ierte-mi-se . . .[1]).

Și d. Sextil Pușcariu vede, în acele vremuri în care totuși vecinii scriu istorie, o luare în stăpânire întreagă și « civilisată »: « impunând limba lor în Biserică, administrație (!) și în vorbirea claselor privilegiate românești, care au făcut de la început causă comună cu ei » *(sic)* (pp. 297—8). Și d-sa nu vede că, dacă și Ungurii au, în *kereszt*, *kesztyén*, *szombat*, influențe slave (p. 298), ele nu pot veni decât prin Români. Ce se adaugă despre ungurisme în românește, care ar fi trecut pe la Slavi, — ce Slavi și de unde? (pp. 298—9), — arată ce periculos e ca filologia să facă istorie după resumate și compilații. Așa și cu sensul social al lui « Rumân » și cu localitatea *Săvădisla* de la G. Kisch (*Siebenbürgen im Lichte der Sprache*, p. 287), care ar trebui verificată întăiu, definită și *apoi* explicată (p. 299). Și numele de persoane, care ar fi fost până la « cucerirea » slavă, « Ursu, Corbu, Lupu, Crăciun », devin slave, « Dan, Mircea », etc., prin impunerea stăpânitorilor (!) Și iată că intră în argumentație și nume de familie ca Bârlea din Bernardus *(sic)* (p. 300). Ca amănunt Metea, Meteș, nu vine din Metodie, ci din Dimitrie. Astfel de fantasii merită de a sta alături cu răspunsul Candidus-Cândea al lui Philippide (p. 301). Zinca n'are nimic a face cu Zâna, ci e rusesc, de la Zoe (p. 301). Cine va crede că din Κυριακὸς (Chiriac) s'a putut face Ciurcu, care e Ciur (de unde Ciurea), cu sufixul slav *co* (ca în Iancu, etc.)? Sârbi se zice numai de adevărații Sârbi și de Bulgari, nu și de « alt neam slav » (p. 303). La ungurisme, interesant cuvântul *irhă*, piele de pe care e scos părul, în Teleorman (p. 312), unde l-au adus Mocanii (acolo și satul Pielea,

[1]) Locul rămas gol în manuscris (N.R.).

lângă Belitori). In ce privește influența Turcilor, *țiobanlades* în Tesalia e după *ciobanlar* (v. p. 314). Și aici se atribuie un rol Pecenegilor în numele de localitate sau în general geografice: afară de împrumuturile de la Unguri prin *Besenyö*, sigur e numai Pecenișca din Banat. Influența Cumanilor trebuie însă negată în acest domeniu (p. 315). Și nici Iazigii n'au dat numele de Ias (după un diminutiv din Iacob). Niciodată nu se va admite că în Cuzdrioara e o urmă a Cazarilor, cari n'au avut ce să caute prin aceste părți (p. 315). Tătari și Nogai e tot una, cei din urmă fiind doar tribul bugecean (p. 316).

In capitolul « Trecutul », nu înțeleg de ce *drum* să fi venit de la Slavi și nu, prin Daci, de la Greci (v. p. 319). *Hoditai* (ὁδῆται), nu *hoditoi*, nu înseamnă « drumeți », ci conducători de caravane (p. 321). Și sensurile numeroase pe care le capătă *cale* (p. 321) nu au nimic a face cu o « migrație » românească pe care n'o putem constata, ci numai cu practica drumurilor. Și azi nu se mai poate spune că începuturile poporului român sânt pentru istorici o « enigmă » și o « minune » (p. 321). Incă odată se încearcă a explica numele slave de localități printr'o impunere oficială către « autohtonii cuceriți » (la râuri !) (pp. 323—4). Nici explicațiile cuceririi Daciei de Romani nu corespund desvoltării istorice (p. 325 și urm.). Comparația americană e cu totul nepotrivită. Desnaționalisarea prin « prestigiu » poate fi primită numai în unele casuri, rare (v. pp. 326—7). Și « explicarea » retragerii Imperiului din Dacia e de împrumut și necompetentă; de mult, cum se vede din a mea *Istorie a Românilor*, istoria a lămurit pe larg și deplin lucrurile. Lucrările d-lui Patsch n'ajung pentru o înțelegere deplină. Ajutorul românesc, întrebuințat cu o pătimașă parțialitate, e mai mult decât șubred. Sânt prețioase, dar nu nouă, observațiile asupra mai puternicei latinități de limbă în Vestul Daciei (p. 339 și urm.). Dar de ce *cioban* să fie un « cuvânt turcesc pătruns la noi *prin mijlocire bulgară* » (p. 339)? Interesante cele spuse despre *rost* și *mîn*, tot în legătură cu conservatismul lingvistic vest-nordic (pp. 341—2). Tot așa rostul femeilor în evoluția limbii (p. 345 și urm.). E evident că moldoveneasca femeilor de la orașe e alta decât a bărbaților. De mare valoare observația că ni-a lipsit adstratul latin din Occident, venit din viața orășenească și politică (pp. 348—9). Tot așa urmele păgâne (cu *a feri* din *feriae*, dar cu o valoare ipotetică *a se întâmpla*, de la *contemplare* ; p. 356). Se acceptă

mire din *miles* și *a întâmpina* de la primirea *cu tâmpene* (p. 357). De valoare și explicația lui « sărac lipit pământului » (p. 360), dar aici e vorba de *șerb* fără legătură cu o patimă a mutării (p. 360). La viața pastorală se putea adăugi *a smulge* (*ex mulgere*, înlăturarea de la uger). Observațiile privitoare la avantagiile limbii « negramaticalisate » sânt exprimate într'o frumoasă formă literară (p. 364). Tot așa și în arătarea foloaselor de cultură trase din legătura noastră cu Orientul (p. 364 și urm.).

De folos ce se spune despre rostul adevărat, mai ales de « lux » al neologismului (p. 365 și urm.). Cu dreptate neologismul occidental se arată încă de la Dimitrie Cantemir (se uită prima cronică a lui Radu Popescu și mai târziu Amfilohie de Hotin, cu traducerea din Delaporte cu tot). Se arată cât de nouă și împrumutate, adaptate, sânt de fapt cuvinte care ar părea vechi (p. 378 și urm.). Dar una e « migrenă » și alta « dureri de cap » (p. 382). Reacțiunea contra modei de înstrăinare, p. 384 și urm. Dar de sigur se critică și întrebuințarea unor termini cari sânt necesari pentru nuanțarea gândirii. Această parte se poate pune alături cu capitolele corespunzătoare din « Istoria limbii francese » a lui Brunot. In conclusii (p. 417) d. Pușcariu pare a reveni asupra datei primelor traduceri bisericești pe temeiul arhaismelor ce se mai continuă în Nord; dar nu e vorba numai de caracterul arhaic al acestor texte. De relevat și înțeleptele cuvinte cu privire la document și intuiție, în acest cas pentru a combate teoria descontinuității românești.

CRONICĂ

In articolul din *Revue de l'Institut Napoléon*, I, 4, al d-lui Jules Dechamps despre visitatorii englesi în Franța lui Bonaparte, la 1802, se semnalează primele « bâlciuri-exposiție » din lume, ținute în marea curte a Louvrului, în 1801 și 1802 (p. 208).

*

In *Rivista storica italiana*, 31 Decembre 1938, d. Walter Maturi continuă studiul despre Congresul din Viena și restaurația la Neapole. Metternich ca « fou amoureux » *(sic)*, odată, de « Madame Murat » (p. 19).

*

In *Buletinul Comitetului internațional de științi istorice*, X, IV, se dă resumatul pe 1926-32 și 1926-9, al lucrărilor tipărite în limbile suedesă și norvegiană.

*

In Teodor Onișor, *Călători și exploratori români în secolul XIX*, Cluj, 1938, (din *Revista Geografică Română*, 1898) e vorba de oameni de știință ai noștri cari s'au înscris în rândul descoperitorilor, ca mai ales Dimitrie și Nicolae Ghica-Comănești, în Somalia. Se amintește și Ferdinand, fiul destăratului Grigore Gănescu, corespondent al lui *Figaro* în războiul dintre Japonia și China.

*

D. G. T. Niculescu-Varone publică două lucrări bio-bibliografice, de folos deosebit: *Cei mai de seamă folkloriști români* (și bibliografia Mioriței) și *Bibliografia poesiei noastre populare* (București, 1938).

*

Unele note locale, în Miron R. Paraschivescu, *Oameni și așezări din țara Moților și a Basarabilor*, *1938*, (București, 1938).

*

In *Steaguri, prapure (polemici)* (*Mem. Ac. Rom.*, XX, 13), generalul Rosetti crede că « steagul lui Ștefan-cel-Mare, dat Athosului și acum la Museul Militar din București era, din felul cum era prins de suliță și din causa celui înfățișat pe dânsa, un simplu prapure (în Moldova zicem: prapur) de biserică. D-sa citează descrieri, din izvorul polon, a steagului Moldovei, dar acela, roșu cu stema, era *al țării*, nu al unei cete militare. Steagul lui Șerban-Vodă avea pe el tot înfățișarea unui sfînt. Reproducerea inscripției ar fi fost folositoare în discuție. De alminterea așa e și cu steagul de la Dresda, dovedit ca fiind al lui Istrate-Vodă Dabija și pe care, dacă inscripția e în legătură cu vitejia, — dar vremea lui Ștefan era mult mai bisericească, — chipul Mântuitorului corespunde celui al Sfântului Gheorghe de pe steagul athonit. Inchinarea la biserică a steagurilor se întâlnește pretutindeni. Chiar dacă ar fi un dar menit Athosului, la biserica Sf. Gheorghe și avându-i troparul, întrebuințarea lui în luptă nu e exclusă. Daruri domnești de prapure nu mai sânt cunoscute.

*

Candela închină un întreg volum părintelui profesor Vasile Gheorghiu (Cernăuți, 1938). Pe lângă materialul biografic și bibliografic (viața și-o descrie singur jubilarul), amintirea profesorului Clementie Constantin Popovici, descrierea lucrării inedite a lui Vartolomeiu Măzăreanu, *Viața Sf. Procopie*, tradusă pentru preotul Miron din Bădăuți, cu biserica având acest hram (1779), o expunere a săpăturilor de la Teleilat-Ghassul în Palestina (frescă înfățișând o pasăre, alta cu o stea triplă, ceramică de ornament geometric, de d. Vladimir Prelipceanu), presintarea situației religioase în noua Germanie, de Milan P. Șesan. D. V. Loichiță dă traducerea « Expunerii exacte a credinții ortodoxe » a Sf. Ioan Damaschin. Despre o cruce din secolul al XVI-lea, sculptată de preotul Nichifor și dăruită Voronețului de Mitropolitul Grigorie Roșca, dr. I. Zugrav. Despre schitul Călugărița, de la începutul secolului al XVIII-lea (zugrav

Vasile Surdul), același. D. P. Procopovici dă o versiune a Cuvântului către tineri a Sf. Vasile din Cesareia Capadociei.

*

După rapoartele austriece care sânt sau vor fi date în urmarea publicației sale în « Documentele Hurmuzaki », d. Ion I. Nistor dă în *Codrul Cosminului*, X, lămuriri nouă asupra războiului dintre Ruși și Turci, isprăvit prin luarea de ei a Basarabiei *(Războiul ruso-turc din 1806—1812 și pierderea Basarabiei*, Cernăuți, 1938).

*

O notă a d-lui Iorgu Iordan despre marele filolog Antoine Meillet, în *Mem. Ac. Rom.*, *secț. lit.*, seria 3, IX, I.

*

D. I. Făcăoaru aduce folos arătând în *Antropologia în Stat, ca știință și ca obiect de învățământ* (Cluj, 1938), ce rol joacă această disciplină în alte țări. Dar afirmația de la paginile 23-4, că istoria nu se poate înțelege decât *numai* prin calitățile de rasă, părere luată de la cugetarea germană actuală, nu se poate susținea serios. Fiindcă e vorba, cu criticarea și aici a explicațiilor date de istorici, cari n'ar fi fost în stare a nemeri adevărul, și despre Romani, ne putem întreba: ce înseamnă, după trecere de două-trei secole de viață istorică, Romanii ca rasă?

*

In *Archeion* din Roma, d. Ilie Popa arată că *Aritmetica* lui Amfilohie de Hotin e luată după acea italiană a lui Conti, *Elementi aritmetici*.

*

In *Mem. Ac. Rom.*, pe 1939, d. Const. Moisil despre « stemele primelor monete românești »: crede că blasonul e partea principală a stemei. Răspunsuri de N. Iorga și preotul N. Popescu. Planșe.

*

In noul număr al revistei d-lui Gh. Bezviconi (Ianuar-Mart 1939), interesante note despre familia lui Sicard, așezată la Vadul-lui-Vodă, dar mai ales un documentat studiu despre persoana și

familia lui Caragheorghe în Basarabia; fostul șef sârb, la Hotin, sta într'o « colibă țărănească »; acolo apare și căpitanul Iordachi Olimpiotul: el ar fi îndemnat pe Caragheorghe să meargă înapoi în Serbia, unde e așteptat, și-i promitea, pe la Cerneți, un concurs militar. Acusațiile de trădare ce i se aduc nu se potrivesc cu caracterul acestui Român din Balcani; de altfel și informațiile rusești de la paginile 18-19 nu corespund. Și Machedonschi a trecut pe acolo cu fratele său, întâlnind pe factorii importanți cari erau Vucici și protopopul Nenadovici. O poesie a lui Pușchin uneia din fiicele lui Caragheorghe, care s'au măritat, Savca, Sarca, Pola, în Basarabia; una singură și-a găsit norocul în Serbia. Și soția șefului, Elena, a rămas în Moldova de peste Prut, unde a fost crescut și fiul ei Alexandru. Era acolo și Mitropolitul grec al revoluției, Leonte, mort la Chișinău, în 1831, agentul Nedoba, mort la Lohănești abia în 1846; cutare poet publică poemul Serbianca. Studiul e extrem de interesant.

Se publică și testamentul văduvei lui Andronachi Donici, Smaranda (1839).

Note prețioase despre familii basarabene (în special despre Casimiri), de d. Artur Gorovei (încă un student la Turin, Petru Borș).

*

In broșura *Din scrierile inedite ale Comisului Ionică Tăutul* (din *Viața Românească*, București, 1939), d. Emil Vârtosu, care printr'o « întâmplare miraculoasă », a căpătat « manuscrisele » lui Ionică Tăutul mort, în vrâstă de treizeci și cinci de ani, la Constantinopol (v. însemnarea pe Boileau din biblioteca lui Constantin-Vodă Mavrocordat și scrisoarea lui Ioan Sandu Sturdza, publicate de d. C. Iordăchescu, în *Buletinul Comisiei Istorice)*, dă câteva pamflete politice ale lui, în care vorbește călduros de Domnul de la 1822, pe care-l servia la Capuchehaielâc, « Ioan-Vodă cel Bun ». Sânt mărturisiri prețioase pentru starea de spirit după restaurarea Domniei pământene. Se promite « publicarea integrală a scrierilor sale », cu dovezi că el a făcut Constituția din 1822.

Procesul ce mi se face pentru că am cuprins între aceste opere și alte scrieri, care « nu-i aparțin câtuși de puțin », e fără sens. Am primit o identificare propusă, în același ton civilisat, de Ovid Densușianu, și atât. Stilul acelor bucăți nu e deosebit de al acestora.

*

In *Călători români în țări străine* (București, 1939), d. G. Potra repetă ce se cunoștea în ce privește aceste călătorii (la p. 10, a se rectifica afirmația că aș fi crezut pe Radu din Anglia, la 1427, în *Istoria Românilor în chipuri și icoane*, p. 91, boier muntean). Pentru solii moldoveni în Italia era de întrebuințat studiul mieu în *Mescolanze Monticoli*. Lipsește clanul lui Petru Șchiopul (despre care amănunte în cartea mea *Ospiti romeni in Venezia;* autorul nu cunoaște nici lucrarea mea despre Călătorii români în Apus). Ca inedit, ar fi interesantă mențiunea de către Elina Cantacuzino că fiul ei era dus « de la noi către partea Romei, pentru învățătura și cunoștința știinților » (se citează ms. 5291 al Bibl. Ac. Rom., fol. 1). Un soldat român în oastea austriacă (p. 21) nu e un călător. Scena cu Dudescu la Pesta e din Lagarde și am reprodus pasagiul în Hurmuzaki, X. Numele italiene sânt rău redate la paginile 37-8. Despre Gh. Bogdan am publicat un întreg studiu, pe care autorul nu-l cunoaște, în *Mem. Ac. Rom.*

*

In *Archivio glottologico italiano*, XXX, d. Matteo Bartoli despre Sf. Nevolorus, Nevelov și Napoleon (se propune și Nibelung, *Nibelungen)*. Și o notiță a aceluiași despre Ovidiu Densușianu.

*

In *Südostdeutsche Forschungen*, Februar 1939, d. Ferdo Šišić despre originea noțiunii politice de « Dalmatia ». Păr. I. Lupaș despre răscoala lui Horea (și după lucrări ungurești politice; foarte bogată bibliografie, și cu lucruri noi în conclusii; lucrare întinsă. Lipsesc articolele d-lui Göllner și polemica sa în această revistă). D. G. Pascu din Iași a vrut să lămurească pe cetitorii revistei germane asupra cronicarilor noștri. Aflăm de acolo curiosul fapt că povestirea publicată de d. Górka e « traducerea germană a unei cronici și anume a unei *Zweitschrift* din Nürnberg, făcută în April 1502 ». Cât trăiește omul, tot învață. D. Franjo Bučar despre vechile tipărituri croate ale lui Ungnad (extraordinară bibliografie). Larg studiu al d-lui Arno Mehlan despre comerțul exterior al Bulgariei. Dar autorul crede, în a sa împărțire a istoriei Bulgarilor, că la 927 Țarul Simion stăpânea Chilia și Galați (neexistente ambele !), că supt Ioan Asan Bulgarii stăpâniau Chilia și Craiova (!) (p. 715). Pentru aceste ciudățenii

citează pe Rizov, *Die Bulgaren*. Pentru d. Mehlan Geneva și Genova sânt tot una (p. 724). Găsim citații ca aceasta: « Officii Gazaria » (p. 729). Pegolotti e interpretat și « Pogolotti » (p. 728, nota 33). De observat studiul despre Ivanco, fiul lui Dobrotici, care unește pe Zlatarschi cu d. Cațarov, în *Isvěstia na istoričesco drujastvo*, III. Altfel, studiul e prețios prin vastul material întrebuințat de acest harnic cercetător al împrejurărilor economice în Sud-Estul european. Mai observăm că acei « frați Pulevi din Carlovo, cari aveau (frasa e rău construită) legături cu alte case bulgărești (în Sliven, Troian, Sviștov, Rusciuc), dar mai ales cu frații Gheorghiev în București și Galați » (p. 737) nu sânt decât Macedonenii Marchide Pullio, odată editori și librari la Viena. Note pentru comerțul cu România pe aceiași pagină. D. Elemér Császár despre vestita dramă a lui Madách: raport și cu *Légende des Siècles* a lui Hugo. D. Gottfried Fittbogen scoate la iveală nobila figură a lui Stephan Ludwig Roth (după d. Folberth, dar și după biografia lui Franz Obert, 1896). Despre Românii în valea Tisei, d. Laurian Someșan (directorul poftește Unguri să scrie în sens contrar). Despre rolul păstorilor în desvoltarea Românilor și României d. Alfred Malaschofscky: bună lucrare de geografie umană. D. Richard Huss reiea, după Gustav Kisch, chestia nomenclaturii ardelene: cu « mongolismul » (de fapt scitismul) Oltului « galben » ajungem departe. Tot așa cu tăgăduirea descendenței romane pentru că zicem « Ardeal » și nu « Dacia » (p. 828, nota 7). Restul e de aceiași calitate. D. Valjavec dă o nepărtenitoare recensie a tesei d-lui Elekes despre Ștefan-cel-Mare și regele Matiaș.

*

Despre publicistica maghiară în Ardeal noua lucrare a d-lui Gheorghe Kristóf, *Az erdélyi magyar vidéki hirlapirodalom története a kiegyezéseg* (Cluj, 1939).

*

D. D. A. Dospinescu reeditează interesanta broșură din Lyon 1595, « Discovrs de ce qui s'est passé en Transyluanie, de l'vnion des Princes de Moldauye et duc de Valachie, auec le Vvaiuode pour la deffence de la Chrestienté contre le Turc », supt titlul *Dobrogea, terre roumaine, émouvants témoignages d'un passé lointain* (1939).

*

Ion Clopoţel, *Al. Papiu Ilarianu în faţa problemelor româneşti contemporane* (Alba-Iulia, 1939).
E o înviere binevenită a figurii lui Papiu Ilarian. Expunerea e clară şi călduroasă. Se strecoară şi inedit, ca în chestia purtării decoraţiilor austriece.

*

In *Cronica numismatică şi arheologică*, XIV, 113-4, tesaurul dela Gogoşi-Mehedinţi e descris (cu planşe) de d. Al. Bărcăcilă.

*

De N. Iorga, în *Mem. Ac. Rom.*, XXI, 10, cercetări asupra povestirii slavone despre Vlad Ţepeş şi asupra convertirii la ortodoxie a unui Şvab din secolul al XVIII-lea, în legătură cu patrona literară Margareta Tomeian.

*

Despre sonetul lui Eminescu, *Veneţia*, d. D. R. Mazilu, în *Gazeta Cărţilor*, 15—31 Iulie 1939 (p. 7).

*

In fascicula VI din publicaţia turistică *La Grèce* (1939), scaune şi furci absolut ca ale noastre (d-na Hagimihali).

*

Supt titlul *Recherches sur le culte impérial* (Paris, Bucureşti, 1939), d. D. M. Pippidi adună articole publicate în reviste francese asupra aşezămintelor Romei imperiale, de la Cesar, prin Ovidiu, la Seneca. Erudiţia autorului e aproape tulburătoare.

*

Pentru Academia romană dei Lincei, d. V. Basanoff publică un studiu despre Palatin *(Pomerium Palatinum)* (Roma, 1939).

*

In discursul ţinut de d. Pericle Ducati la adunarea solemnă din 4 Iunie 1939 a Academiei dei Lincei din Roma (şi *Atti* ale ei, *Rendiconto*, IV, fasc. 11, 1939), se schiţează în frumoase linii largi

toată desvoltarea artei în urbe. Se notează antagonismul cu care la sfârşitul republicii, prin arcul de origine etruscă şi prin sculptura de portrete, prin materialul de cărămidă şi ciment, cu introducerea cupolei, cu savestagul, de origine etruscă însă, cu coloana, se întră cu inspiraţia ateniană. Supt Traian afirmaţia e definitivă şi solemnă. Peste două secole nenorocite, în vremea lui Honoriu, mosaicul dă capodopera de la Santa Pudenziana şi va urma biserica Sfinţilor Cosma şi Damian. In secolul al VI-lea, la Santa Agnese e, spune vorbitorul, acuma, « bizantinismul ».

*

In *Bulletin of the international committee of the historical sciences*, XII, II, April 1939, între comunicaţiile la comisia de istorie literară modernă, d. Murăraşu despre Horaţiu la Români, d. Cartojan despre « reflecte ale humanismului şi Renaşterii în ţările române ». D. Raffael Altamira despre « descentralisarea legislativă în regimul colonial spaniol » (secolele XVI—XVIII) (deosebite forme).

*

Chestiile atinse de d. Const. Moisil, în *Probleme de numismatică românească (Mem. Ac. Rom.*, XXII, 10) nu se lămuresc deplin din noua contribuţie a acestui neobosit cercetător. Şi aici avem ştiri subsidiare din vecini. Se adaugă unele noi identificări şi o listă a « tesaurelor ». Planşe.

*

In *Scrisori inedite ale lui I. Heliade Rădulescu către preotul Cosma Moşescu din Brăila între anii 1857—1872 (ibid., Mem. Secţ. Lit.*, IX, 8) se dau mai mult răvaşe de afaceri privind tipăriturile. Se dă şi biografia şi bibliografia preotului-institutor. Scrisorile pleacă din 1857, perioada mistică şi apostolică a lui Eliad, devenit Heliade şi Rădulescu. Preotul s'a deosebit şi ca traducător al lui Ilie Miniat. In ce priveşte caracterul lui Eliad, îl vedem, nezguduit în duşmănie faţă de prinţul străin, dar votând pentru el la plebiscit, fiindcă i-a impus-o prefectul Poliţiei (no. XXI). Pentru moartea lui, scrisoarea fetelor, Eufrosina şi Virgilia (no. XXX). Câteva anexe. Şi note despre portretele lui (unul din Lipsca, ras).

*

In *Gazeta Cărților*, 15, 31 Decembre 1939, neașteptate scrisori, deosebit de afectuoase, ale Dorei d'Istria către tânărul student Th. Dumitrescu, în 1888. In n-l precedent (Novembre) păr. Șt. Manciulea despre legăturile lui Cipariu cu tineretul.

*

Și unele știri istorice în cartea părintelui octogenar Alexandru Antohi, *Monografia parohiei și comunei Lucăcești, jud. Bacău* (București, 1939). Portretul meritosului protopop romașcan Dimitrie Mateaș. Satul de Unguri al lui Lucaci a fost transformat după tradiție de trei Albotă (p. 20). Nomenclatura geografică e întreagă românească.

*

In *Arhiva Someșană*, n-l 26, interesanta autobiografie a preotului Ioan Chița din Mintu. Intre altele, amintiri despre patriarhalul și, prin aceasta, simpaticul episcop Ioan Bob.

*

In *Revista geografică română*, 1939 (II, I) d. Marin Popescu-Spineni arată ce loc important au în *Geografia universa* a profesorului Giovanni Antonio Magino din Padova (nu « Patavia »), a cărui mare operă a ieșit la Colonia, în 1597, (traducere italiană la Veneția, în 1598; cartea n'a scăpat d-lui Claudiu Isopescu) provinciile românești. Știrile-i vin de la un Ardelean, Ioan Hortilius (probabil un Sas, Gärtner, sau un Ungur, Horthy), care i-a fost student la acea Universitate padovană. Urmași ai Romanilor, Românii sânt reduși, în general, la o viață cu totul simplă, afară de cei de pe lângă ruinele Sarmizegethusei. Se relevează obiceiuri religioase venind din păgânism. *Uimitor e că el, adecă Hortilius, a nemerit originea numelui Secuilor:* « quod nomen locum sedium significat, habitatores sedium ». Se cunoaște și osebirea de Unguri în graiu, fără a uita scrisul secuiesc. « Ungurii au venit cei mai din urmă ». E bună și descripția orașelor sășești. Nu lipsește nici un paragraf economic, tot așa de strict exact (se pomenește și miedul). Numai ediția din 1617 ar avea o notiță despre țările românești libere: ea n'are importanță, fiind copiată de aiurea.

*

In *Chipuri din Săcele* (București, 1939), d. George Moroianu dă, într'o formă literară deosebit de plăcută, știri prețioase despre tre-

cutul Săcelenilor. Foarte multe știri necunoscute. Cumpărarea de un Săcelean a moșiei Larga, în Ialomița, de la soția lui Ion Ghica (pp. 6-7). Găsim o descriere bogată și cu totul nouă a pieselor veșmântului femeiesc de odinioară (p. 8 și urm.): și vocabulariul va folosi din aceste definiții prețioase. Pentru industria, înfloritoare, a cașcavalului, p. 13 și urm. Despre Macedonenii amestecați cu Mocanii, p. 26 și urm. Descrierea bisericii din Satulung, cu mențiunea că pictura nu e numai de Mișu Popp, ci și de Italianul Airoldi (pp. 67-9). Pentru activitatea literară ardeleană pe la 1848, p. 118 și urm.

Despre trecerea prin Săcele, la 1873, a părechii princiare românești, p. 155 și urm. Multe ilustrații, și de monumente (pictura bisericii din Satulung; portretul lui Neagoe Popea, tatăl episcopului, și a fiului Radu (la pagina 192); săteanul cu studii de drept și filosofie, vorbind latinește, Bucur Găitan, cu pomenirea triglotului Nicolae Herlea, planșa XXV). Pentru lucrul postavului la Brașov, p. 188, nota 1.

Lucrarea se așează printre cele mai frumoase cărți de amintiri.

*

Folositoare știri istorice și statistice, într'o formă plăcută, în broșura d-lui Ștefan Pascu, *Românii de la granița nord-vestică* (Cluj, 1939).

*

In *Századok*, Septembre-Octombre 1939, o dare de samă tendențioasă, iscălită L. Gáldi, despre ediția francesă a cărții lui N. Iorga, *Istoria Românilor*. Autorul, care știe românește, putea vorbi de opera întreagă apărută în limba originală, ceea ce l-ar fi scutit să puie în sama autorului erori care, neaflându-se în textul român, nu pot fi atribuite decât neglijenței transcriitoarei unei traduceri dictate. O discuție, când la mijloc e lipsa de bună credință și de politeță chiar, e, și în acest cas, exclusă. De altfel, lucrarea recentă a acestui filolog despre elementele neo-grecești în românește, arată îndestul felul său de a argumenta și ținta ce urmărește.

De d. Elemér Mályusz un studiu întins despre politica regatului ungar în evul mediu. Și cercetări pe districte. Despre influența Renașterii în Ungaria, d. Tiberiu Kardos, și priviri asupra epocii medievale; lucrare remarcabilă prin larga informație.

*

Despre filosoful Alfred Fouillée, d. I. Petrovici, în *Revue de métaphysique et de morale.*

*

In legătură cu Jean Maurain și Pierre Benaerts, d. Henri Hauser dă, în colecția Halphen și Sagnac, un volum de istorie contemporană de la 1860 la 1878, supt titlul *Du libéralisme à l'impérialisme.* Cea mai mare parte, mai ales despre societatea anglo-saxonă, e de Maurain, mort de atunci prin accident. Capitolele economice și sociale sânt de d. Benaerts. Pentru România se trimete și la cartea d-lui Seton Watson. D. Hauser tratează larg capitolele extra-europene. De ce « hospodar Cuza », la pagina 135? In ce privește originile războiului din 1870 se despovărează Bismarck de sarcina « falsificării depeșei »; « reproche immérité: il était chargé de faire connaître les faits, il n'était pas tenu de publier le texte ». Dar se recunoaște *colorație tendențioasă* (p. 145). Larg tratate relațiile franco-austriece în acel moment (pp. 147-8). Disprețul lui Bismarck pentru poporul frances, de « Cafri » supuși (p. 150). Războiul din 1877-8 e de sigur tratat prea pe scurt: participarea noastră nu există. Foarte nouă capitolele despre viața intelectuală. Bogată tratare a chestiunilor religioase. De fapt capitole separate, abundente în fapte.

*

In *Giornale di politica e di letteratura*, XV, 11-2, d. Silla Cavaliere despre Anglia și Franța, între 1912 și 1913, față de expansiunea italiană în Mediterana.

*

Despre tinerețа lui Calvin, Franco Calandra, în *Rivista storica italiana*, 30 Iunie 1939 (prima lui atitudine, neîncrezătoare, față de Luther; afirmația: « l'Église peut exister sans apparence visible »).

O notă mișcată (de Evaristo Breccia) despre marele istoric Ettore Pais, mort în Martie trecut. Culegem din sentințele lui: « L'étude de ces premiers stades (de l'histoire d'Italie) a parfois plus de rapport avec la zoologie humaine et l'anthropologie qu'avec l'histoire proprement politique ». Aiurea: « è proprio degli uomini di piccolo bagaglio intelettuale, ma in cambio di grande presunzione l'elogio dell'immobilità di pensiero. Anche la storiografia si evolve con l'evol-

versi del patrimonio scientifico e col maturare degli eventi sociali e politici contemporanei ». Critică « le tendenze esclusivamente erudite..., la ricerca del piccolo fatto independentemente dagli scopi finali a cui l'analisi dev'essere subordinata ». O altă notiță despre atât de regretatul Temperley.

*

In Comptes-rendus ale Academiei de Inscripții din Paris, d. Mario Roques, ca președinte, comemorează, în termini adânc mișcați, pe Charles Bémont, cunoscătorul adânc al istoriei Angliei medievale și co-directorul, neobosit până la cei nouăzeci și unu de ani, al marii reviste francese, *Revue historique*. Bémont, căruia-i datorim unii dintre noi așa de mult, a cercetat România, a înțeles-o și a iubit-o și, în ceasuri grele, și-a arătat în scris simpatia sa sinceră pentru noi. Tot acolo, din hârtiile rămase de la Maurice Holleaux, o notiță întârziată asupra lui Louis Havet.

*

Note asupra monedelor romane, de d. Corneliu Secășanu, în *Răsăritul*, XX, 11-2.

*

In cartea lui Léonce Ausias, *L'Aquitaine carolingienne* (Paris, 1937), e vorba de un *dominatus* central asupra unor provincii, care corespunde « Domniei » noastre.

*

In *Le Moyen-âge*, Ianuar-Mart 1939, se răspinge curioasa teză a d-nei Mathilde Uhlirz, care, în *Das deutsche Gefolge Kaiser Ottos III*, înlătură părerea, naturală, că fiul Bizantinei Theophanò și nepotul de fiu al Italienei Adelaida, era stăpânit de ideile, de o mai înaltă civilisație, a acestora.

*

Idei temeinice sânt presintate scurt și clar asupra problemelor actuale de generalul A. Gorsky, în *Causele și natura viitorului războiu* (Botoșani, 1939). Cercetarea dovedește o foarte largă informație politică și istorică. E rar să se afle în așa de puțin spațiu atâta gândire. Sânt pagini cu adevărat profetice față de ce trebuia să urmeze imediat.

*

Actele privitoare la unirea Basarabiei sânt reproduse în broșura comemorativă, *Regele Ferdinand și unirea Basarabiei* (Chișinău, 1939), în legătură cu desvelirea statuii regelui care a presidat actul național.

*

In cartea maiorului C. M. Sandovici, *Destăinuirile unei generații*, note folositoare pentru starea de lucruri în armată la 1917-8. Se dau părți din Memoriile inedite ale generalului Berthelot.

*

La istoria participării Românilor la Marele Războí și duioasa broșură a colonelului C. Zagoriț, *Ostași viteji în luptele de la Turtucaia*, ediția a 2-a, Ploești, 1939 (Cf. *Viclenii și înșelăciuni folosite de Bulgari)*. Şi căderea până la unul a milițienilor din Prahova, cu puștile lor vechi. Se semnalează fapte de vitejie, se poate zice neîntâlnite în istoria omenirii (p. 15). Din nenorocire « în alte puncte, ostașii noștri au cedat posițiile cu o ușurință neexplicabilă » *(ibid)*.

De același prețioasa lucrare *Harta regiunii Munților Carpați dintre Maramureș și Moravia, cu 1150 de numiri de localități de origine românească sau care dovedesc existența în trecut a Românilor în această regiune* (Ploești, 1939). Unele nume, firește, sânt discutabile. Același lucru în *O hartă cu 800 de numiri de localități din Peninsula Balcanică* (ibid., 1938), și în *Mai multe hărți ale Transilvaniei și graniței din spre Ungaria*. In același an: *Valurile din Pannonia, Dacia și Peninsula Balcanică. Câteva schimbări în cursul apelor* e din 1939. D. Zagoriț mai riscă, în *Sarmizegethusa* (1937) o ipotesă asupra locului de așezare a Capitalei dace. Sânt și interesante argumente militare; oricum, descrierea ruinelor de la Supt-Cetate rămâne un fapt câștigat. In partea a doua cu dreptate se ridiculisează părerea că Romanii n'ar fi fost din dreapta Oltului și că Traian ar fi luptat și în Dobrogea (pp. 4-6. Dar aducerea pe Mare a legiunilor rămâne mai mult decât dubioasă). Identificarea propusă de d. Daicovici (pe la Orăștie) e temeinic răspinsă (pp. 14-5) pe basa Tabulei Peutingeriene (dar Pons Augusti și Sarmizegethusa nu pot fi aceiași localitate).

*

In *Familia* pe Februar-Mart, d. Al. Olteanu despre atitudinea poetului maghiar Ady față de Români. D. N. Scurtu despre un represintant al culturii românești în părțile Sătmarului, Petru Bran (+ 1877).

*

In *Biserica ortodoxă română*, Septembre-Octombre 1939, d. P. Panaitescu se ocupă de Octoihul slavon, tipărit la noi în 1510. Argumentele lui Jagić contra identității tipografului Macarie cu cel din Muntenegru n'au valoare: se reproducea fără critică manuscriptul ce se găsia la fața locului și litere, frontispicii de înaltă artă ca acelea din Octoihul, admirabil, de la Cetinie nu se puteau transporta ușor. E și conclusia autorului (p. 537), observând și întrebuințarea anului de la 1-iu Ianuar, luat de Macarie din Veneția. Nici ordinea tipăriturilor nu e aceiași în cele două țări. D. Panaitescu descrie precis exemplarul de la Blaj, pe care-l semnalasem de mult. El nu se mulțămește a compara cu tipăritura venețiană, mutată apoi la Cetinie (p. 538, a se ceti: Torresani și Asolo; și istoria lui Gheorghe Cernoievici), ci vorbește de primele tipărituri în slavonește la Cracovia (1491, de un German). Se caută și legăturile ce au putut fi între Cernoievici și Domnii noștri. O cercetare mai atentă a textului lui Sanudo arată că nu e vorba de moartea, la noi, în tulburările de după moartea lui Vodă-Neagoe, a lui Solomon, fiul lui Gheorghe Cernoievici și a unei Venețiene din familia Erizzo: cele două notițe nu se leagă între ele. Deci nu cu Solomon a putut veni Macarie. Ajung Mitropolitul Maxim, nepotul de fiică al lui Arianiti Comnen, și Anghelina Brancovici, fiica despotului Ștefan « Orbul » (v. și p. 543). E extrem de probabil, contra părerii d-lui Panaitescu, care preferă Snagovul, că tiparul s'a făcut la Dealu, ceiea ce e tot una cu Târgoviște (Sf. Nicolae din vii), indiferent că nu era Capitală. Intre subtilele observații de amănunt și aceia că Macarie vorbește acum de un lucru cu ucenicii săi.

*

In Anuarul Școlii Normale de învățători « Vasile Lupu » din Iași (Iași, 1939), d. St. S. Bârsănescu despre *Divanul* lui D. Cantemir, d. Alex. Băleanu dă scrisoarea de resistență la restaurare a Mitropolitului Veniamin. Despre legăturile cu Germania a școlii moldovenești până la 1859, d. V. Lungu. Prețioase știri despre trecutul școlii

înseși, de d. Vasile Petrovanu. D. Mesrobeanu adaugă știri despre situația Bisericii catolice în Moldova la jumătatea secolului al XVII-lea (o scrisoare din 1646 a lui Vasile Lupu).

*

In *Nicolae Costin, Viața și opera*, o tesă la Istoria Românilor, (București, 1939), d. Ioan Șt. Petre nu aduce nimic nou. Biografia e făcută însă cu grijă. Păcat numai că forma lipsește cu totul, și se adaugă greșelile de tipar. Era nevoie să se reiea desvoltarea întregii istoriografii moldovenești până la dânsul? Doar pentru a spune că « ambii Grigore Ureche și Simion Dascălul au scris » Cronica — lui Ureche (p. 33). Cu voia noului doctor care afirmă că de la înlăturarea, de C. Giurescu, a lui Nicolae Costin ca autor al uneia din continuările lui Miron Costin, « n'a mai putut cineva reveni asupra chestiunii », trebuie să spun că eu mi-am permis s'o fac. Pentru opera pe care i-o admite celui de-al doilea Costin, d. Ioan Șt. Petre descrie manuscriptele (dar de ce « Pinaț », necontenit, în loc de « Pinax », tablă?). In citatele latinești pare a se învedera că autorul nu cunoaște limba. Și mă întreb ce folos iese din reeditarea, cu greșeli, a lui Baronius, și altor izvoare de inspirație, ca « Bonfin » (!) și « Mathiae de Mehoviae » (!)? Nici o osteneală de a identifica numele (« Siragi » pentru Sieradz, etc.).

Și, scriind într'o astfel de limbă, tânărul care se încearcă a compune are îndrăzneala să taxeze de « caracterisare sonoră, însă exagerată », judecata în formă literară pe care, când aveam vrâsta d-sale, dar altă cultură, am rostit-o asupra unui scriitor cult, dar pedant și fără talent [1]). Ce înțelege d. Ioan Șt. Petre din scrisul mieu se vede și din necuviința de la pagina 268. Aiurea iea apărarea lui Nicolae Costin arătând că el a prevăzut resultatele științifice de azi, care ar pune în Dacia și Podolia și « Mesile » și Dobrogea și « o parte din Iliria » (pp. 268-9). Și așa mai departe cu hazliul războiu al tânărului « doctor » de la București contra mea, care, e adevărat, sânt numai licențiat de la Iași...

Incă una din tesele care compromit doctoratul de la București.

*

[1]) Ridiculă și caracterisarea finală: « Nicolae Costin este Cromer al nostru (!), într'o formă mai puțin reușită » (p. 274). Se întreabă cineva ce are a face unul cu altul?

Caracterisări de foşti profesori (între cari şi Lazăr Şăineanu, viitorul Sainean, care, aşezat în Franţa, unde a scris opere de mare valoare, ne-a urît până la moarte) şi note de moravuri bucureştene din epoca de transiţie, în noua scriere a d-lui Constantin Kiriţescu, *Făclii stinse... — portrete de dascăli* — (Bucureşti, 1939). Incercarea de a dovedi « nedreptăţirea » profesorului Pătrăşcanu, vinovat de trădare, nu putea fi reuşită.

*

In *Revista generală a învăţământului*, XXVII, n-le 9-10, conferinţa păr. I. Lupaş despre « valoarea educativă a istoriei naţionale ».

*

Note despre deosebitele forme ale Şcolii înalte din Cluj, în broşura d-lui Onisifor Ghibu, *La a douăzecea aniversare a Universităţii Daciei Superioare* (Cluj, 1939). Vestitul Iesuit Antonio Possevino a stat în fruntea ei spre sfârşitul secolului al XVI-lea. Se trece la noua perioadă iesuită, adusă de aşezarea stăpânirii austriece. După suprimarea Ordinului, în 1773, se încearcă de Curte forme laice (« liceul regal » al lui Iosif al II-lea). Ca profesori români, pe lângă Molnar la Medicină, se semnalează Vasile Vaida la Drept (p. 16). La 1850 « Academia de drepturi » germane. Plan de licee ungaro-române (p. 19). De la dualism Universitate naţională maghiară, căreia-i urmează cea românească. Asupra inferiorităţii celei d'intâiu, cu profesori renegaţi, cari se fac ei înşii doctori, pp. 21-2. Şi azi menţin părerea că s'a făcut o greşeală clădind la Cluj şi pe basa Universităţii maghiare din Cluj (pp. 31-2).

*

In *Gând Românesc*, VII, 10-12, d. Ioan Muşlea despre tipografiile, librăriile şi editurile vechi ardelene. E o cercetare utilă, mai ales pentru epoca mai nouă. O largă înfăţişare asupra desvoltării studiilor etnografice în Ardeal de la 1919 încoace, de d. Gh. Pavelescu.

*

In cartea d-lui Vasile Netea, *Sub stindardul « Astrei », Două decenii de activitate culturală în despărţământul Reghinului, opera săvârşită de d-l Eugen Nicoară*, 1939, e de fapt şi istoria însăşi a Asociaţiei ardelene în deosebitele fase (portrete, şi al lui Petru Maior), pentru a se insista, fireşte, mai ales asupra secţiei din Nord-Estul ardelean, până

la râvnitoarea activitate a d-rului Eugen Nicoară (frumos discurs al acestuia, pp. 17-20).

*

Documentele publicate de d. Teodor Balan în volumul V din ale sale *Documente bucovinene*, întinzându-se de la 1745 la 1760, sânt firește de o mai slabă importanță. La n-rul 1, satul cernăuțean Șepinții. Un Lorenz, « Loronți », staroste la Cernăuți în 1746 (no. 11). Sandu, Gheorghe și Vasile Hâjdău la 1747 (no. 15). Tot acolo: « vreme Moscalilor, când ni-au jĕcuit Moscalii ». Nume: « Drăguna » (no. 21). La 1840 pomeniți « panțirii » (no. 29). Privilegiul lui Constantin Racoviță pentru Armenii din Suceava, cărora li se pune ca staroste Grigore Pruncul (no. 81). Vartolomeiu Măzăreanu la 1757 (no. 85). Pentru Vama și Mortasipia Siretiului (1759) (no. 101).

*

Multe detalii nouă și câteva documente polone le dă d. Gh. Duzinchevici în studiul său *Miron Barnovschi Moghilă și Polonia* (din « Anuarul Institutului de Istorie națională din Cluj », VII).

*

D. Th. Simenschy dă o nouă traducere din sanscrită, *Upanișada Mundaka* (Chișinău, 1930).

*

Despre Călărli, patria lui Sp. Lambros, o notă de d. V. Diamandi-Arminceanul, în *Dimândarea*, III, 27-9.

*

D. Aurel Cosma face să apară în broșură articolele sale, bine informate, din ziarul Dacia, *Reminiscențe italo-bănățene* (Timișoara 1939).

*

Cu privire la războiul chino-iapones primim aceste lucrări de informație, recomandabile:

Rudolf Schlesinger, *Ein Volk kämpft für seine Freiheit: Ursachen, Verlauf und Aussichten des Krieges in China* (Praga, 1939).

Lone Liang, *China muss siegen: drei Vorträge* (Praga, 1939).

F. T. Ishimaru, *Chiang Kaishek ist gross* (1938).

*

Despre Cusiții Asiei occidentale d. Hrozný, în *Comptes-rendus de l'Académie des Inscriptions*, 1939 (pp. 346-7).

*

Donația Carnegie publică supt titlul *Questions du Pacifique* (Paris 1939) un șir de conferințe, de d. André Tibal și alții, asupra noilor probleme ale Oceanului Pacific. Un profesor chines vorbește de spiritul nației sale față de rasism: el rostește o aspră condamnare a principiilor de după Marele Războiu (pp. 73-4). Se dă cuvânt mai multor interese represintate în Extremul Orient.

*

D. Al. Dima, un tânăr cercetător de folklore, dă, în *Conceptul de artă populară*, o cercetare de caracter filosofic în care se întrebuințează o largă bibliografie, mai ales germană. Se caută a se defini abstract ceia ce, după d-sa, nu s'ar mai putea numi decât « romantic », artă populară.

*

Câteva scurte, dar cuprinzătoare știri despre vechea Indie în *Bulletin of the international committee of historical sciences*, XI, IV, no. 45, de păr. H. Heras. D-na G. de Coral-Rémusat, despre trecutul Cambodgeului. Și prețioasa bibliografie americană sino-iaponesă, de d. K. S. Latourette. Alta, generală, despre Birmania. Foarte bună aceia, de d. M. J. Meyers, pentru Luxembourg.

*

In *Farnvänner*, 1939, 4, d-na Elsie Hulten discută ornamentele magice (pe oase) în mesoliticul nordic și aiurea. Au un caracter geometric, cu îngrijire stilisat. Că e vorba de magie ar dovedi-o și caracterul « aproape invisibil » al liniilor.

*

In *Cronica numismatică și arheologică*, 1939, n-le 115-6, d. Emil Condurachi presintă monedele din Odessos, cu icoana « Zeului Mare al Odessiților », ca zeu al câștigului. Ar fi un Pluton, după asămănarea cu unele represintări de aiurea. El se înfrățește apoi cu Serapis.

*

Mai noua carte a d-lui G. Zane, *Chestiuni de economie politică* (Iași, 1939), cuprinde, în capitolele care o compun, și multe elemente de istorie. Se cercetează teoriile ce s'au succedat asupra capitalismului

în deosebitele epoci istorice (p. 60 și urm.). D. Zane are dreptate criticând explicația fiscală, dată de d. G. Brătianu, «legăturii» lui Mihai Viteazul (*Annales d'histoire économique et sociale*, V, 1933, no. 23) (v. Zane, pp. 150-1). De fapt, *acest act trebuie pus în legătură, nu cu Mihai, ci cu boierii cari i-au impus, cu aceste condiții, convenția cu Sigismund Báthory, pe care el a rupt-o apoi.* Intru câtva, autorul se apropie de această înțelegere. Dar ceia ce urmează pe paginile 151-2, nu mi se pare clar și nici întru toate just, căci lucrurile omenești nu se fac mecanic. Generalisările economiei politice cad adesea în generalisări care nu se potrivesc cu infinita multiplicitate și varietate a faptelor. Extrem de bogată bibliografie.

*

Bogate statistici publică d. Nicolae Mănescu, atașat comercial, în largul volum *Turcia de astăzi* (București, 1939).

*

In *Revista Institutului social Banat-Crișana*, VII, 25, d. Ilie Gropșianu despre Petru Mocioni (1807-58), ucis la Pesta de portar, după o convorbire cu Atanasie Marienescu, preceptorul nepoților lui, Alexandru și Eugeniu. Note despre Românii din Iugoslavia, de d. Gh. Ciorman. Despre despopularea Banatului, d. Emil Botiș.

*

S'a publicat pentru inaugurarea noului local *Istoricul Școalei Superioare de Războiu, 1889-1939*. Acte de fundație, legi și programe. Unele prețioase amintiri. Mai ales cele privitoare la Carol I-iu.

*

Note prețioase despre fostul Patriarh al României în conferința profesorului Vasile Loichiță, *Patriarhul Miron* (Cernăuți, 1939; din revista *Candela)*. Autorul a stat, mult timp, lângă episcopul de Caransebeș.

*

In *Anuarul XV*, 1938-9, al Academiei Ortodoxe din Sibiiu, publicat de păr. Dimitrie Stăniloae, rector, un studiu al acestuia despre împrejurările confesionale din Țara Hațegului, supt Iosif al II-lea: e vorba de mișcarea de revenire la ortodoxie în 1782-3, după decretul imperial de toleranță; un « foc ce văpăiește ». Șeful e preotul hățegan Vasile. Nu lipsește obișnuitul agitator sârb. Cercetarea se

sprijină pe inedit, din care o parte se dă în anexă (și o anchetă locală). D. Liviu Stan se ocupă de o novelă, descoperită, în formă slavă, la 1913, a Impăratului bizantin Andronic al II-lea: lucrare amănunțită, de o mare importanță.

*

In *Anuarul Academiei Teologice ortodoxe române din Caransebeș*, pe anii 1919-39, păr. I. Firca despre « dogmă, cult și artă » (și considerații istorice, sprijinite pe o largă bibliografie), păr. Gh. Cotoșman, « aspecte soteriologice » (expunere erudită) și d. M. Chialda, despre « mielul pascal ».

*

In *Buletinul Institutului de filologie română « Alexandru Philippide »*, VI, 1939, d. Iorgu Iordan culege cuvinte rare. Astfel la ciobani, după coloarea oilor: *albar* și *negrar*.

Se notează, după exemple spaniole, origina de la *mare* a lui *amar de vreme*. De altfel și pentru *a curge multă apă pe râu*, ca măsură de timp, exemplul spaniol e citat. Și alte asămănări: *ce ai cu mine?*, *mult face banul* (și un corespondent vechiu frances pentru *bortă 'n cer*). *Ba* (= nu), în Cuba ! La *a bălăci* a se observa localitatea Balaca, în Prahova (de unde Bălăceanu), care pare să însemne: baltă. Pentru *brahă*, și răzeșii cu acest nume, în Dorohoiu. *Cașcaval*, cu toată originea italiană, pare a fi adus de Turci, cari luau în arendă munții noștri din Muntenia pentru fabricarea lui. Pentru *lună*, cu sens de *mensis*, d. Petru Iroaie. La d. I. D. Ionescu *bobărac* trebuie apropiat de vechi *băibărăcari*. *Bunari* (Gorj) e turcesc: puț. Interesant (tot acolo) *căminete* pentru ogeag, și *căpete*, măsuri de capacitate, *căpiciu* pentru căpăstru, *chită* (buchet), ca în Maramurăș, *cilic* (ca în Moldova-de-Sus), *ciul*, în legătură cu *a ciuli*. *Cochinți* sânt ciocoii. *Gurban* e curbanul turcesc. *Hirete*, *harcuș*, *homidă*, în raport cu *h* prepus oltean (poate urmă dacă). Multe elemente moldovenești (și *maiul* de bătut rufele). *Mălaiul*, ca turtă, *năsîp*, *a sta smirna*, *șindilă*. *A mătrăși* înseamnă, nu: a fura, ci: a izgoni. Interesant: *oblanic* pentru cultucul pentru greutăți pe cap (de la *oblu*). *Povăială* (« înveliș subțire »), în Moldova: pohăială la ochi. Ciudat: *primez*, părete despărțitor. *Răbori* e de la *hrăbor*, slav. *Topsăc* e arhaic (toxic). Mai trăiește *vigul* de postav.

*

In *Arhivele Olteniei*, XVIII, un foarte important studiu al d-lui D. Berciu, despre « arheologia preistorică a Olteniei ». De relevat mai ales « arta rupestră », asupra căreia a atras atenţia d. C. N. Plopşor (de la Baia-de-Fier la Polovragi; începuturi de stilisare, — d. Berciu zice: « stil semi-naturalist » —, la înfăţişarea calului, a boului, a omului; în Bulgaria se semnala, lângă Plevna, de d. V. Micov, în *Izvestia* a Institutului arheologic bulgar, V, 1928-9; dar şi urmele unui cult solar; în genere, apropiere şi de Asia; de sigur e din eneolitic; cu ceramica neo — şi eneolitică se separă un grup dunărean, cu benzi, de altul în legătură cu Europa centrală; bogat catalog de obiecte, cu numeroase ilustraţii. Inventariu şi al obiectelor de bronz).

D-ra Maria Golescu presintă graţioasa bisericuţă din Budeşti (Vâlcea), construită în secolul al XIX-lea, la început: mai mult lămuriri iconografice. — De d. Mihail C. Gregorian note de graiu oltean şi bănăţean oriental (de fapt mai mult din Oltenia); elementele « sârbeşti » pot fi slave mai vechi. — Păr. Teodor Bălăşel dă pomelnicul « mănăstirii » de la Sărăcineşti (Vâlcea). — D. Radu N. Guran dă cronica bisericii Mântuleasa.

*

Despre satul Feleac de lângă Cluj, mai ales supt raportul folklorului, elevii clasei a VIII-a de la Şcoala Normală din Cluj, în *Credinţă şi Muncă*, II, no. 1.

*

Şi o folositoare parte istorică în cartea d-lui Barbu Theodorescu, *Manualul Bibliotecarului* (Bucureşti, 1939). Se socot la optzeci volumele păstrate la Academia Română, ale lui Constantin Stolnicul Cantacuzino (şi Homer, Aristotele, Terenţiu, Horaţiu) (p. 35). Ar fi trebuit să se arăte de unde vine catalogul bibliotecii, aşa de bogate, de la biserica Barnovschi din Iaşi (pp. 34-5). Preţioase ştiri despre bibliotecile din ţinuturile reunite (p. 45 şi urm.). Noi sânt şi ştirile despre întâiele bibliografii (p. 107 şi urm.).

*

Judecând, în *Convorbiri Literare*, Octombre-Decembre 1939, o carte a d-lui Alexandru Posescu, care a plagiat pe d. P. P. Negulescu, d. N. Tatu spune că « plagiatul de faţă iese din comun ».

Faţă de anume cărţi de istorie, foarte populare, « *nu* iese din comun ».

*

Despre economistul Adolph Wagner d. I. Răducanu, în *Schmollers Jahrbuch*, 1939, no. 19 (mențiune și a operei economice a lui A. D. Xenopol).

*

In *Convorbiri literare*, Mart 1939, note ale arheologului Teohari Antonescu; o conferință despre Ludovic al XV-lea de N. Iorga.

*

In *Corsica antica e moderna*, VIII, 5-6, un studiu despre medaliile în legătură cu Napoleon (de d. Pio Pecchia).

*

In Memoriile Academiei dei Lincei, d. Maryla Falk dă un studiu întins, *Il mito psicologico nell'India antica* (Roma, 1939).

*

In *Revue historique*, Iulie-Septembre, cunoscutul cercetător al popoarelor Asiei occidentale, d. G. Contenau presintă o sintesă clară despre cunoștințele asupra poporului hittit.

*

Scrisori desgustătoare de platitudine ale prinților germani, nu către Napoleon, ci către mareșalul Berthier, se dau, în același număr, de d. Marcel Dunan. Mareșalul e intitulat « mon cher ami », « mon bien-aimé neveu », « le plus aimable des hommes », de Max-Joseph, rege al Bavariei și, de altfel, socru al lui Eugène de Beauharnais.

*

In *Souvenirs littéraires* ale d-lui René de Weck, diplomatul elvețian bine cunoscut, fără a se cunoaște și scriitorul pe care-l ascunde, se vor întâlni stări de spirit de isolare, în și prin literatură, care amintesc pe acel mare scotocitor al propriului suflet care a fost Amiel, descoperit oarecum de Bourget și de două ori reeditat mai aproape de noi, dar tratat aici de « fuligineux ». Se va afla în ce formă se păstrează și până acuma în Elveția romandă învățământul iesuit cu solidă basă clasică. Se observă cât datorește Voltaire școlii iesuite. Se încearcă fixarea rostului scriitorilor « romanzi » în literatura parisiană, pledând contra localismului. E și împotriva mercantilismului literar. Cu acest fel de a gândi, d. de Weck ajunge la Paris, « chartist » (portretul hazliu al lui Paul Meyer; spectacole de viață parisiană). Visită la Münchenul mediocru de la 1908. Legături cu

Le Cardonnel și Rod. După oarecare activitate literară, călătoria la Londra și o ședere de patru ani. Urmează o interesantă auto-analisă de scriitor, acum romancier. Descriere a stării de spirit după războiu.

*

In *Cultura Creștină*, XIX, 5-6, d. N. Comșa despre cronografele românești (în legătură cu un ms. de la Blaj al tipului Danovici). Păr. Ștefan Manciulea urmează cu descrierea Bibliotecii Cipariene. De d. Z. Pâclișanu un capitol despre iconoclasm.

*

Contra curentului de alianță cu Germania a Ungariei sale scrie d. Ivan Lajos, în *Germany's war chances as pictured in German official literature* (Londra, 1939).

*

In *Revista Fundațiilor Regale*, VI, 9, un studiu al d-lui Șerban Cioculescu despre direcția la Teatrul Național a lui Caragiale.

*

O bibliografie completă a operei lui Al. Vlahuță, cu o introducere bine informată, o dă d. G. Dimitriu *(Poetul Al. Vlahuță*, Focșani 1939). De la același și observații noi, în broșura *Drumuri spre Vrancea*, din același loc și an (ilustrații; și vederea bisericii din Soveja).

*

In *Timocul*, VI, 5-8, d. A. N. Hâciu adaugă știri despre negustori macedoneni la noi, între cari așează și pe Pano Pepano și pe vestitul Pano Marutzi.

*

« Arhivele Bănățene » dau însemnări de biserici și alte notițe în broșurile: Pr. Caius Pascu, *Din trecutul bisericii de lemn din Căpat*, Pr. C. Pascu și E. Biberea, *Monografia parohiei ortodoxe române și a școalei primare de Stat din comuna Homorâci.* Se adauge: Pr. Caius Pascu, *Decorarea și lăudarea unor preoți și mireni în secolul trecut.* Toate, în Timișoara, 1939.

*

In lucrarea întinsă a păr. Liviu Stan, *Mireni în Biserică, studiu canonic-istoric*, (Sibiiu, 1939), de mai multe ori se arată participarea mirenilor români la rosturile noastre bisericești. Autorul nu cunoaște

actele, retipărite sau, în cea mai mare parte inedite, din *Documentele grecești* ale mele, în colecția Hurmuzaki.

*

Inscripţii armene din Botoșani, în revista *Ararat*, Mai 1939.

*

Un meritat omagiu se aduce venerabilului profesor Ioan F. Negruțiu prin broșura ce i-o consacră, cu acest titlu, d. Coriolan Suciu (Blaj, 1939). A fost una din cele mai harnice puteri didactice în Ardeal.

*

Păr. profesor Petre Vintilescu dă o contribuție la explicarea liturghierului român prin broșura *Expresiunea « Slujbă cuvântătoare »*, (București, 1939).

*

Sânt capitole de istorie culturală în paginile cărții d-lor Victor Morariu și Ștefan Pavelescu, *Istoricul reuniunii musicale-dramatice « Ciprian Porumbescu » din Suceava (1903—1938), cu o introducere despre mișcarea musicală și teatrală din Suceava până la 1903* (Suceava, 1939).

*

In catalogul *Turismul în țările române acum un veac, Expoziție de stampe, 14—30 Aprilie 1939* (București), cu o scurtă introducere, se dau, pe lângă planșele cunoscute de Doussault, Lancelot și Raffet, altele, care acuma se semnalează, de Ainslie (Valea Oltului), de locotenentul austriac Ferel, din armata de ocupație a lui Coronini (piața din Giurgiu, monumentul de la Călugăreni), de Trenk (1861: Biserica Domnească, înaintea restaurării, cu cele două turnulețe de lemn (?) în față), de F. J. Lewis (« Casa Pașei din Ada-Calè », 1820), de un anonim, autorul culegerii *Skizzen aus den Donau Fürstenthümern*, 1856 (Poșta), Knapp (Vatra Dornei și alte scene bucovinene), J. Laurens (scenă de la Casa Poștei), de Aman (în *L'Illustration* pe 1854), de litograful K. Danielis (mănăstirea Sinaii, 1861), de Erminy (Ada-Calè, la 1826). Se mai pomenesc în catalog clădiri bucureștene de Ferel (Biserica Bucur, în 1857), de Erminy (Vama Orșovei, 1826), ilustrații din *The Illustrated London News* pe 1854, de Volkers (țărani munteni călări), de Valério (studiat de d. G. Oprescu), de Herrmann

(scenă dobrogeană), de Petenkofen (biserică din Ardeal, 1868), de Laurens (oameni de pe valea Dunării), de Heawood (Bucureștii, c. 1850), de J. Rey (Iașul, trei vederi; 1845), de Rohbock și de Hoegg (orașe ardelene), de Schubirsz (Cernăuții), de L. Mayer (Piteștii), de Begenau (Giurgiul), de Laufberger (Galații, Giurgiul, Brăila), de Erminy (Brăila, 1826; Giurgiul, Galații), de Danielis (Cetatea lui Negru-Vodă, Viforâta, Ialomicioara), de Knapp (din Bucovina), de Wenrich (Hurezul), de Kunicke și Chérubini (Ada-Calè).

*

D. G. T. Niculescu-Varone dă o foarte folositoare bibliografie a lucrărilor despre orașe, comune și mănăstiri supt titlul, puțin potrivit, de *Monografii* ale lor. Se începe de la 1855. Lista nu e complectă.

*

O interesantă istorie de drept istoric e a d-lui I. Ionescu-Dolj despre raportul lui Coronini către Francisc-Iosif pentru desființarea capitulațiilor la noi (*Mem. Ac. Rom.*, XXII, 15).

*

Observații critice asupra cercetărilor colonelului Alexandru Culici le dă generalul Radu Rosetti, tot acolo (no. 14).

*

Din hârtiile familiei Răcuciu, păr. I. Lupaș caută să arăte originea sălișteană a lui Gheorghe Magheru (*ibid.*, no. 12). Numeroase facsimile ale scrisorilor lui Magheru și câteva portrete de familie).

*

Tot acolo (no. 16), d. V. Mihordea adaugă, din corespondențe francese contemporane, în parte inedite, care se adaugă în întregime, știri asupra bibliotecii Mavrocordaților.

*

In *Revue historique*, Octombre-Decembre 1939, d. Christian Courtois urmează studiul despre «politicile navale ale Imperiului Roman». Despre flota, «flotele» Dunării, pp. 249-50.

*

In *Rivista storica italiana*, 30 Septembre 1939, un studiu de d. G. B. Picotti despre Odoacru față de Senatul roman și de Papa.

*

In *Historisk Tidskrift* din Stockholm, 1940, 3, un studiu al d-lui Hugo Norman despre începuturile Parlamentului engles. O lungă dare de samă despre lucrarea recentă a lui Herbert Tingsten, *De konservativa idéerna*, Stockholm, 1939 (cu cercetarea amănunțită a concepțiilor conservatoare în Germania).

*

Ni se comunică un extras din *Die germanische Frühzeit Rumäniens, Das Jahrtausend der Völkerwanderung in zeiträumlicher Darstellung*, de Fritz Roth. Se caută a se arăta germanismul primordial al acestui pământ, cu o trecătoare intercalație a Dacilor și Românilor, însemnându-se și ce a pierdut Austria în România de astăzi. Ea ar cuprinde 817.491 de Germani, dintre cari 168.601 în Bucovina, 268.229 în Banat, 224.000 în Ardeal, 9.463 în Dobrogea, 49.131 în Sătmar.

*

D. Gheorghe I. Brătianu traduce în românește lămuririle date d-lui Ferdinand Lot, supt titlul *O enigmă și un miracol istoric: poporul român* (București, 1940). Ce se adaugă cu privire la preistorie e cules din multe locuri, dar nu formează o teorie și cu atât mai puțin o dovadă. Se dă și un răspuns d-lui Keramopulos și se discută asupra originii cuvintelor de « Vlah » și « Român ». Autorul citează și o lucrare recentă a sa în *Revue belge de philologie et d'histoire*, 1939.

*

In *Românii și Ungurii, premize (= premise) istorice*, București, 1940, autorul, d. C. Sassu, semnează « doctor în litere de la Viena, directorul Arhivelor Statului din Brașov », se cuprind vederi generale juste, arătându-se că permanența așa-zisei « Ungarii milenare » n'a existat. Argumentarea e peremptorie și nu lipsesc puncte de vedere personale (problema slavă împiedecă regalitatea germană să proceadă la desființarea năvălitorilor maghiari). Nu se uită nici argumentele preistoriei. Autorul e, de altfel, perfect orientat în toate problemele ce se țin de vastul subiect ce și l-a ales. Mărturii ungare sânt aduse în sprijin. Hărți doveditoare se adaugă.

Cartea ar trebui tradusă într'o limbă de circulație generală.

*

In *Arhiva Someșană*, no. 27, note, de d. Virgil Șotropa, despre călugări răzleți în Valea Rodnei, cu unele « mănăstiri » dispărute. Mențiunea unui episcop Misail, altfel necunoscut, care a fost în

acele părți prin secolul al XVIII-lea. D. Ioan Vaida se ocupă de activitatea deputatului Alexandru Bohațel, de la jumătatea secolului trecut (și legături cu Alecsandri; p. 133, nota 1). D. Vasile Bichigean, despre « plutăritul pe Someș ». Câteva scrisori, mai noi, le dă tot d. Șotropa (și despre alegeri silnice la 1861). Călătoria la București a lui Teodor Popa în 1860 (p. 206 și urm.): multă căldură pentru Românii liberi, la Giurgiu și la București. Notă rea pentru « colibele » de la Călugăreni și murdăria boiereștii Capitale. Il supără călugării greci de la mănăstirile închinate. Se întîlnește la București studentul Secușeanu, cu bursă de la A. G. Golescu (p. 209). Popa se înscrie student la Drept, cu profesori: Bozianu, Costaforu, Vioreanu și Boerescu (12 studenți obișnuiți, cu ceilalți « peste 40 », toți cu funcții). « *Aici, în interesul Statului toate merg bine, măcar că gazetele tot critică și bârfesc multe nefripte și nefierte* ». « Teatru național și italienesc ». « Frumuseța Bucureștilor și mărimea nu ți-o pot descrie de importantă și mare ». « D. N. Nicorescu », care « vara trecută, în fiecare zi era în Camera legislativă și pe Dealul Mitropoliei, unde tot cetea gazete; iar vorbind cu el, plângând întreba pe Popa despre locul nașterii sale, despre toți cunoscuții și prietenii săi români », șezând la Mihai-Vodă, « unde, fiind foarte sărac, trăiește din mila altor boieri mari și călugări » (p. 213), pare a fi Moise Nicoară. Foarte folositoare protocoalele în românește, de la 1758 înainte, pe care le dă d. Onisim Filipoiu. Câteva biografii de d. Iuliu Moisil. D. Iosif E. Naghiu dă inscripția de pe mormântul exarhului și Mitropolit Gavriil Bănulescu-Bodoni (+ 1821, 30 Mart), la Căpriana. Pentru « mejda » de hotar d. Ioan S. Pavelea. « Româneasca » în care a vorbit Bonaparte prisonierilor români din armata austriacă (p. 235) e, de sigur, italiana. Se adaugă o întinsă lucrare separată, de d. Ștefan Buzilă, *Protopopii și vicarii Năsăudului.*

*

In cartea d-lui Ioan Dimitrie Suciu, *Comuna Alioș* (București 1940), e vorba de un sat din părțile Lipovei. Un « iarc », șanț, după slavonește, se află în apropiere. El poate fi, într'o astfel de regiune, roman, iar « cetatea » nu ar represinta numai o așezare preistorică: autorul o crede medievală, dar olăria cu ornamente geometrice? Numele de Alioș nu poate veni, cum crede Marki, din Illés; ar părea totuși a fi același fenomen ca în Alion (istoric: Leon). Intre cuvinte,

interesante: *spăie* și *spăilug*. Biserică nouă; cărți și din țara liberă. Multe de relevat la îmbrăcăminte (se citează și cartea, din 1936, a d-lui Miu Lerca). Și aici *scăderea populației care degenerează în chipul cel mai trist, pe când cea germană crește.*

*

In *Estul,* I, p. 4 și urm., d. Th. Holban presintă negoțul Mării Negre, după St. Priest (ms.: *Éclaircissement sur le commerce de la Mer Noire ;* ar fi de tipărit) și un anonim rus *(pic* e în francesă: cot; p. 36).

*

In *Spirit militar modern,* II, 5-6, d. N. P. Smochină revine asupra rolului militar al elementului românesc peste Nistru: se încearcă găsirea de nume românești pentru secolul al XII-lea în letopisețul lui Ipatie; largă informație rusească; bibliografie rusească necunoscută (și cea sovietică) despre Ioan Potcoavă (p. 21, nota 23); un Basarab în delegația de Cazaci către Ecaterina a II-a (p. 21). Români la Boris Godunov (pp. 21-2). Pamfletul de pe vremea lui Bogdan Hmilnițchi, în care e vorba de ostașii Dimitrie Băncescu, fiul lui Anton Orbul din Buzău, Varlam Bulățel; un polcovnic Burlă la Danzig, un Ieremia Gânju la Uman. Români iscălesc în actul de supunere a Ucrainei către Rusia, în 1654 (pp. 21-4). Pe larg despre Dănilă Apostol, al cărui tată chiar servise în Rusia (pp. 27-8). Corpul moldovenesc supt un Cantemir (pp. 28-9).

*

Unele observații ale d-lui I. Minea, în legătură cu uciderea lui Bogdan-Vodă, tatăl lui Ștefan-cel-Mare și inscripția de la Săcuieni, în *Insemnări ieșene,* XVI, 10. De sigur că Răuseni și Răvăseni e același sat (de la numele lituano-polon Ravasz). Petrecerea la care se invită un Domn nu poate fi decât o nuntă, cum s'a admis până acum: ce ar putea fi alta?

*

Urmărirea precisă, de d. D. Ciurea, a amănuntelor celor câteva luni de Domnie a lui Vlad-Vodă « Inecatul », în *Cercetări istorice* de la Iași, XVI, 3-4.

*

Despre biblioteca de la Rotopănești a lui Nicolae Istrati, mai cunoscut ca adversar al Unirii decât ca harnic literat și iubitor de

cultură, d. Artur Gorovei, în *Mem. secț. lit.* a Academiei Române, III, IX, 12. Manuscriptele sânt azi în Biblioteca Academiei Române.

*

Frumos ilustrat studiul d-lui Günther Ott despre sculptorii Storck (ed. Academiei Române, fondul Elena Simu, V, 1940. In adevăr frumos: Clownul). Tot acolo, despre sculptorul Șt. Ionescu-Valbudea d. Ion Frunzetti (no. VI).

*

In *Preocupări literare*, V, 5, note, de d. Al. Iordan, despre « începuturile teatrului bulgar în Romănia ».

*

In *Revista Fundațiilor Regale*, VII, 2, d. Barbu Theodorescu urmărește desvoltarea teatrului frances în Romănia prin traduceri.

*

D. Enea Hodoș dă în *Scrisori* (Sibiiu, 1940) importante contribuții epistolare între anii 1849 și 1899 de la Bărnuț (scrisori din Iași, 1857), Papiu Ilarian (de la Berlin, 1860; p. 34), Simion Balint, Iosif Hodoș, Bariț, Laurian, Septimiu Albini, Amos Frâncu, Ioan Maniu, Alexandru Roman, Brote, Axente Sever, Romul Ciorogariu, Nicolae Popea, Vincențiu Babeș. In afară de acestea chemarea lui Iosif Hodoș la « catedra de limba și literatura română în clasele superioare și în cele de filosofie din Academia Eșului » (7 Mart 1857; pp. 27-8). Și o notă din Iulie 1857 despre o cuvântare în limba italiană a lui « Titu Maiorescului », « eminens distinctus », din clasa a VII-a la Theresianum (p. 29). Bărnuț e însărcinat de guvernul Moldovei, în Decembre 1859, să afle un Ardelean pentru » baia de fier și de cărbuni » ce e a se deschide (p. 33); se oferia Petru Boieru, de la minele din Săcărâmb. La 1861 teamă că Ungurii vreau să facă scandal Mitropolitului Șaguna la Sibiiu, cu prilejul sosirii lui oficiale (pp. 38-40). Iosif Hodoș despre « revoluția de la Ploești »; zvon de a se aresta, pe lângă Hasdeu, Papiu și Iosif Hodoș (pp. 52-3). Acesta e felicitat de Bucureșteni și Craioveni pentru atitudinea în Dieta ungară (p. 54 și urm.); se adauge și Mitropolitul Șuluț (pp. 58-60), pe lângă deosebite cercuri ardelene. Despre portretele lui Avram Iancu (foarte interesante; p. 81). La urmă, despre Românii în Dieta Ungariei.

*

In *Făt-Frumos*, XV, 3, d. Victor Morariu despre visita lui T. Maiorescu la Cernăuți în 1874, 1876-7, 1883: fără nici un interes pentru Români; face versuri germane din «Czernowitz». E în trecere sau pentru afaceri de advocat. D. G. T. Kirileanu despre însemnări ale lui Creangă pe cărțile din biblioteca lui. Și alt material despre dânsul (de d. Constantin Turcu și alții).

*

In *Luceafărul* de la Timișoara, VI, 1-3, scrisori de-ale lui Damaschin Bojinca, adresate lui Bariț (e vorba și de C. Negruzzi).

*

Un studiu despre pictorul Mirea îl dau, în colecția » Elena Simu » a Academiei Române, dd. George Dragomirescu și Ion Frunzetti (*G. Demetrescu-Mirea*, București, 1940). Artistul e Câmpulungean, fiu de preot, născut în 1852. Mama brodează, un înaintaș e miniaturist, frate sculptor (dar bustul lui Radu-Negru de la Câmpulung s'a dovedit a fi un plagiat după al lui Carol-cel-Mare la Paris). Studiase și medicina; participă la campania din 1877. Trece la Paris, unde și expune. Din el rămân portretele, și atâta.

*

In *Probleme românești de artă țărănească (Mem. Ac. Rom.*, IX, 7, 1940) d. G. Oprescu aflâ asămănări cu costumul românesc în Elveția (ar putea fi prin Romanșii, veniți din Panonia, dar cred că Liotard a dat o țărancă *de la noi* în munte), în legătură cu Dacia, dar mai ales cu arta coptă (un studiu recent, datorit unui cercetător suedes urmărește originea coptă a *entrelacului* însuși): aici sânt împrumuturi pe care istoria nu le poate urmări cu siguranță, dar ea poate bănui că nu Copții, într'o țară care a primit influențe și din Asia Mică, sânt descoperitorii în ambele domenii. Spania a putut primi influențe orientale prin provincia catalană a Imperiului bizantin, Germania de-a dreptul. D. Oprescu admite, ca și Șișmanov, coborîri de artă de sus în jos.

*

In *Musica românească de azi*, publicată de dd. P. Nițulescu și Gh. Breazul se vor găsi amintiri istorice culese cu grijă, caracterisări generale, piste, alegeri, întovărășite de explicații, din poesia popo-

rului. O bibliografie analitică. E, pe pagini, un tesaur de informații, la care se adaugă o foarte bună ilustrație.

*

Despre musica bisericească, d. G. Galinescu, în *Mitropolia Moldovei*, XVI, 7-8. De păr. Furtună un testament botoșănean de la începutul secolului al XIX-lea. Note despre mănăstirea Galata, de d. N. Grigoraș.

*

In revista *Tinerimea Română*, LVIII, no. 7, o frumoasă conferință a d-lui I. Nistor despre « virtuțile războinice ale neamului ».

*

In broșura *Din viața mea, Amintiri din două armate* (Arad, 1940), generalul Dumitru Bardosi dă multe note, cu totul necunoscute, despre rostul ofițerilor români în vechea armată cesaro-regală. Și prigoniri din partea regimului unguresc, care se uită prea mult acuma. Participare la luptele din Polonia.

*

Folositoare știri despre participarea României la Marele Războiu și câtva timp după aceia în « *Divizia de la Cerna* », *De pe front, In captivitate* de d. Nic. Defleury.

*

In *Viața Românească*, XXXII, 4, d. Constantin Kirițescu presintă, după izvoarele cunoscute, « preludiile diplomatice ale războiului de întregire ».

*

Nu lipsesc multe pagini de istorie în largul studiu al d-lui George Stanciu, *Agonisirea la Români, cercetări asupra evoluției spiritului de economie la poporul român* (ed. « Institutului economic românesc », București, 1940), cu împrospătarea unor figuri ca Bănățeanul Petru Lupulov (student la Verona, profesor de filosofie și teologie la Zara, apoi întors acasă, + 1872) și boierul muntean Costachi Bălcescu (la pagina 54, Pipica Aman nu e un bărbat, ci o femeie, mama pictorului Aman), pe lângă relevarea rolului jucat de P. S. Aurelian.

*

O expunere complectă, de și pe scurt, a « științelor auxiliare ale istoriei », supt acest titlu, de d. Aurelian Sacerdoțeanu (București 1940).

*

Pentru metoda « alitodidactică » (« mutuală ») la noi, pe la 1850, d. P. Georgian, în *Revista generală a învățământului*, Ianuar-Februar 1940 (după Ion Brezoianu).

*

In *Almanahul învățătorilor, 1940*, d-ra Ileana Zara vorbește despre « vechi reviste învățătorești » (cu facsimilele foii prime din *Invățătorul satului* de la 1843, București).

*

In *Cultura Creștină*, XX, 5-6, d. N. Comșa, despre mai vechea *Revistă politică și literară*. Ceva despre satul Veștem, lângă Sibiiu (de unde Mitropolitul muntean Teodosie) (în urmare), d. Romul Moldovan. Foarte important începutul de autobiografie al lui Timoteiu Cipariu, pe care-l publică păr. Ștefan Manciulea. Ar fi fost la origine un pribeag din Piatra Neamțului, care a transmis urmașilor numele soției, din Panade. De aici un preot, de la care bunicul canonicului nostru, tatăl fiind « popa Iacob, tată-mieu, care asemenea n'a fost popă ». E toată genealogia. Despre sine: « Eu cetiam iute și la înțeles, când eram încă numai de șapte ani ». In genealogie întră ca văr și Vasile Aaron, poetul (menționează și traducerea lui, parțială, din Eneida, p. 325). Mama lui Timoteiu e Salomia Truța, din Sâmcel. Tatăl, « om serios și aspru », aplecat, de năcazuri, spre beție. « Nici îmi aduc aminte ca părinții miei să mă fi bătut au mustrat măcar, decât odată », — și atunci fără dreptate (p. 327). Din amintirile de la bunică, și invasia Tătarilor în Ardeal și scene de la Curuți și Loboņți (pp. 328-9). Se anunță urmarea.

*

In *Anuarul 1939—1940 al Academiei Teologice Ortodoxe Române din Caransebeș* (Caransebeș, 1940), d. Gheorghe Cotoșman dă însemnări ale lui Ilie Cristea, viitorul Primat și Patriarh al României. E vorba și de documentele familei Grecianu rămase la Sasul Dillmont, băcan din Reghin, care le oferia cu 500 de florini lui Ștefan Grecianu, care a găsit prețul prea ridicat (pp. 15-6). Și acte din corespondența Mitropolitului Miron Romanul (Mitropolitul Mihályi îi comunică,

la 1896, o desaprobare din partea Impăratului; pp. 18-9). Şi de a Vincenţiu Babeş. Figura Mitropolitului iese curăţită şi înălţată: el apără energic caracterul naţional al Bisericii sale. Actele în ungureşte trebuiau traduse. O caracterisare interesantă a Mitropolitului Ghenadie. Nimic pe la şi după 1900.

*

In *Revista Institutului Social Banat-Crişana*, X, 33-6, foarte interesante ştiri dă d. C. Grofşorean despre adevărate organisaţii de *zadrugă*, ca la Sârbi, în Banat. De d-ra Ana Iepure, însemnări despre obiecte de bronz preistorice găsite în Banat: se încearcă o sintesă. D. Virgil Biron despre crucile de piatră în aceleaşi părţi bănăţene (forme foarte variate). Foarte folositoare note despre datinele de nuntă în Valea Almajului, de d. Nicolae Ursu (şi note de musică). D. Nicolae Tomici despre satele ungureşti dispărute în Banat (ar fi dispărut la aşezarea Turcilor; foarte interesante desvoltări cu citaţii din scrisul istoricilor unguri). De mare folos şi dările de samă despre cărţi rare ori publicate în ungureşte.

*

In broşura sa *Elementul românesc în conducerea oraşului Oradea, 1700—1850* (Oradea, 1940), d. Nicolae Firu arată importanţa şi în conducere a elementului românesc din Orade (se osebeşte: cetatea cu acest nume, Velenţa şi Sub-Cetatea, asemenea cu *podgradul* din Moldova. Intre numele Orade şi Orăştie e o legătură, nu una cu Arad. Olosigul vecin a fost colonizat cu Italieni). Prădăciunea Românilor din împrejurimi, cu Moldoveni, la cetate (p. 8) îmi pare mai mult decât suspectă. Se menţionează o veche alcătuire militară. Supt Turci joacă un mare rol negustorul de vite Samoilă Horvat (p. 9). Pentru Grecii şi Românii din Compania de comerţ, p. 10 şi urm. Rolul lor în Sfatul oraşului. Limba românească se credea necesară pentru a putea funcţiona ca primar (pp. 27, 29).

*

Multe ştiri de folos din viaţa bănăţeană le dă d. P. Nemoianu, în cartea sa recentă, *Amintiri din copilărie*, apărută în a 2-a ediţie (Bucureşti, 1940).

*

In broşura d-lui G. Bezviconi, *Din alte vremi* (Bucureşti, 1940) mai mult comemorări şi amintiri de Basarabeni. Alături un folositor memento al călătorilor ruşi veniţi în Principate de la 1822 la 1856. La titlul de « prostuţ » dat de Liprandi lui Ioan Sandu Sturdza răspund frumoasele cuvinte creştine pe care bătrânul Domn le-a spus fostului spion rus care venise la 1828 să-l puie supt pază. Se menţionează şi Memoriile lui Ribeaupierre, ambasadorul extraordinar al Ţarului Alexandru la Constantinopol, cu câţiva ani înainte. In timpul războiului din 1828—9 trece pe aici şi un I. Gh. Polivanov. Pe d-rul Zeidlitz îl cunoşteam şi de aiurea. Se reproduce actul căsătoriei, la 1851, în Bucureşti, a domniţei Catinca Ştirbei, în a doua căsătorie, cu baronul Hübert de Gronthal (+ 1898; p. 46). Un F. I. Mircovici cercetează spitalele militare în cursul aceleiaşi campanii. Şi vestitul Duhamel, consulul atacat de I. Eliad, a lăsat amintiri, care laudă pe Mihai Sturdza, dar tratează de « arogant şi făţarnic » pe Alexandru Ghica. Rectificare (p. 50) că nu Wilhelm, ci Carol de Kotzebue a fost consul în Principate.

*

Despre trecutul « Asociaţiei » ardelene în ţinutul, acum pierdut, al Reghinului, d. Eugen Nicoară, în *Istoricul şi activitatea « Astrei » Reghin, 1874—1940* (Reghin, 1940). Se desfac din această expunere frumoase personalităţi culturale.

*

In conferinţa d-lui Constantin G. Toma, *Titu Maiorescu, om de drept* (Iaşi, 1940) se întrebuinţează pentru scopul ce se arată în titlu bogatul material din *Insemnările* lui Maiorescu. A se îndrepta (p. 16): Gheorghe, nu Grigore Ureche, profesorul de la Drept. Se reproduce foaia de titlu a tesei de la Paris a lui « Tite-Live Maiorescu, licencié ès lettres, membre correspondant de la société philosophique de Berlin, né à Craiova (Principautés Unies) », Paris, 1861. Tratează « *De jure dotium*, du régime dotal ». Şi câteva scrisori şi autografe în legătură cu subiectul.

*

In *Libertatea*, VIII, 75—6, note despre Mitropolitul Calinic Miclescu, de d. Th. Râşcanu.

*

Insemnări de la Văratec, de d. T. S. Bulat, în *Mitropolia Moldovei*, XVI, 5.

*

Note despre o veche casă bucureşteană şi arhitectul Iacob Melic, scriitorul politic, autorul unei scrieri politice în limba francesă, în revista *Ararat*, Mart 1940.

*

In *Oltenia*, I, 5, un desemn al lui Barbu Iscovescu înfăţişând « hanul nemţesc » din Craiova. Actele închinării către Orfanotrofiul din Bucureşti, la 1798, a mănăstirii Strihaia (cu regulamentul Aşezământului). In n-l 6, despre « tesaurul de la Căpreni (Dolj) » (Octavian Oct. Iliescu).

*

In *Familia* pe 1940, diaconul Iosif E. Naghiu despre legăturile lui V. Alecsandri cu vechea foaie a lui Iosif Vulcan (şi în legătură cu soldaţii români morţi în Bosnia, cu un prolog în versuri al lui Costachi Caragiali, căruia poetul îi închină o notiţă).

*

Noua ediţie a lui Bălcescu pe care a întreprins-o d. G. Zane începe cu un prim volum cuprinzând lucrările dinaintea « Istoriei lui Mihai Viteazul ». Prefaţa e cuprinzătoare şi sigură. « Probabilele », articole de ziar, inferioare, nu m'au convins că pot fi ale lui Bălcescu. La note i-a scăpat din vedere editorului că de ediţia românească a tablelor lui Vehse m'am ocupat în *Memoriile Academiei Române*. In genere însă e de mirare cât de bine informat e acest economist, care de mult a trecut în domeniul istoriei. Se observă lipsa anului VI din *Magazin*, scos de Laurian singur, şi raritatea primei fascicule din vol. VII (pp. 188—9). Lămuririle bibliografice, aici şi aiurea, sînt de o precisiune perfectă. Avem, pentru întâia oară (p. 200 şi urm.) şi bibliografia complectă a cronicilor muntene (dar lipseşte ediţia Cronicii lui Grecianu de Ştefan Grecianu). Fireşte că se insistă asupra lucrării economice a lui Bălcescu. Tot aşa pentru chestiunea autorului « Cântării României », dar se uită vechea mea opinie din « Nicolae Bălcescu » şi revenirea în darea de samă despre cartea d-lui P. V. Haneş despre Russo. De remarcat şi argumentele privitoare la proclamaţia din 1848 (aici era de adaus

la bibliografie ce spun în *Istoria Românilor)*. La tabla numelor trebuiau identificații.

*

In colecția de « Tübinger Germanistische Arbeiten », d. Mihail Isbășescu dă un studiu privitor la Minnesingeri, *Minne und Liebe* (Stuttgart, 1940), căutând să fixeze osebirile între cei doi termini. In « Minne » el recunoaște *hotărîtoarea influență a metafisicei lirice din Provența, ea însăși de origine de sigur orientală, și anume persană*. Cultul femeii, mediul de Curte, politeța, gândirea coborîtă în sentiment, spiritul religios, sânt caracterele osebitoare ale sintesei provențale. D. Isbășescu vede calea de străbatere prin Elveția și țările suabe până în Austria (pp. 10, 15). După încercări mai timide, Friedrich von Hausen represintă lămurit noua direcție de nobil idealism. Mai multă cronologie în notarea caracterelor n'ar fi stricat. Un întreg capitol e închinat, cum se putea aștepta, lui Walther von der Vogelweide și altul lui Wolfram von Eschenbach.

Toate acestea trebuie puse în legătură, ca și cavaleria (cum o arăt în contribuția mea la *Mélanges Lot*) cu cruciatele.

*

In colecția « Bibliotecii de sintesă istorică », d. Marc Bloch dă un nou volum: *La société féodale, Les classes et le gouvernement des hommes*. Infățișarea, bogată în fapte, e limpede și deosebit de interesantă. Caracterul mistic al regalității francese e tot așa de puternic afirmat ca în recenta lucrare germană a d-lui Percy... (p. 151 și urm.). Interesante considerațiile asupra formațiunii unui sentiment « național » (p. 231 și urm.). Autorul e dispus a da o prea mare importanță străvechiului instinct. E utilă însă amintirea dintr'un izvor engles (Osbert, *Viața Sf. Eduard Confesorul*), la pagina 233. Se observă și rolul vechilor amintiri (p. 234 și urm.). Pentru rolul castelului un studiu plin de lucruri nouă e în ultimul număr din *Rivista storica italiana*.

*

O carte scrisă vioiu, bogată în pasagii frumoase, cu cercetarea ideilor conducătoare ale eroului, e a d-lui Matei Gr. Peucescu, *Impăratul Marcu-Aureliu filosoful* (București, 1940). Și o ilustrație aleasă cu gust.

*

In *Pontice*, II, 1—4, d. C. Florian despre oratorul roman Casiu Sever. Note despre vechea școală românească la Silistra și Turtucaia, de d. Carp Sandu.

*

In *Cultura Creștină*, XX, n-le 3—4, pp. 238—40, încă o notiță despre Mitropolitul Ioachim al Moldovei, fost de Agatopole, după revista Γρηγόριος ὁ Παλαμᾶς.

*

In *Studii și cercetări* ale Academiei Române, d. I. Brucăr retipărește, cu o lungă introducere și multe note, *Logica* lui T. Maiorescu (la p. 180, nota*: Berosius, nu « Berovius »; titlul de la pagina 192, nota * e rău reprodus; p. 240, nota: Amari, nu Amar(s). Ce e « D. u. Oc. Alpenverein »?).

*

In *Renașterea* din Craiova, XIX, 7, o povestire a viitorului episcop de Râmnic, Calinic, despre împrejurări revoluționare din 1821 (comunicat de păr. T. Partenie).

*

O bună prelucrare o dă păr. arhimandrit Atanasie Dincă în *Sfântul Teodor Studitul, viața, activitatea și operele sale* (București, 1940).

*

Portrete interesante ale celor dispăruți (G. Popovici, Epaminonda Bucevschi, D. Onciul, I. Grămadă), în broșura păr. Gheorghe Veleborschi, *Istoricul Asociației culturale « Cercul Bucovinenilor » din București, 1934—1940* (București, 1940).

*

Descoperirea, de d. Emil Vîrtosu, pe basa catalogului, de păr. Șt. Manciulea, a Bibliotecii din Blaj, a unui cântec, tradus din grecește de Radu Greceanu și închinat mamei lui Constantin-Vodă Brâncoveanu (ediție greacă și românească, necunoscute) a dat prilejul unei ediții, cu o scurtă prefață, *O povestire inedită în versuri despre sfârșitul Postelnicului Constantin Cantacuzino (+ 1663)*, București, 1940. Sânt multe observații de făcut pe care-mi reserv a

le presinta într'un memoriu la Academia Română, împreună cu descoperirea altei tipărituri necunoscute de tip românesc.

*

In *Pagini de literatură și știință* al elevilor Liceului Național din Iași, I, 2, o interesantă variantă nouă a baladei Mihului, culeasă de la un sătean centenar din satul Ciurea, lângă Iași (drum lung a făcut cântecul). Se mută scena în... Codrul Herței. Sânt și versuri frumoase:

Ori frâul cu fluturi
Ori scumpele rafturi...
Dar sânt și multe confusii și înădiri.

*

Lămuriri despre suspecta știință a geopoliticei, de dd. Ion Conea, Anton Golopenția și M. Popa-Vereș, în *Geopolitica* (Craiova, 1940). E o lucrare cuprinzătoare și clară, foarte folositoare.

*

In *Neophilologus*, XXIII, d. Valsehoff semnalează și apreciază noile lucrări în domeniul filologiei românești, începând cu larga prețuire a studiilor privitoare la Români și pentru înțelegerea altor popoare. Se constată că « România e, din toate țările romanice, aceia în care activitatea filologică și lingvistică e mai intensă » (p. 255). Autorul declară că nu crede în permanența locală a Aromânilor, dar nu aduce argumente de valoare (pp. 256—7). Nu e nici pentru altă rămânere în Dacia decât una, parțială, a înaintașilor noștri. Incursiunile panonice ale regretatului Drăganu nu află aprobarea filologului olandes. Ca și în *Museum*, XLV, pp. 238—9, se arată apreciare pentru felul de a argumenta al d-lui Treml-Tamás. Relevăm, în legătură cu o teorie, la care nu putem subscrie, a d-lui N. van Wijk: « le caractère analytique du bulgare moderne, dû en grande partie au roumain » (p. 259).

*

Pentru misiunea vestitului scriitor Stendhal, consul, de a lega și relații cu Banatul, Pierre Muret, în *Revue de l'Institut Napoléon*, no. 7 (1940), p. 158, nota 1. Și pentru « bancherul Maruzzi, Grec de origine » (p. 160), căruia d. Hâciu îi acordă o origine românească macedoneană, în ultimul număr din *Timocul*. Pentru Napoleon indi-

când pe o stampă locul unde ar fi să se taie istmul de Suez (p. 172, nota 1).

*

In *Insemnări ieșene*, V, XIV, 6, d. Dan A. Bădăreu presintă, cu noutate, păstrarea sentimentului monarhic în timpul primei fase a Revoluției francese. Un interesant studiu al d-lui Al. Zacordoneț despre Turgheniev. Un important studiu al d-lui N. I. Popa, despre *Lettres philosophiques* ale lui Voltaire și Revoluția francesă: e o lucrare de o foarte bogată informație. D. D. Ciurea schițează Problema Bizanțului și a cruciatei în politica Papei Clement V (1305—1314); uită studiul mieu din *Byzantinische Zeitschrift*, reprodus acuma în *Études byzantines:* el cercetează tocmai această « problemă ».

*

In *Rivista storica italiana*, 30 Septembre, despre contribuția italiană la ideia de Stat din secolul al XIV-lea înainte (de d. Ercole), despre « obiectul și metoda în istoria doctrinelor politice » (de d. Felice Battaglia), despre Congresul din Viena și restabilirea Bourbonilor la Neapole (și după jurnalul Mariei-Amelia, princesă napolitană, devenită apoi soția regelui Ludovic-Filip; de d. Walter Maturi). D. Armando Sapori, despre cărțile mai nouă asupra comerțului medieval (bogată bibliografie). Despre un Vențian în calitate de « căpitan » al reginei Ioana de Castilia, d. Nardo Naldoni-Centenari.

*

D. Armando Lucifero retipărește clasica lucrare a lui Lenormant, despre «Marea Grecie» (2 vol., Crotone, 1940).

*

Poetica lui Aristotele apare, întovărășită de o prefață întinsă, cu largă întrebuințare a bibliografiei anterioare, prin grija d-lui D. M. Pippidi (București, 1940).

*

In *Hesperia* din Atena, Ianuar-Mart 1940, se urmează cu presintarea resultatului săpăturilor făcute de Școala Americană: descrierea templului lui Ares; foarte puține elemente sculpturale.

NOTIȚE

Gregorovius, scriind « Istoria Romei », punea între « pedanți » și pe Ranke, Mommsen și Giesebrecht (*Wanderjahre in Italien*, ultima ediție, p. VII). Editorul, Albert Trentini, scrie: « Abia de foarte puțin timp răsare la noi gîcirea că presintarea științifică, deci activitatea creatoare pe terenul cugetării mai ales abstracte, se produce cu manifestă pagubă pentru sine, și mai ales pentru omenire, căreia trebuie să i se presinte rodul, dacă se înlătură fantasia artistică, dar mai ales când în presintarea lucrurilor cercetate e înlăturată formația artistică » (p. 8). Și mai departe: « cerem adevărul ca realitate » și aceasta nu se află « nici în enumerarea mărturiilor încă așa de unilaterale, nici în definiții, nici, în sfârșit, în înșirarea nelegatelor adevăruri mici și unul câte unul, ci numai în înfățișarea într'o figură de întregime ». Trebuie « ca lucrul cercetat să se facă înțeles și recunoscut ca organic clădit și clar osebit înaintea lumii, în proporțiile sale, de alte figuri ».

*

O interesantă încercare de a presinta istoria universală, plecând de la situația actuală a Statelor, — asemenea cu vestita scriere a lui Himly despre formațiunea lor în Europa, — e a lui Th. E. Ciocanilli, profesor la gimnasiul Lazăr, *Compendiu de istoria Statelor actuale pentru usul școalelor secundarie publice de ambe sexe*, București, 1869. Partea românească e tratată după Laurian, cu multe latinisări (Mihai Viteazul e « Michail Valinte »). Prejudecățile curente fac pe autor să califice pe Nicolae Mavrocordat de « flagelul lui D-zeu pe Principatele Române ». El ar fi « permis Turcilor a se stabili în țară spre demoralisarea Românilor, 1719 *(sic)* ». Domnia lui Cuza, « de și arbitrarie, se semnală prin niște fapte mari și naționale »,

dar Domnul are o « prea mare încredere către favoriți nedemni » și « pierde în stima poporului ». O « nemulțămire generală » aduce « destituirea *(sic)* lui de pe tron » *(ibid.)*. Principele străin se impune pentru că « națiunea era obosită de scuturăminte și de nestabilitate și vrea acum a pune capăt diverselor partide care se sfâșiau în detrimentul țării și care se adoperau să vază cu orice preț suindu-se pe tronul României creatura lor ». Constituția de la 1866 e calificată de « șartă ». Carol I-iu e lăudat pentru « generositatea sa către popor, în multe împrejurări, și pentru interesul ce ia în toate zilele la înființarea mai multor instituțiuni folositoare și pietoase *(sic)* » *(ibid.)*.

*

M. Michaescu, profesor la Școala centrală de fete din București presintă foarte larg țara în ale sale *Elemente de geografie fisică și politică a celor cinci continente pentru usul școalelor secundare de ambe sexe*, apărute în același an. Se dă bine numele Jiiului (« Jîiul »). Ialomiței i se dă echivalentul, fabricat, de Gălbenița. Pentru partea istorică se reproduce ce spune Ciocanilli (astfel la alegerea lui Carol I-iu: « vrând să puie capăt competitorilor de Domnie »; p. 143). Capitole speciale dau geografia și istoria părților nelibere.

*

Pe o Acolutie a Sfântului Gherasim, « noul ascet » (Veneția, 1830, Francisc Andreola), pecetea cu bufnița între ramuri de laur: 'Επιτροπὴ τῆς ἐν Γαλατζίῳ ἑλληνικῆς κοινότητος α ω ξ δ'.

*

In Γεωγραφία φυσικὴ καὶ πολιτικὴ πρὸς χρῆσιν τῶν γυμνασίων, Atena, 1885, a lui Mărgărit Gh. Dimitsa (de fapt Român din Macedonia), profesor la Arsakeion, se însemnă în Macedonia: 500.000 de « Greci, păstrând limba grecească », 400.000 de Turci, 200.000 de Bulgari, 400.000 « Albanesi, Vlahi, Evrei și Țigani » (p. 118). La București, după laude, se arată străzile ca « înguste, rău pavate și murdare » (p. 139). Se recunoaște Românilor (θεωροῦνται) originea romană, dar limba e « un amestec de cuvinte romane și barbare ». Instrucția abia s'a ridicat prin noua lege.

*

In broșura lui Mihail Dragomanov, *La littérature oukraïnienne* 1878, se citează aceste cuvinte privitoare la Basarabia ale poetului ucrainian Șevcenco: « De la Moldovean până la Fines, toată lumea tace în toate limbile » (p. 31).

*

In scrisori de la 1822, publicate în *Archivio Veneto*, April 1939: « Il popolo di Roma è molto *grossolano* ». Pentru originea cuvântului de « grosolan » în românește.

*

In dialectul napolitan *mic* e *nicu*, ca în cântecul

Dimmi, dimmi apuzza nica,
Unni vai cussì matina.

(J. Lucas-Dubreton, *La duchesse de Berry*, p. 120).

*

In Pietro Contarini, *Dizionario tascabile delle voci e frasi particolari del dialetto veneziano* (Veneția, 1844), găsim: *aida* (haide), *amu anno* (acum un an) = amù un an, *aneson* (anison), *co* (cu), *ingalbanà* (a îngălbeni), *marti* (marț), *merenda* (prânz) = merinde, *mutria* (« faccia brutta ») = mutră, *nalba* (nalbă), *orbo* (orb), *pipar* (a pipa), *rumegar* (a rumega), *sporcar* (a spurca), *strucar* (a distruge) = a strica, *uti mi*, *uti lu* (uite eu, uite el), *verza* (varză) și *salvar la avra e le verze*, *valonia*.

Ca element grec-bizantin: *usma* (miros de animale).

*

Intre vechile cărți, a lui C. Canella, « ex-institutor în schóla națională de la Buzĕu », *Vocabular de quête-va vorbe synonyme*, București, Tipografia Națională, 1867, nu e, cum o spune autorul în Prefață, decât o traducere și adaptare din limba francesă.

*

Institutul de Istorie Universală a cumpărat un exemplar din *Anticele Romanilor spre întrebuințarea tinerimei claselor coleghiale pre-*

lucrate de Nicolai Draghinici, profesor de alghebra și limba latina în Academia Mihailandă, Eșii, La Institutul Albinei, 1840, cu această însemnare: *Ex libris D. Stoica, professori, 1841.*

*

Pe *Gramatica de limba elinească* de Medelnicerul Gheorghie Ioanid (București, 1843), semnătura: 'Ιωάννης Βερδεάκις și « Această grămatică a fii-mieu Costache Caragic, N. Caragic ».

*

Pe *Rapport sur l'état de l'instruction publique dans quelques pays de l'Allemagne et particulièrement en Prusse*, Paris, 1833, stampila: « Biblioteca lui G. Cretzian ».

*

Intre prenumeranții la *Principii de filosofie, prelucrate de I. Genadiu Enacénu*, partea III și IV, București, 1869, la studenți și Mir. Pompiliu, la avocați Al. Papadopol Calimah.

*

Opera de filosofie a lui Charma a fost prefăcută în românește de două ori. Intâiul traducător e, la 1854, I. Zalomit, care iscălește « doctor și profesor de filosofie » (București, Tipografia Colegiului Național). Al doilea va fi Nițulescu, peste un deceniu.

*

Incă de la 1878 P. Teulescu dădea o clară istorie a revoluției francese din 1789, supt titlul *Revoluția și revoluționarii.*

*

Ca o importantă lucrare de istorie universală se poate privi și *Istoria resbellului franco-germanu din anulu 1870—71, tratata in reviste dupa datele celle mai positive* de un Demetriu N. Preda (în patru « broșuri », 1871). Autorul arată că începe o lucrare critică pentru a folosi prin istoria acestor mari evenimente înseși nației românești. Ilustrațiile, originale, sânt săpături în lemn. La urmă piese doveditoare.

*

Ca basă pentru cercetarea Românilor din Albania a se întrebuința (v. și articolul din *La Vie*, 15 Iunie 1919, tradus aici), *La Ro-*

mânii din Albania, de d. Tache Papahagi (București, 1920). Călătoria de explorație a atins Bestrova, Scrofotina, Armeni, Selenița, Liaș-covichi, Moscopole, Corița, Florina.

*

In Tincu Velea, *Istoria bisericească politico-națiunale a Românilor preste tot*, Sibiiu, 1865, se arată, la pagina 56, nota 54, după F. H. Ungewiter, *Österreichische Monarchie*, Brünn, 1856, p. 263, că în Croația, pe la Pakratz, se află « nume românești, adecă Severin lângă râul Kulpa, sat cu un castel, Sibiniu, Vlașca-Capela, Ternova, Micleș, Clisa, Grădeni, Golesci, Pupălița, Läticeni, Criș, regimentul și comitatul Crișului, Dealovi, Petrina. Descendenții acestor Români se chiamă și Morlachi ».

Acolo, după A. Stoiaćcović, și despre Mitropolitul Maxim, fost despot Gheorghe (p. 77 și nota 62).

El afirmă că în cercurile Cluici și Craina mai toți locuitorii sânt Români și numește această regiune « Romania din Sârbia » (p. 154, nota 101).

După *Telegraful Român* pe 1862, II, 92, se dă lui Paul Iorgovici (născut la Varadia, 28 April 1764, + 1808), adausul de « Brancovan » (p. 180). El numește la 1773, după Memoriile lui Petru Șut, pe preotul Varadiei, Marcu Iorgovici Brancovan (p. 182).

Se pomenește și prima pictură bizantină a bisericii din Lugoj (p. 184).

Se încearcă pentru *haram* al Bizantinilor o etimologie arabă = clisură (p. 188 și urm., notă).

La pagina 194, « Cum de a căpătat acea mănăstire din Sirmiu diplomă românească din Argeș? Profesorul gimnasial Milan Miatovici, în cartea sa *Geografie*, Belgrad, 1852, zice că în mănăstirile sârbești din Sirmiu se află multe vechi manuscripte pentru istorie, de cea mai mare importanță » (p. 194 și nota 110).

Se dă bibliografia lui Paul Iorgovici, cu « Scurtă Istorie a Românilor din Dachia: descrierea celor mai faimoși Impărați, filosofi și bărbați ai anticității ». Manuscriptul și altele le-ar fi luat Sârbii. (trimetere la Telegraful Român pe 1862, n-le 71, 92). (V. p. 299 și urm.). Se citează și o petiție, « de 120 coale », a protopopului Gheorghevici din Timișoara (p. 300, nota 166).

Mențiunea « iubitului paroh, asesor consistorial și vicariu protopopesc Paul Iorgovici, locuitor în Boccea-Munteană, în vârstă de 72 ani, persecutat de inimici și redus într'o stare foarte meseră. Acestui onorabil preot și bun Român, nepot de frate al nemuritorului nostru bărbat Paul Iorgovici, avem a-i mulțămi păstrarea și enararea celor mai multe tradițiuni înșirate într'această carte » (p. 196, nota 112). Pentru nepotul Iosif, p. 298.

El citează munții Dumitoriu, Vlasiciu, « lângă Rumănuț » și Țer (p. 222, nota). Apoi « Stara Valahia » (p. 223, nota). Se adaugă satele: Bucur, Țarina, Șerbani, Luceni, Lucițe, June, Orașe, Ursuli, Vlașca, Vlașchin, Giurgiu, după Caragici, în *Daniția* lui din 1827 și *Serbschi Riecinic* (*ibid*).

El socoate la 100.000 pe Românii din Serbia (p. 239, nota 135).

Foarte frumoasa tânguire pentru Caragici (p. 284, nota 158).

*

Asupra rolului Romăniei în războiul din 1877—8: Le Tacticien, *La guerre d'Orient*, 4 volume; Eugène Ouline, *Impressions de voyage*, în « Messager d'Europe »; *Année politique*, 1879; Paul Marin, *Autour des dépouilles de l'Empire Ottoman, Bulgares et Russes vis-à-vis de la Triple Alliance*, 1891, p. 108 și urm. Acesta din urmă citează după « un ouvrage intéressant publié avant la révolution de Philippopoli, avant la guerre serbo-bulgare, avant le détrônement du prince Alexandre, (par) un magistrat bulgare » că, pentru chestia primului prinț bulgar: « Le Monténégrin Bojo Pétrovitch, dont la presse parla avec une sorte d'insistance, ne songea certainement pas à quitter ses montagnes. Par contre, un Bibescu de Roumanie, fils du *domn* renversé en 1848, fît connaître assez clairement ses prétentions. *A moins d'être désigné expressément par Alexandre II*, ce dernier candidat n'avait aucune chance d'être accepté des Bulgares, tant à cause de son infime (!) extraction que parce qu'il appartenait à une race aussi peu avancée que la leur (!) » (pp. 145—6).

*

In *Souvenirs anecdotiques sur la Turquie (1820—1870) par Wanda*, Paris, 1884, cumpărături de boi în țările noastre la începutul domniei lui Abdul-Megid (p. 54). Despre mișcările armatei turcești de la Giurgiu în 1810, pp. 103—4. O interesantă biografie a lui Omer-

Pașa, care știe și românește. Încă din 1828—9 fortificase Calafatul (pp. 124, 129). *Autorul era în 1854* guvernatorul Bucureștilor. Omer ar fi organisat, după exemplul lui Ischender-Pașa Ilinschi, care se lăuda că a fost călugăr în Dobrogea, episcop la București (pp. 210—2), o mascaradă de costume, care impune pe Coronini și câștigă admirația privitorilor (pp. 131—3). Căsătoria lui cu guvernanta; ea apare cu juvaiere împrumutate de la ale noastre (p. 136 și urm.), care ar fi fost silite a-i săruta mâna (!). Asertiunea, evident falsă, că « Eliadès, un des libéraux ou des républicains roumains », ar fi « publicat o carte » în care făcea din Omer un Român de origine romană, descendent al lui Quirina Latus (se chema Lattes) și un candidat la tron (pp. 134—5). La Brăila, arestarea celor trei bogați tineri greci cari-și numesc cânii: Omer, Raglan și Saint-Arnaud (pp. 138—9). Cercetarea o face « Monsieur Kalbouniano » (pp. 138—42). Generalul austriac Augustin oprește carnavalul la Galați, dar prefectul Ghica, ajutat de autor, face să se permită (pp. 217—9).

*

Asupra Macedoneanului baron Sina aceste rânduri în Edson L. Clark, *Turkey*, New-York, 1898, p. 201, nota 1: « Baron Sina, a Greek banker of Vienna, worth thirty-five or forty millions of dollars, died early in 1876. His father, who died in 1856, after a residence of twenty-five years in Vienna, was a Greek of Seres in Macedonia. The elder Baron Sina was one of the half dozen richest bankers of the continent, and was well known for his munificent benefactions to the cause of education in Greece, especially to the University of Athens ».

*

Pentru negocierile din 1853 ale lui Francesco Crispi, viitorul prim-ministru italian, cu Ludovic Kossuth, care visa și de o flotă în Mediterana, *Archives et papiers personnels de Crispi*, trad. d-nei Jean Carrère, Paris, f. d., pp. 33—6.

*

In cartea de contribuții deosebite a lui Gheorghe Lukács, *La Hongrie et la civilisation*, Paris, 1929, d. Francisc Eckhart scrie: « Les Hongrois, accompagnés de leurs serviteurs, — c'étaient les pri-

sonniers qu'ils avaient fait au cours de leurs nombreuses guerres —, *se fixaient de préférence dans des endroits habités, afin d'augmenter, par la conquête des autochtones, le nombre des serviteurs qui vaquaient aux travaux agricoles, pendant que leurs maîtres, les Hongrois, étaient occupés à des prouesses militaires et à la chasse*» (pp. 18—9). Deci și în Ardeal. Mai jos: «Au XII-e siècle, les Hongrois passaient encore l'été sous la tente, comme dans leur ancienne patrie». D. Eckhart arată apoi că «ocuparea țării nu însemna, totuși, încă întemeiarea și alcătuirea unui Stat» *(ibid.)*. «Expedițiile» nu sânt ale «nației», ci ale «triburilor isolate». Se înșiră toate teribilele prădăciuni în Europa centrală (p. 21). Dar harta presintă pentru anul 1000, ca «nelocuite», Maramurășul, N. E. ardelean, Secuimea și tot Sudul Ardealului? La Est, e doar... Rusia? Cum sânt tratați Românii am arătat în conferința mea de la Orade (I-iu Decembre). Se tace originea lui Ioan. Altă hartă arată ca Imperiu al lui Ludovic de Anjou, în secolul al XIV-lea, nu numai Ungaria, Polonia, plus Italia de Sud, dar Moldova, Țara-Românească, Dobrogea, Bulgaria, Serbia! Românii ardeleni apar ca imigrați și în secolul al XVIII-lea (p. 42)! — Al doilea contribuant, d. Zoltan Gerevich, nu se lasă mai prejos în opera de falsificare (v. pp. 64—5). — D. Eugen Cholnoky nu uită să spuie că orice urmă romană a perit în Ardeal (p. 101). Ca să ceară reconstituirea Ungariei vechi, el scrie: «Teritoriul Ungariei e cel mai perfect din basinurile geografice» (p.105). — D. Ștefan Györffy consimte a recunoaște că în secolul al XII-lea erau în Ardeal Români, dar «foarte puțini», pe când «numărul acestora întrecea aproape *(sic)*, în al XVII-lea, pe al Maghiarilor» (p. 183). Pentru Secui, crede că «astăzi, partisanii teoriei originii huno-bulgare *(sic)* câștigă tot mai mult teren» (p. 187). «Prin trăsăturile feței lor, Secuii sânt absolut deosebiți de Maghiarii din Ardeal și din Pustă... Locuințele lor, sistemul lor de agricultură, costumele și obiceiurile lor se deosebesc foarte mult de ale Ungurilor trăind în aglomerații dese» *(ibid.)*. Pentru Ceangăi, «limba Ceangăilor se deosebește mult de limba ungurească obișnuită» (p. 189). Casa din comitatul Becheș, cu hornul, grinzile, și pernele grămădite (la p. 198) e tocmai ca a Românilor. Așa și femeia care țese (la p. 200). — Cel ce întrece pe toți e faimosul Eckhart Tibor. El scrie, pomenind și de lupte între Românii din Vechiul Regat și cei din Ardeal, mai cultivați prin influența ungurească: «Precum nici un Frances n'ar putea trăi supt

regimul Negrilor din Senegal, milioanele de Unguri desfăcuți din țara-mamă nu pot nici ei să se resemneze a trăi supt jugul Sârbilor sau al Românilor » (p. 418).

*

In *Histoire populaire de la France*, III, Paris, 1862—63, pp. 199—200, o sumă de știri neîntrebuințate, cu privire la rolul Francesilor, în 1664, la bătălia de la Skt. Gotthard contra Turcilor. Culegem « Nous sommes dans un pays désert, éloignés des villes, et dans la Hongrie, où les Allemands et leurs adhérents sont en abomination, et les Hongrois, les plus méchants gens et les plus grands voleurs qu'il y ait au monde, et qui nous auraient fait autant de mal que les Turcs, si nous avions été vaincus » (Coligny). Asupra participării Francesilor, cu un conte de Maligny, în lupta lui Sobiesky pentru despresurarea Vienei, p. 278.

*

Știri neobservate despre legăturile Sașilor cu Mihai Viteazul, după însemnările lui Albrecht Huett, căpetenia lor, în broșura lui Daniel Henrich, *Erinnerungen an Albrecht Huett, aus seinem eigenhändigen Tagebuch und am sicheren Quellen geschöpft*, Sibiiu, 1847.

*

In *Hof- und Staats-Schematismus des österreichischen Kaiserthums* pe 1841, I, pentru Bucovina, atunci unită cu Galiția, e un singur *Kreishauptmann:* Gheorghe Isăcescu *(Issetscheskul)*, consilier gubernial. In Ardeal, referent sanitar și protomatic al țării Ioan Baritz. Adiunct administrativ: Paul Dunka de Pajó. La tabla judecătorească, Francisc Boer de Berivoiul Mare, care e și vice-șpan.

Așa erau guvernați Românii, pe când în Italia toți funcționarii sânt Italieni.

La episcopatul « de Făgăraș » e, supt Vlădica Lémeny, arhipreot Simion Crainic, lector Vasile Ratiș, primiceriu Ioan Nemeș, eclesiarh Constantin Alutan, « scholastic » Ștefan Boer, « cartofilax sau cancelariu » Isidor Alpini, canonic Ioan Barna, notariu Ștefan Manfi, director al tipografiei și Seminariului Dimitrie Papp, archivar Ioan « Turk von Szakál ». La ortodocși se dau numai episcopii, Hacman fiind ortografiat Hackmann, cu titlul de « membru al Sf. Sinod de Carlovăț, al Statelor galițiene, etc. ».

Niciuna din școlile noastre nu întră.

*

In scrisorile confidențiale ale lui Bismark (*Lettres politiques*, etc., *1851—1858*), publicate de Poschinger, la data de 16 Iunie 1854, se observă că, după însăși părerea lui Prokesch-Osten, « comerțul de la Viena la gurile Dunării se face mai curând prin Trieste și Bosfor decât pe Dunăre ». La 11 Iulie el crede că ocupația Principatelor de Austria e « pentru a strânge legăturile între Austria și ele ». Prokesch e de părere că ar trebui reîntemeiat Imperiul bizantin, cu încă o Biserică ortodoxă. La 25: « (Austria vrea) protectoratul sau căpătarea complectă a Principatelor și a gurilor Dunării ».

La sfârșitul lui Iulie, asigurarea că regele Prusiei și ministrul bavares sânt pentru ocupație, dar cu garanție contra războiului. La 20 Octombre, părerea că Austria ar admite Franciei refacerea Poloniei, *căpătând « în locul Galiției: Dacia »*. La 11 Ianuar 1856: « Cât despre Principate, nu se poate ști ce vor deveni, cât va fi apa tulbure ».

*

Știri din cele mai interesante asupra legăturilor mistice ale Țarului Alexandru I-iu cu vestita d-nă de Krüdener, dar și cu d-na de Lezay-Marnésia și cu fostul deputat al Adunării Naționale, Nicolas Bergasse, în modesta casă a căruia, la Paris, supt ocupație, se țineau adunările celor trei, în Léopold de Gaillard, *Nicolas Bergasse*, Lyon, 1862 (pp. 71—3). Alexandru continuă corespondența lui, curioasă, cu Bergasse (p. 73).

*

In Ghensi, *Gambetta par Gambetta*, Paris, 1909, într'o scrisoare din 22 August 1865 (p. 299): « L'insurrection de Bucarest paraît être très sérieuse. On craint des complications russes de ce côté et le prince Couza, qui est reparti précipitamment de Hambourg, pourrait bien avoir perdu sa Valachie à la roulette ».

Despre Anna Murat, pe care dorise atâta s'o iea Carol I-iu, la 25 August (p. 243): « A l'heure qu'il est, tu as déjà lu que la princesse Anna Murat avait une forte contusion à la tête. La gracieuse lectrice de l'Impératrice a eu la gorge abîmée et un bras cassé. Qu'à dû dire la Sultane? — et Ollivier, qui doit l'épouser » (Cf. pentru un plan de căsătorie al acestuia cu « M-lle B. », p. 247).

De altfel el se interesa şi de politica Serbiei, ca la prilejul uciderii prinţului Mihail (p. 264).

*

In cartea *Guerre des communaux de Paris, par un officier supérieur de l'armée de Versailles*, Paris, 1871, în lista şefilor Comunei din Paris, la 1871, găsim pe lângă «Polonii» Babick, membru al Comunei, Charalambo, «hirurg-maior al eclerorilor federaţi», pe:

«Giorok, commandant du fort d'Issy (Valaque !)»

«Grejorok, commandant de l'artillerie de Montmartre (Valaque)» (pp. 331—2).

*

In cartea lui M. Cahn, *Im belagerten Paris (1870—1871)*, Leipzig, 1915, e vorba de un prieten al autorului, «Duca, Frances, şef de biurou în Ministeriu (de Afaceri Străine), care a făcut gimnasiul la Viena, unde tatăl său fusese medic personal al unui arhiduce austriac» (p. 3, nota 1). Se cobora din acel ofiţer împărătesc, de origină de sigur Român, care se dădea de Sârb pe la 1800.

*

Intr'o scrisoare a lui Lassalle, preocupat de căsătoria cu Elena de Döminges (apoi Racoviţă), se vorbeşte de o prietenă a familiei Döminges, «contesa Coradscha», care ea însăşi e prietenă cu generalul ungur revoluţionar Klapka (Ernest Seillière, *Étude sur Ferdinand Lassalle*, Paris, 1897; p. 300). E vorba, probabil, de o Karadscha, Carageà.

*

La curtea regelui Othon şi a reginei Amalia, Ralù, fiica lui Constantin Moruzi şi fiicele ei Maria Ipsilanti, Zoe Suţu şi Eufrosina Tipaldos, ca şi fiicele lui Mihai-Vodă Suţu, Elena I. Suţu şi soţia lui C. Zographos, pe lângă nora acestuia, născută Obovschi, Sotiria Aliberti, Ἀμαλία, ἡ βασίλισσα τῆς Ἑλλάδος, Atena, 1896, p. 81.

*

Păr. Vladimir I. Ghika adună supt titlul de *Spicuiri istorice*, seria I-a (Iaşi, 1936) un număr de studii până atunci inedite, risipite, cu privire mai ales la epoca Domniei bunicului său Grigore-Vodă Ghica al Moldovei. Preţioase indicaţiile asupra fondurilor de

cercetat în Archivele Vaticanului. Autorul vorbește despre copiile sale, în cea mai mare parte inedite (astfel despre o mamă « catolică din Pera » a lui Grigorașcu Ghica, despre policandre date de Marele Duce de Toscana bisericii din Bacău (v. p. 26 și urm. Ion Bercuș, fost vicariu în Moldova o spune), despre « convertirea » la catolicism (?) a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul și a fratelui Matei (pp. 23—4). Publicarea lor urmează. Ucenici în Moldova ai fratelui Francesco Renzi, la 1693 (și Constantin-Vodă Duca) (pp. 36—7). Fiii lui Miron Costin, iscălind latinește, cu Ioan în frunte (urmează Nicolae și Petru), îl recomandă la Roma, în ziua de 12 Decembre 1694 (pp. 38—9). O cercetare cu privire la Renzi se face în 1695 și de față cu Nicolae Costin și Vasile Cantacuzino, cari dau și atestatul (pp. 40—2). Se dă firmanul de numire, din 1752, al lui Matei Ghica, Domn muntean (pp. 50—2). Jurnalul lui Blarenberg pentru visita la 1837 a Domnilor români la Sultanul, în Silistra (p. 53 și urm.). Asupra pictorului moldovean Gheorghe Nastasan, p. 65. O dedicație a lui Andrei Murășanu către Grigore Alexandru-Vodă Ghica (p. 71). Trei scrisori ale lui Napoleon al III-lea către acesta (p. 73 și urm.). Planul lui Ghica pentru recucerirea Basarabiei, alături de Aliați (pp. 76—7). Memoriile lui Grenier, secretarul lui (p. 80 și urm.). Portretul mamei Domnului, soră cu Mihai Sturdza (p. 96). O scrisoare a lui către fiul Ioan, despre necesitatea Unirii (5 Iulie 1857) (pp. 145—6). Scrisori ale lui Negri (p. 151 și urm.). Note ale Doamnei Alexandrina Ghica despre viața la Curte a lui Alexandru-Vodă Ghica (p. 160 și urm.). O anecdotă despre Banul Dimitrie Ghica, în audiență la Impăratul Leopold (pp. 167—8), și accidentul lui Razu, care ar fi alunecat în sângele lui Grigore-Vodă decapitatul; și alte știri despre aceasta (pp. 168—9). Telegrama lui Cuza către Alexandru-Vodă (p. 175). Biografia generalului Ioan-Ghica (p. 183 și urm.); de el spectacole din vechea Moldovă.

*

Vederi sintetice clare, cu elemente de noutate în gândire, relativ la Unirile românești, de la 1599 încoace, în frumosul nr. IV din *Arhivele Bucureștilor*, apărut supt titlul de *Unirea Românilor, 1599—1859—1918*. Multe planșe, perfect executate (portretele lui Mihai Viteazul se reduc cam la aceleași prototipuri; interesant Mihai presintat ca Gheorghe Basta; se cunoștea trecerea lui supt numele de Gheorghe Ștefan; nici autorii nu sânt convinși că portretul

fără căciulă e al lui Gheorghe Basta, de și se poate invoca replica: Mihai trecut ca Basta). Mihai cu căciulă ciobănească și cu brandeburguri pe piept trebuie să aibă altă origine decât portretul lui Sadelen (v. pl. XI): e autenticitate în el. Medaliile (pl. XIII) ar părea dubioase, oricum: neexplicabile. Multe scene de luptă, și mai ales din închipuire. Autografele lui Mihai pe pl. XLV sânt după ale mele *Studii și documente*, IV. Interesant portretul lui Cuza-Vodă pe pl. XLVI. Și facsimile de acte. Pentru întâia oară fototipii în legătură cu actele din 1918—1922.

*

Despre Antonin Roques, profesorul, poetul, ca profesor la Colegiul Sf. Sava încă în 1872, generalul Hârjeu, în volumul *Lui Alexandru Marghiloman, Omagiu cu prilejul unei îndoite aniversări, prietenii și admiratorii lui*, 1924, p. 3.

*

In cartea lui M. Schwartzfeld, *Dr. Juliu Barasch*, cele dintâiu scrisori din București, la 1841 ale aceluia care, născut la Brody (autorul, care-mi însemnă, adesea fără bună credință, greșelile, nu uită aceia că-l făceam cândva, printr'o confusie cu Tiktin, să fie născut în Silesia), era menit la început să fie rabin și purtase costumul evreiesc (p. 375), descriu țara ca « semicivilisată sau cel mult civilisată pe trei pătrimi » și societatea ca un « mitocănism ordinar » (pp. 30—1). Bucureștii sânt un amestec de Europă și Asie; cu alte cuvinte, « de civilisație și barbarie », dar recunoaște « un progres zilnic în creștere » și « apropierea de cultura europeană » (p. 370). Dar Daci și coloni romani îi sânt tot una. Limba e un « amestec de romană și gotică », având și « cuvinte turcești și arabe ». Abia « 2.000 până la 2.500 » de Evrei (p. 371). El însuși se gândia să li deie o foaie evreiască *(ibid)*. Autorul pretinde că și dr. Mayer, care avea acolo un așa de mare rol, era Evreu, dar botezat (p. 33). « Mitocanii » îl fac medic de carantină, apoi medic de județ la Craiova. După publicarea primei părți din *Minunile naturii* e chemat ca medic de circumscripție la București. Fu înlocuit însă, după cererea Mitropolitului Nifon, cu Grecul Gussi (pp. 37—8). La 1851 e profesor de științi naturale la Sf. Sava, după care veniră și alte însărcinări școlare. De mult părerile lui despre Români se schimbaseră (v. p. 145). A murit la patru zeci și nouă de ani. Scrierile lui, pe care Schwarztfeld le presintă ca originale, arată, prin lipsa lor de

legătură cu mediul, ca și prin nepregătirea lui școlară pentru astfel de întreprinderi, mai curând ca o prelucrare. Asupra debuturilor lui Lazăr Șăineanu (Schein), traducerea unei broșuri a lui Barasch în chestia israelită, supt iscălitura « Eliezer Benmose », în *Apărătorul* din 1882 (p. 325. V. și pp. 317—8).

*

Intre cărțile rare: *Moral sau datoriile creștinului și purtarea cea cu bună cuviință în sfânta biserică, tipărit acum întâiu cu cheltuiala păr. Macsim, îngrijitorul metohului Sfintei Episcopii Buzĕului*, București, 1849. In tipografia lui Anton Panu. In interior se adaugă după primul titlu: « Tipărit cu binecuvântarea Innalt grea *(sic)* Sfințetulŭ *(sic)* Metropolit D. Ds *(sic)* Neofit ». E un in-8° mic de 13 pp. numerotate și două albe.

*

Pe prima ediție din *Histoire romaine* pentru școli a lui Victor Duruy (Paris, 1850) (B.I.I.U.) această pecete: Manoil Grădișteanu.

*

In *România*, 4 Februar, d. M. Ionescu publică un discurs necunoscut al lui Eufrosin Potecă (1825).

*

In *Calendarul ilustrat* pe 1901, traduceri de St. O. Iosif din Petöfi.

*

După drama lui D. Bolintineanu, *Ștefan-Vodă cel berbant*, 1867, se adaugă « poesii noi », închinate la Miramare, la Veneția, dar și la Tismana, Bistrița, Cetății lui Țepeș și celei de la Curtea-de-Argeș, ca și versuri pentru Doamna Maria a lui Bibescu. Din nenorocire versurile sânt din cele mai proaste.

*

In *Journal pour tous* pe 1865 (pp. 349—50), se dă, supt iscălitura « Rocaresco » a lui Antonin Roques, traducerea lui Grue Grozovanu de Alecsandri. Urmează și aceia a Legendei Argeșului. Incurajat, el alcătuiește apoi poemul său *Vălul și inelul*, cu o Marițica, « Roumaine au minois enchanteur » (pp. 430—1). Tot a lui e povestea versificată a lui Bujor (pp. 436—8), urmată de *Le guerrier et la jeune fille* (p. 479), *Zamfire* (pp. 525—6), *Le cheik Adel* (pp. 559—60), *Les deux frères* (p. 701) și frumoasa *Une nuit d'été* (pp. 789—90),

La parole et le silence (p. 846). Se continuă apoi, în 1865 (p. 13), cu foarte frumoasa bucată *Monastère de Sinaia*, pe care am reprodus-o în *Cuget Clar*, și cu balada lui Constantin Brâncoveanu (p. 166), îndemnătoarea pentru noi bucată *Les sauterelles* (p. 230), plina de alusii *Le petit oiseau* (p. 246).

*

Traducerea românească a Condicii lui Carageà, tipărită cu chirilice, are, la început și la sfârșit, în litere latine frumoase, « Imprimeria Santei Mitropolii ».

*

Pe *Theatron Politicon*, II: « Aiastă carti este driaptă a mè, cumpărată di la Buzău, din preună cu ceealalte *(sic)*, și am scris, să să știi; 1843, August 15. Prot. *(sic)* protopop Vasăle ».

*

Intr'un act de la 14 April 1725 pentru « Rusulu *(sic)*, Mare Stolnic, și soția Antimia », la satele Căpeneagi și Bocsești, el e intitulat « Radul Voevod Mihnea » (fragment). Scrie Logofătul Ghianghea.

*

Ca « Domn al Țării-Romănești », la 20 Februar 1611, Gabriel Báthory dă lui Toma Nadásdy satele Petrely, Petroșani, Balanniczy, Brănești, Șchei, Bucșani, Cioceni, Porumbrie, Cliatești și Zimbrești (*Erdélyi történelmi adatok*, I, pp. 104—5; III, p. 127).

*

Pe un *Triodion*, 1800, Blaj:

« Să știe de când s'au însurat, adecă s'au căsătorit Dumitrache sin Radu Sersea ot Posești în zilele Inpăratului Alexandru Pavolovici, Inpărăteasa Elisaveta, Domnu țării Miloradovič de la Rusiia, Vister Filipesco ispravnic al județului sud Sac... Nec(o)lae Filipescu, tovarăș cu Racoviță Stolneco, vătaf plaiului Dumitrache sin Manole, cirac al lui Nec(o)laiu Filipescului, Zapciu Filip Logoft., părcălab Drăgulinu, și așa s'au făcut toate pe adeplinu, Ghenar 17, 18(o)9 ».

*

Pe un *Penticostarion* de Blaj, 1808—1839, Ioan.. Popescu Starichiojd.

*

La Posești sau Valea Anei se afla Істориа римска de Goldsmith, tradusă de profesorul Simion Arsenie Dimitrievici din Triest, No-

virad, 1841. Pe ea: Steva T. Vrndžits, apoi: « propietate mea, Budimir Obrenovici, fost berar, Ploesti, comuna Hârsa, jud. Prah. ».

*

Pe un *Apostol* al lui Şerban-Vodă:

« Acest Apostol este al sfinti biserici a Văi Plopului dăruită pentru veșnica pomenire și am scris eu grămăticu sfinti biserici Radul dascalu ot am Valea Plopului (adaus 1815, de altă scrisoare). Ana și am scris eu de cănd amu învățat copii la Valea Plopului ».

*

Pe un *Strastnic* de Blaj, 1773:

« Să ştie că la lat 1797 au dat vifori foarte iute, Marte 10 zile, căt au fostu foarte foarte *(sic)* omor multu de dobitoace în partea cămpului, că au ținut trei zile și trei nopți văntu cu zăpadă din Munteani, iar la cămpu au bătut crivăţ cel glimeţ *(sic)* și au omorăt oi, cai, boi de la pluguri, unde i-au apucat peste cămpu și oameni și čobani și herghelegii, 2 oameni și 2 băeţandri trecăndu de la plug să meargă la sat și mergăndu puțintel au murit un băiat și mergăndu au murit și cellalt, iar oameni apucăndu pănă la sat au murit și ei degeraţ, care vifor ca acela nu s'au pomenit, care să zicem: Doamne ferește pre toţ creștinii. Ačasta Mart 10 1797. Şi ačasta au fostu în zilele prèînălțatului Domnul Io Alicsandu Ipsilant Vvod, Doamna lui Ecatrina, care va fi știindu pricina.

Să ştie că la leat 1797 n'au ploat din zio de Duminica Mare păn la sfinți Apostoli și era postul de o lună și o zi, iar, căndu au fost atunci, s'au întărătat de spre Apusu și s'au început a pate *(sic)* piatre de la Turnu Roșu până la Moldova tot pe suptu munte și au ucisu tot și au prăpădit, că era piatre tot ca ou de găină și pomi au prăpădit cu tot, că era vijălie și potop foarte tare, căt să sperieseră oameni că or să pie cu toț.

Cu plecată scrisoare mă plec și sărut cinstită mâna duml. taică și dum. maică, într'alt chip nu vuseiu a vă înștința de viiața de la Dumnezeu cum trăiți, cum viețuiți, în ce voe vă aflați, că noi din mila lui Dumnezeu ne aflăm sănătoși. Ačaia semnaiu pentru ca să ştie că am scris eu cotare și foarte voind de tot pinile dum., la let. 7305, 1797, Ap. 23 ».

*

Pe un *Penticostariu* de Veneția 1777:

« Stoica Vănătoriul, Mihai Stančul ». Pe dos, între alte iscălituri, de șapte ori: « Anghel dasc(al) » și odată « Zamfir dascal ». Ambele iscălituri foarte frumoase.

*

Pe o carte francesă din 1865: « Librăria Listeincerc *(sic)*, Bucuresci, cabinet de lectură ».

*

Pe o traducere a lui Diodor de Sicilia (1853), semnătura: Gh. Varta.

*

In Gaston Boissier, *Étude sur Varron* (1861), însemnarea: « classe de troisième D, l'élève Crezzulesco, I-er prix de thème latin, Lycée Fontanes ».

*

Cf. *Meditazioni sull'economia politica* de P. Yeni în *Opere filosofiche e d'economia politica*, II, Milano, 1818.

*

Pe cartea de polemică anti-catolică: *Le secret de Rome au XIX-e siècle*, de Eugène Briffault, 1846, iscăliturile: N. Γ. Τζουβάρα, N. G. Giuvara.

*

In « Memoriile » ducelui de Choiseul (Paris, 1904), se vede că el a participat la războiul cu Turcii în 1739 și că avuse gândul de a reveni la Paris prin Constantinopol (pp. 3—4).

*

In ediția de la 1829 a Operelor poetului André Chénier, vol. IX, o notă a mamei poetului (p. 327, nota) are acest cuprins (în 1792): « Il est à craindre que la conduite que les Grecs ont tenue dans la guerre de Turquie ne soit pour eux une dernière révolution et n'opère la consommation de leur esclavage. *Cette ombre d'autorité, qui, du trône des Constantins avait été transportée en Valachie et en Moldavie paraît être à son terme* ».

Cum acolo e vorba, în scrisoarea către cunoscutul călător Guys, de danțurile grecești, Chénier însuși scrie, în Ianuar 1774:

« Je crois, Monsieur, pouvoir mettre comme vous la danse valaque au nombre des danses bachiques. Elle est peu intéressante, et son mouvement, assez lent, exige beaucoup de précision. Dans cette danse, les danseurs ne sont jamais en grand nombre; ils se tiennent par la main, éloignés les uns des autres; enfin tout consiste à battre du pied droit. On bat une fois, puis deux: on se quitte, et on bat des mains; le mouvement alors est plus vif: on bat en cadence des mains, et trois fois de chaque pied. Cette danse paraît être la figure des vendangeurs qui foulent le raisin, chacun dans son cuvier, ainsi que cela se pratique dans la Grèce. Il peut se faire que les Valaques aient reçu cette danse des Daces, comme vous l'observez; mais, par le rapport que je lui trouve avec les vendanges des Grecs, je suis porté à croire qu'elle leur appartient, et que l'on ne l'appelle valaque que parce que les Grecs, libres dans la Valachie, auront pu y conserver plus facilement qu'ailleurs une danse purement bachique ».

Guys însuși relevează, într'o scrisoare a d-nei Chénier, care vorbea de un prieten mort (p. 341), că e vorba de un « T.....y », de fapt Timony, « dont un des frères avait été interprète de la Porte et plusieurs fois agent des princes de Valachie et de Moldavie, auxquels cette famille était alliée ».

*

In Corespondența sa, cu Shelley și alții, adunată de John Murray și tradusă de F. Laroche (Paris, Plon, 1922?) Byron vorbește de Sulioții « miserabili Romani », cari vorbesc numai « iliric » și poartă *camesa* (pp. 78, 85).

*

Confusia obișnuită între Romania (Rumelia) și România face pe Séché și Bertant, în *Lord Byron*, să spuie că Byron « fit plusieurs excursions en Roumanie » (p. 65).

*

Principele de Ligne pomenește, în scrisoarea lui din Partenița, etimologia ce i s'a dat de Ardeleni în ce privește Caransebeșul. Ar fi numele dat de Ovidiu în exil: *Cara mea sedes*.

*

Ca să se vadă până unde merge ignoranța despre noi a unor scriitori străini, să se vadă cartea lui Eugène Paumès, *Arpad blessé ou la Hongrie nouvelle* (Paris, f. an), în care e vorba despre Românii « cari-și zic ei singuri Țigani » și despre Biserica « séparée », care se mai chiamă și ortodoxă ! Și câte mai sânt în această broșură cu coperta colorată ! Astfel « Consiliul dirigentul Romanul », cu sediul « la Iași, în Transilvania » (p. 35), confundat cu Liga Culturală, Ion Brătianu cu « Ventila » (p. 123). Altfel e vorba de regimul Károlyi și de Ungaria roșă. Autorul, care-și zice, în al doilea titlu: « des écrivains combattants », a fost pe acolo. Se regretă că Ințelegerea n'a ajutat pe Unguri să se libereze singuri de comunism, fără « invasia românească » (p. 113). Se pretinde că ofensiva lui Béla Khun a făcut armata românească « să se dea înapoi cu patru chilometri, rupând legătura noastră (francesă), reclamând artileria noastră », așa că « s'au pierdut câțiva dintre ai noștri, mai ales spahii » (p. 134). România, « temându-se de amintirea defavorabilă la Aliați » a tratatului din București, « vrea să lovească opinia lor printr'o lovitură, ocupând militar acea frumoasă provincie Ardealul, despre care nu era sigură că i se va da la tratatul de pace » (pp. 135—6). Francesii ar fi trebuit « să trimeată recunoașteri amicale, dar ferme» ca să caute unde sânt pretinsele armate românești, gata să violeze teritoriul ungar » (p. 136). Am fi ajuns la Budapesta « fără mare resistență » (p. 138). Generalul Mărdărescu, reținând pe un « tânăr de bună familie, care fusese silit să aparție armatei roșii de unde fugise, la întâiul prilej, spre armata albă a lui Horthy », e arătat ca participând la « teroarea albă » (p. 139). Și ni se servește apoi ce urmează: « umilitorul ajutor al unei armate românești, învinsă ieri, arogantă azi, cea mai puțin calificată ca să ocupe Capitala respectată de trupele glorioase ale celorlalți aliați »; astfel s'ar fi stricat prietenia Ungurilor cu Francesii (p. 140). Armata francesă ar fi intervenit ca « să ne flancheze la stânga aprinsa trupă mică a honvezilor lui Horthy », pe care n'au lăsat-o, « reparație legitimă, să asiste la liberarea Capitalei ei » (p. 141). In Banat, cu « populații de origine română, dar mai maghiarisate de cum credeau », ar fi fost mai plăcută pentru locuitori « o oarecare descentralisare decât alipirea la vechea Românie » (p. 145).

Și d. Wladimir d'Ormesson care dă prefața, căreia-i prefer aceste cuvinte rostite de Briand în Senatul frances, la 11 Iulie 1921 : « Entre

la Roumanie et la Hongrie je préfère que ce soit la Hongrie qui soit blessée ».

*

Pentru schimbările politice din Ungaria, de la Coloman Széll înainte, Iosif Mailáth, *La Hongrie rurale, sociale et politique*, Paris 1909 (p. 226 și urm.). Tisza pentru armata comună (p. 230 și urm.) (1904) (contra lui Kossuth). In alegerile de la 1905 Tisza și liberalii cad (p. 234). După lungi lupte armistițiul din April 1906 (Wekerle) (p. 235 și urm.) Fehervàry fundase « partidul progresist » (unire cu socialiștii). Cu o majoritate de șapte în Parlament, socotindu-se și miniștrii, el guvernează autoritar. Oposiția-l socoate « neconstituțional ». I se opune sufragiul universal (proiectul Kristóffy). Autorul cutează a scrie: « toți Ungurii, de orice origine ar fi, sânt legați prin toate fibrele inimii lor de liberele noastre instituții și de Constituția noastră milenară, căreia-i jură regii noștri încoronați » (p. 259). Și, firește, « manoperele » cu prilejul *Memorandului* (pp. 288—9). Complicitatea României (pp. 300—1).

*

Tot pentru crisa căderii vechii Ungarii Ludovic Varjassy, *Revolution, bolchevisme, réaction, Histoire de l'occupation française en Hongrie (1918—1919)*, Paris, 1933.

*

Un rar placard, de minunată execuție, poartă titlul: *Théatre national de l'Opéra, Matinée extraordinaire au profit de la Croix Rouge Roumaine, 27 juin 1917*. Se dă o splendidă representație de port femeiesc. In program, cu imnul român, un balet de Debussy și Büsser, un tablou din *Thaïs* de Massenet, un act din *Phèdre* a lui Racine, cu de Max, o cuvântare a poetului Richepin, altă muzică, recitări, *Le ballet du cobzar* de d-ra Văcărescu și P. Millet, muzică de d-na G. Ferrari, danțuri de M. F. Ambrosiny.

*

In cartea de înștiințare economică a inginerului frances Marcel Schwob, *Le danger allemand*, 1897, Românii își au partea. Citez: « Les Roumains sont les Français de l'Est, ils s'en vantent. Un Moldo-Valaque n'est estimé dans son pays que lorsqu'il fait la noce à Paris. Vive la Roumanie! D'ailleurs n'as-t-on pas vaguement raconté que

les Roumains avaient acheté des coupoles métalliques au Creuzot? Ce sont de braves gens; la preuve c'est qu'en huit ans leurs importations métallurgiques *venant d'Allemagne* ont passé de 12.670 tonnes à 34.565: elles ont triplé! Mais les coupoles du Creuzot? *Mystère et Valachie*. D'ailleurs: mobiliers allemands, pianos allemands, mercerie allemande, etc., etc.

En 1883, nous vendions à la Roumanie pour 36 millions de marchandises. Dix ans plus tard, après des aventures et des vicissitudes sans nombre, nous retrouvons péniblement notre chiffre d'exportation. Avec une perte d'un demi-million, pendant que l'Allemagne avait gagné soixante-trois millions, en passant de 44 millions à 117, soit une augmentation de 160%. Ces soixante millions représentent d'ailleurs exactement la plus-value *totale* des importations en Roumanie depuis 1883» (pp. 478).

Cartea, încălzită de un frumos sentiment patriotic, e de o informație originală și sigură.

*

In Memoriile princesei Blücher, Englesă, scriind din Germania (*Une Anglaise à Berlin, Notes intimes de la princesse Blücher*, Paris, f. an) se arată că, la vestea întrării României în război, «Austriecii erau desperați» (p. 173). In Mai 1918, se dă voie Românilor să revie la școlile germane, dar sânt siliți să se presinte la Poliție (p. 242). In Septembre «regele Ferdinand», de care se spune că «ajunge a fi nebun și că e supus la crise de melancolie și lacrimi», din «causa temei ce i-o produce întorsătura răscoalei ceho-slovace» e al României (p. 258; cf. p. 266: șederea lui la Manheim). Ea pretinde că Impăratul-rege Carol ar fi spus că preferă să fie regele unei țări mici fericite decât Impărat al unei țări mari nenorocite» (p. 269). Impresionantă scena, din Olanda, în care Wilhelm al II-lea dă vina pe militarii «mai tari decât dânsul», și pe diplomați (pp. 330—1). L-ar fi înșelat și cancelarul Max de Baden. Toți l-ar fi mințit, încă de la începutul domniei. La Statul-major, considerat ca «o cantitate neglijabilă», nu se executa nimic din ordinele lui, până într'acolo că era scos din odaie când suna telefonul. I se interziceau și convorbirile (pp. 331—2). El pretinde că Belgia avea un tratat secret cu Anglia, pentru a lăsa să treacă Englesii.

*

Pentru luptele Germanilor în Muscel e de importanță pentru amănunte cartea preotului de divisie J. Weis, *Mit einer bayerischen Infanterie-Division durch Rumänien*, Diessen-München, 1917. Se recunoaște îndărătnica resistență românească. Multe fotografii bune (dar în cea de la p. 83, jos, ca și în cea de la p. 85, sânt... Țigani..). Restul e grăbit și superficial.

*

In Istoria Universală francesă, condusă de Jean Guiraud, « Istoria contemporană » de la 1850 încoace dă despre lupta României în Marele Războí atâta, că « a fost mai puțin fericită », arătându-se și motivele înfrângerii. Urmează o nouă încercare de ofensivă în Iulie 1917, și Românii trebuiră să încheie un armistițiu (p. 524). Iar, ca portret, nu regele Ferdinand, ci... Mackensen. Doar pentru unirea românească, la paginile 588—9, câteva rânduri, cu statuia din București a lui Mihai Viteazul ca ilustrație.

*

Cartea lui Robert Boncard, *Les dessous des archives secrètes (d'un espionnage à l'autre)*, precedată de *Les dessous de l'espionnage anglais*, tradusă în românește de d. Iulian Marinescu și publicată la Brașov, e dedicată « à un Français de France, rencontré un soir de l'hiver dernier, dans un village perdu des Carpathes: là, cet obscur collaborateur de nos services de renseignements, isolé, sans moyens d'action, sans argent, avait reçu la mission de surveiller, du haut de son observatoire montagnard, le royaume de Hongrie, et l'oligarchie soviétique, — ces points d'interrogation incrustés au firmament européen » (Prefața). Maiorul engles Cumming ar fi fost acela care a descoperit la Legația germană explosivele și otrăvurile ascunse (p. 98 și urm.).

*

In cartea lui Th. Preyer, *Von New-York nach Jerusalem und in die Wüste*, Berlin-Viena, 1916, autorul arată și ce a văzut în trecerea printre Românii din Ungaria și cei din Regat. Pe cei dintâi îi arată, lângă Sașii « cu figuri inteligente, dar înceți în mișcări », « oamenii cei mai bogați și mai harnici », lângă noii Unguri, ca niște barbari « murdari și săraci, cari numai rare ori se pot apuca la o muncă

orânduită, folositoare; numai de foame se lasă siliți a lucra măcar câteva zile pe săptămână la țăranii bogați sau să pregătească neîndestulător propria lor moșie ». In schimb, în Regat, față de « sărăcia, neglijarea și lipsa de tragere de inimă pentru muncă » la cei din Ungaria, cei din Regat presintă « în cele mai multe provincii bună stare, vioiciune și bună cultură a pământului »; cu totul altfel decât judecata obișnuită. Doar că beau țuică. Se merge până acolo încât se spune că și buna guvernare a lui Carol I-iu n'ar fi făcut atâta fără « hărnicia țăranului român ». Cu grâul și petrolul România « a ajuns în ultimele decenii una din cele mai bogate țări din Europa ». Dar averile marilor proprietari atârnă de recolte și speculația grânelor. Tot așa la petrol. Nu ca Americanul, « Românul e copilul momentului și adesea îi lipsește energie și seriositate ». Autorul, consul, explică nehotărîrea României în acel an prin curentele opuse, și în familia regală, și prin iubirea pentru Franța, care, de sus, se coboară și în mase; limba germană e și a Evreilor, detestați. Românii au primit capitale germane în industrie și comerț, însă s'au lăsat câștigați de banul engles și rusesc.

Se descrie Sinaia, cu frumoasele păduri. Consulul care avea și pașaport olandes se înscrisese în 1910, cu prilejul altei visite, la regina-mamă a Olandei, care venise la regina Elisabeta. Acuma, se vorbește doar de concurența la petrol. Bucureștii, « micul Paris », îi place mai mult ca Parisul. « Are și el o viață plină de spirit și grație, frumoase clădiri și elegante clădiri, dar, din fericire, îi lipsește lucrul făcut, meșteșugit, nesincer al tonului de societate frances ». Nu se uită fardurile. Dar « viața și simțul Bucureștenilor sânt încă naturale și nu se observă în România nimic din visibilele semne de degenerare ale multor altor țări romanice. Spirit și satiră îi place Românului », dar se supără că într'un restaurant un ofițer arată altuia caricaturi ale celor mai înalți comandanți germani. I se pare a regăsi la gară două Polone, spioane rusești în Austria (p. 130 și urm.).

*

In *Through many lands by water*, de J. E. Pryde-Hughes (Londra, 1930), se descrie, cu frumoase ilustrații (și vederea străzii cu moscheia din Constanța, care i se pare veche, pe lângă Porțile-de-fier; două vederi, și mori pe râu, un Turc din Ada-Calè), o călătorie de la Ulm până la Sulina. Autorul, care se interesează de preistorie, ci-

tează la Belgrad pe d. Vascki și regretă dispariția lui Pârvan. Se presintă Ada-Calè. Se plânge de lungimea cercetărilor de pașapoarte la Giurgiu și regretă, în drumul cu automobilul la București, că șoferul s'a descălțat și că e obiceiul de a se împrumuta, cu pierderi de timp, benzina între mașine. Mențiunea Brăilei care întrece Galații și cea, mai pe larg, a Constanței. O pagină despre Deltă. Alta despre viitorul economic al Românіei. Nu lipsește ceva despre istorie și preistorie.

*

In Carlier de Pinon, *Voyage en Orient*, ed. Blochet, se dă (pp. 254—5) descrierea mormintelor regilor Ierusalimului, cu inscripții.

*

In amintirile pictorului german Ludwig Richter *(Lebenserinnerungen eines deutschen Malers)*, care întovărășise în Franța și Italia pe boierul rus Narișchin, se arată că fratele lui, Willibald, în serviciul contelui Potocki din Cracovia, *visitase, pe la 1820, și Basarabia*, înainte de a trece la Paris și Londra (p. 320).

*

In călătoria lui Leitsch Ritchie, *La Russie, Voyage pittoresque de Saint-Pétersbourg à Moscou* (1835), p. 29, se pomenește întâlnirea pe drum spre Petersburg a lui « pasteur Saräe, ministre luthérien de Moldavie, venu de si loin solliciter la protection de l'Empereur pour son église: il n'était pas douteux qu'il l'obtint ».

E vorba de pastorul Sarai de lângă Cetatea-Albă, a cărui povestire despre colonia germano-francesă de la Șaba am analisat-o în această revistă.

*

In Prokesch-Osten fiul, *Dépêches inédites du chevalier de Gentz aux hospodars de Valachie*, I, (Paris 1876), de mai multe ori, în 1814—5, se afirmă că Metternich vrea să impuie, în negocierile de la Viena, Rusiei, ieșită cu spor, garantarea hotarelor (cuprinzându-ne și pe noi) Imperiului Otoman (v. și pp. 141—2). Carageà stăruia ca în această clausă să se înlăture « orice expresie ar putea fi interpretată în chip defavorabil pentru Poartă ». Și lord Castlereagh se amestecă: cerând Țarului s'o facă, acesta acceptă, adăugind că « dorește chiar să se folosească de acest prilej ca să împace neînțelegerile încă existente

între Poartă şi Rusia cu privire la unele locuri pe Marea Neagră» (p. 143). Gentz crede că el ar trebui numai să restituie ce ţine contra tratatului din 1812. El ar voi ca garanţia să fie în numele Europei întregi (p. 144). De altfel, el asigură că Austria n'a vorbit nimic Porţii (pp. 147—8. Cf. şi paginile următoare şi p. 182 şi urm.). Temeri la Turci de un atac rus, în 1815—6 (şi p. 195 şi urm.). Gentz regretă lipsa garanţiei. Castlereagh asigură că Poarta a răspins-o cu dispreţ (pp. 198—9). Descrierea lui Capodistria în legătură cu Insulele Ionice (p. 201 şi urm.). Fusese vorba de o protecţie austriacă. Gentz află că Turcii gătesc războiul (p. 209 şi urm.). El nu crede că tratatul Sfintei Alianţe e contra lor (pp. 219—20). Ambasadorul engles la Constantinopol crede în războiul ruso-turc (pp. 233—9, 241—2). Răscoala Sârbilor (p. 256). Negocierile ruso-turce (p. 276 şi urm.).

*

După încheiarea păcii de la Adrianopol Capo d'Istria propunea crearea a cinci State libere creştine: Dacia, Serbia, cu Bulgaria şi Bosnia, Macedonia, Epirul şi Grecia. Centrul confederaţiei ar fi în Constantinopolul, oraş liber [1]). Dar se aduse înainte că aceasta ar produce mari complicaţii europene şi vecinătăţi mai periculoase decât a Imperiului Otoman.

*

La 4 Septembre 1829 find vorba de o alianţă franco-rusă, Consiliul de miniştri frances cere Belgia, în schimb « pour la liberté que nous lui (à la Russie) donnerons de s'annexer la Moldavie et la Valachie en Europe et l'Anatolie en Asie » (Émile Ollivier, *L'empire libéral*, I, pp. 211—2).

*

Ilusia Ţarului Nicolae I-iu, la 1832, că Sultanul... ar fi dispus a se face creştin; Muraviev, *Ruşi la Bosfor în 1833* (ruseşte), Moscova, 1869 (pp. 9—13), la P.-H. Mişev, *La Mer Noire et les Détroits de Constantinople*, Paris, 1899 (p. 251, nota 2).

*

[1]) Robert Kerner, în *The Cambridge historical journal*, V, 1937.

In Memoriile contelui Witte, publicate în traducere, de Th. Rousseau (Paris, f. an, p. 164), se spune că, dacă n'ar fi atacat Japonia, Nicolae al II-lea ar fi făcut un război în India « sau mai probabil în Turcia, cu Bosforul, ca măr al discordiei »: îl voia cu îndărătnicie vechiul negociator cu Românii din 1877—8, Nelidov. Și Witte însuși cerea intervenția militară în chestia Armenilor (pp. 164—5). Nelidov recomanda în scris, « a se crea incidente » pentru ca să se poată lua « Bosforul superior ». O răscoală mare trebuia să aibă loc undeva în Imperiu și ocupația s'ar face « pentru protejarea intereselor ». Nelidov era susținut de ministrul de Război și de șeful de Stat-major, Obrușev, « la care ocupația Bosforului și, dacă se poate, a Constantinopolului, era *o ideie fixă* ». Alți miniștri tac. Witte se opune, aflând planul « desastruos » și capabil de a aduce războiul european. Impăratul e pentru ocupație prin provocarea « incidentelor ». Se dau ordine la Odesa și Sevastopol.

Se fixase și felul cum trebuia să se pornească, printr'o telegramă înșelătoare, acțiunea militară (p. 165). Witte a protestat contra asertiunii din procesul-verbal al consfătuirii că hotărîrea s'a luat în unanimitate. S'a și consemnat că el a fost contra, în lipsa unei înțelegeri cu celelalte Mari Puteri (9 Decembre). *Țarul a ținut să adauge cu mâna sa că e pentru proiect.*

Witte cere sprijinul Marelui-Duce Vladimir și al puternicului, supt Alexandru al III-lea, Pobiedonoșțev. Se ajunge la un nou ordin către Nelidov, care rămase disgrațiat, « de a se opri » (pp. 166—7).

*

Pentru istoria devastării de Bulgari, cu măceluri, a portului Dedè-Agaci în 1912, știri directe în *Impresiuni și note din războiul balcanic* (1912), București, 1913, *Salonicul supt Greci*, (p. 83 și urm.). Acolo și alte informații utile. Lucrarea e și bine scrisă.

*

Intre cărțile care susțin cu dibăcie revisionismul maghiar trebuie pusă în primul rând a lui René Dupuis, *Le problème hongrois*, Paris 1931. Popoarele dominante în Statele succesorale sânt presintate ca mânate de o ură fecundă în șicane. Autorul afirmă (p. 69) că nimeni în Ungaria nu crede în durabilitatea tratatului de la Trianon.

Se subliniază importanţa legăturii (din 1928) cu Polonia (pp. 77—8, 81—5). Se atribuie şi României o politică prigonitoare a minorităţilor (p. 93). Se pretinde că la 1914 orice Slovac se recunoştea a fi Ungur (p. 101). Pentru smulgerea de la România a Ardealului se aduce şi argumentul istoric al formei maghiare impuse ţării, se atribuie Ungurilor cea mai mare vechime. Se cere apoi autonomia Ardealului şi cedarea « bandei de teritoriu » cuprinzând Oradea şi Aradul. La aceasta să se adauge alt tratament al minorităţilor, nedreapta aplicare a legii agrare, persecuţii şcolare, hoţii administrative. Ce salvează încă situaţia sânt Ardelenii, civilisaţi de Unguri şi Saşi, din Ministerele Maniu şi Mironescu. La căderea lor, pe care o vor provoca barbarii din Vechiul Regat, Ardealul se va desface. Şi Românii şi Ungurii se vor iubi...

*

Un Ungur, d. Andrei Hevesy scrie, în *L'agonie d'un Empire, l'Autriche-Hongrie, Moeurs et politique*, Paris, 1923, pp. 46—7:

« Intr'un sat din Pustă, pustiit de Turci şi reîmpoporat numai în 1715, se năştea la 1823, dintr'un măcelar sârb şi o servitoare slovacă, geniul cel mai original al poesiei ungureşti, Petöffy... Palizi seminarişti, ieşiţi din munţii Ardealului, evocau Roma antică ai cării urmaşi se credeau *(sic)* şi culegeau cu pietate urmele civilisaţiei latine ».

*

Cum e tratată Carmen Sylva în istoria literaturii germane.

Din Carl Bleibtreu, *Geschichte der deutschen National-Literatur von Goethes Tode bis zur Gegenwart*, p. 91: « De la Carmen Sylva nu se putea aştepta, cu toată nobila ei însufleţire, fantasia şi frumoasa sensibilitate a unei inimi femeieşti în suferinţă, decât diletantism ».

*

Interesante notele despre concepţiile istorice, până acum necercetate, ale lui Budai-Deleanu, de d. Al. Ciorănescu, în *Cercetări Literare* ale d-lui Cartojan, II (1936).

*

Geograful G. Lejean în Moldova.

In călătoria vestitului geograf Lejean în Albania și Muntenegru (*Le Tour du Monde*, 1859, p. 78), descriind locul ocupat, în Albania, la Boga, de un vechiu lac, el adaugă, în ce privește « une succession de couches horizontales étagées » : « cette disposition par étages du sol diluvial est bien plus frappante encore dans la vallée de Piatra, en Moldavie, l'un des sujets d'étude les plus intéressants qui puissent s'offrir à un géologue ». In Muntenegru el află legenda « Meșterului Manole » (pp. 85—6). Pe acel timp Lejean trecuse în Africa Orientală (*ibid.*, 1860, p. 97 și urm.).

*

Pe un exemplar din Louis Büchner, *Kraft und Stoff* (1855), pecetea și semnătura lui Julius Wiesl. A trecut apoi în Biblioteca lui Dionisie Olănescu.

*

Intre cele mai bune cărți de istoria literaturii francese e a lui Marsillac, care ni-a dat, credincios ajutător cultural al nostru, și alte lucrări: *Leçons de littérature par Ulysse de Marsillac, professeur au Collège National et à l'École militaire de Bucharest, Bucharest, Adolphe Ulrich, libraire-éditeur, Paris, H. Bossange et fils, 25, Quai Voltaire, 1859*. In prefața dedicată școlarilor săi,—dacă ar fi fost ceva mai întinsă, ar fi făcut-o « à la nation roumaine, à ce peuple si intelligent et si sympathique, chez lequel j'ai trouvé une patrie nouvelle », — spune că de douăzeci de ani, « courbé sur la glèbe d'un travail sans relâche », lucrează între Români.

Volumul e îngrijit cartonat.

*

In Louis Veuillot, *Les Odeurs de Paris*, ed. a 14-a, Paris, 1891, p. 347: « Ce qui suit vient du *Nain Jaune*, journal littéraire dirigé par divers Valaques de passage à Paris, d'ailleurs Parisiens parfaits et qui ne se font pas faute de donner leur avis sur toutes choses. Je ne change rien. Je me contente d'abréger un peu. Les grâces de l'écrivain, Valaque ou autre, sont enseignantes comme le sujet même qu'il a traité ».

E vorba de foaia lui Barbu Gănescu, pe vremea Imperiului al doilea, pe care-l combătea violent.

*

Nu se știe de ajuns că soția a doua a lui Michelet, Atanais Mialaret, fusese, la Viena, « institutoare în serviciul Cantacuzinilor » (Daniel Halévy, *Jules Michelet*, p. 125). La 1848, ea apăruse pe străzile orașului, între studenți, încinsă cu tricolorul Franciei (p. 127). Când, în toamnă, « Cantacuzinii se retrag la moșie », ea-i lasă pentru a merge la Paris *(ibid.)*.

*

Asămănări ale limbii românești cu dialectele francese din Sud. Jaurès citează cuvintele unui țăran frances care, auzind vuietul vântului prin pomi, spunea *lou tèn ès aousenc*, timpul este *auzind* (« se aude timpul ») (*Pages choisies*, p. 182).

*

In Gasconia se strigă la cai, ca la noi, *hi* (*Mémoires du baron Haussmann*, I, 1890, p. 279). Tot acolo *may* e « mai » al nostru *(ibid.)*.

*

Sinister, șeful burgund, își află corespunzătorul în Biblia lui Ulfila, în care « bătrânii » Vechiului Testament sânt *sinistane*. Păharul e *stikla* (raport cu Slavii ?), ca și *hlaif*, care nu e decât *hleb* slavul, pentru pâne. *Katile* pentru vas e în legătură cu grecul Κότυλον. In pluralul *Iudaieis*, *Fareisaieis* e forma greacă sau articolul postpus, cu toate că articolul se află și înainte ? Pentru el poporul e numai « managai », « mulțime » *(Menge)*.

Cum *quad* e a vorbi, s'ar putea ca numele Quazilor să însemne, nu « cei răi », ci « cei ce vorbesc ».

*

A se nota la Ulfilo și *lĕkeis* pentru medic; cf. englesul *leech*, dar și cuvântul slav de unde vine *leac* al nostru (Evanghelia lui Matei). Dar latinul, romanul *vestis* se recunoaște la *wasti* (avem veșmânt din *vestimentum*). Este și *aevus* în *aiu* *(ibid.)*. Tot așa și *marei* din *mare*, marea noastră, *stada* = *status*, *wair* = *vir* (Evanghelia lui Ioan).

Pentru măsură e *kubitus*, de unde cotul nostru (Evanghelia lui Luca). Dar în epistola lui Pavel către Timoteiu *episcopus* devine *aipiskaupus*, *diaconus diakaunus*. Grecește însă, într'o tălmăcire a Evangheliei lui Ioan, evanghelia e *aiwaggeljons*. In Epistolele lui Paul titlul e *aipistaule*.

*

Intr'un martirologiu «al lui Bedan», publicat în *Analecta Bollandiana*, XLIX (1931), p. 72: «Die XX, XII Kl. Iul. In Tomis civitate Pauli, Ciriaci, Paule, Felicie, Vitatis, Crispini».

*

O observație de bun simț.

Intr'o modestă lucrare provincială *Chroniques du vieux Granville* de Jacques Méniger, cu multe etimologii locale, această caracterisare a dinastiei merovingiene: «Fiii lui Clovis își împărțiră Galia ca niște moștenitori o grădină. Nu sânt aceștia întemeietori de monarhie».

*

Pe un manuscript de drept civil mențiunea că a fost scris la 1541 în Chios de 'Ιάκωβος 'Ρόδιος ὁ Μασσορινὸς (Haimbach, în Enciclopedia Ersch și Gruber, *Griechenland*, p. 45).

Tot acolo mențiunea redactării de «consilierul Balș din Moldova», la Petersburg, a tratatului lui Harmenopulos după ediția venețiană din 1766; tiparul e de la 1831 (p. 54, nota 2).

Se pomenește și un articol al lui Kopitar despre *Pravila* lui Matei Basarab, în *Wiener Jahrbücher*, XXV, pp. 158—67.

*

In cartea rară a lui Bergmann *Peter der Grosse* (Königsberg, 1823), (p. 129) se pomenește, după «acte de Stat moldovenești în Colegiul imperial de la Moscova, no. 11», supunerea către Moscova a Domnului Moldovei la I-iu Ianuar 1684 (pp. 129—30). Și aiurea apare Mazepa ca mijlocitor între Domn și Țar.

Actele moldovenești se pomenesc și în volumul III (p. 186, nota 2).

Despre vestita petrecere de la Iași se cetesc rândurile acestea tot acolo (la p. 194, nota):

(în « Memoires politiques amusans et satiriques de Messire J. N. D.B.C. de L. 8. 1735 »)« ... une table d'une longueur immense, où je comptais cent dix couverts de chaque côté. Sa Maj. Czar. occupoit le centre du fond de la table, ayant à sa droite l'Hospodar de Moldawie, et à sa gauche le comte de Golofkin; les Ministres, Baron de Chafirof et Sava, étoient aux deux angles de la table, du côté de S.M.C., et ensuite les généraux, les généraux majors, les brigadiers, les colonels, et chacun suivant sa charge se plaçoit et s'arrangeoit à cette table, où je ne trouvais rien de bon que le vin d'Hongrie, qui étoit excellent, jusqu'à moi, s'entend; car les colonels qui étoient au dessous, furent differement abreuvés, aussi bien que les capitaines le furent differement des colonels, et des lieutenants colonels: ce qui me parut une lesine qui ne sentoit pas son Empereur. Les capitaines de Preobrashensky et de Semenofsky servoient le vin, chacun ayant six personnes à servir, et trois valets pour lui rincer les verres, et [pour] apporter de nouvelles bouteilles. C'est dans ces repas publiques que le vin coule comme l'eau, et qu'on force un pauvre diable, qui ne boit point, et qui pour ses péchés s'y trouve, de s'enivrer comme une bête. Par tout ailleurs que dans ce service, c'est un crime à un officier que de s'enivrer; mais chez les Russes c'est une vertu, et les chefs en montrent l'exemple, en suivant celui du maître. D'un autre côté l'Imperatrice tenoit table pour les Dames de l'armée, qui voulûrent s'y rendre. Peu de nos Dames se trouvèrent chez l'Imperatrice; Madame la Générale Hallart, Madame la Générale Major Guintre (Günther) furent les seules qui s'y presentèrent, et qui en [dafür] furent reçues gracieusement. Le répas de S.M.C. dura tout le jour [toute la journée], et qui que ce soit n'eût la liberté de sortir de table qu'à plus de dix heures du soir; on y but ce qui s'appelle boire, avec cette difference, que tout autre vin m'auroit enterré, mais celui qui étoit du vrai Tokai, et du même que buvoit S.M. me donna la vie ».

*

Intre studiile lui Leibnitz asupra limbilor este și memoriul din 1712 către Petru-cel-Mare, în care arată că limba « valahă » vine din latină (v. *Leibnitz et Pierre-le-Grand*, p. 83). V. în memoriul

însuși, p. 132: « Il y a encore d'autres langues, fort peu étendues, comme le valaque, qui dérive en grande partie du latin, reste d'une colonie romaine ». El a descoperit între manuscriptele lui Petrarca vestitul *Codex Cumanicus (ibid.*, nota 2).

*

Traiano Boccalini și Sigismund Báthory.

In *La bilancia politica di tutte le opere di Traiano Boccalini, parte terza, contenente alcune lettere politiche et historiche del medesimo auttore, ricovrate, ristabilite e raccomodate dalla diligenza e cura di Gregorio Leti*, Castellana, 1678, se cetesc rândurile acestea satirice despre Sigismund Báthory (p. 167):

« Sigismondo Battori tardo ha imparato la lingua latina.

« Hieri alle vinti hore giunse a questa Corte l'ordinario corriere di Germania, il quale rallegrò ogn'uno con la gratissima nova, che portò, che il serenissimo Sigismondo Battori, già Prencipe di Transilvania, dimodo s'era inamorato della legiadrissima lingua latina, che con grandissima sua gloria parlava e scriveva con purità et candidezza di stile Cesarino. Onde in quella occasione li virtuosi tutti instantemente chiesero ad Apollo, che per cosi lieta nuova si facessero in Parnasso tutte quelle dimostrationi di allegrezza, che per inanimire gli huomini grandi ad amar le buone lettere, erano solite farsi, quando Prencipe alcuno era divenuto letterato: ma perchè sua Maestà vede l'intimo di tutte le cose, negò a quei suoi virtuosi la domanda che fecero, et disse loro: che Parnasso solo all'hora festeggiava, che per libera elettione di animo nobile, et per mera dilettione de gli studii, non costretti da necessità alcuna, li Prencipi apprendevano le buone lettere. Et che facea bisogno, che sapessero tutti, che'l Prencipe Battori haveva fatto acquisto della elegantissima lingua latina, non per ambitione di mostrarsi letterato, nè per virtuosa curiosità di saper cose assai; mà per la necessità c'havea di correggere per sua riputatione la sciocca sconcordanza puerile, che fecce in genere, numero e caso, all'hora che nella guerra d'Ungaria fece la funesta risoluzione d'armarsi contro il Turco, per adherir all'Imperator di Germania, che havendo cosi gagliarde e vive pretensioni sopra il Prencipato di Transilvania, doveva egli haver in maggior horrore, che settanta Imperatori Ottomani ».

*

Intre scrisorile lui Antoniu Muret (*Orationes, epistolae et poëmata*, ed. Lipsca, 1750) este una către cardinalul Andrei Báthory, în care e vorba de șederea acestuia la Roma, anunțându-se trimeterea traducerii lui Aristotele și ediției lui Seneca; se recomandă lui Zamoyski (Dec. 1584) (cartea III, LXXIII). Urmează răspunsul cardinalului, care amintește de petrecerea la Bologna; glume cu βιβλιοφάγος și βιβλιοτάφος (Miechow, 8 id. April 1585). Muret avusese legături și cu regele Poloniei Ștefan (cartea I, LXXX; cartea III, LXVIII—IX; cf. *ibid.*, LXXIX—LXXXII) și cu Zamoyski (*ibid.*, LXXI; răspuns, *ibid.*, LXXXII; era să vie în Polonia, la 1577, dar e oprit de Papă). La 8 Septembre, regele trimetea la Roma pe Andrei, fiul fratelui său cu același nume, atunci preposit de Miechow (cartea III, LXIX).

*

O bună genealogie a Brancoviceștilor, fără singure legăturile cu țările românești, în Nagy Iván, *Magyarország czalódai csimerekkel*, II 3, Pesta, 1858, p. 232. Pentru originea românească a familiei Majláth, fasciculul 9 al colecției, p. 248. Pentru ascendența munteană a lui Nicolae Oláh, p. 212 și urm. Și o serie de alți Oláh. Și, în alt fascicul, o serie de Pap.

*

O descriere a Românilor în opusculul lui C. V. Sommerlatt, *Beschreibung der Kaiserstadt Constantinopel*, Darmstadt, 1828, p. 40:

« Wallachen in der Moldau und Wallachei.

« Sie sind Ueberreste der nach Dacien versetzten römischen Colonien, die sich nachher mit anderen Völkern, besonders der S(k)laven, in Sprache und Sitten vermischten, jedoch an der Sprache unverkennbare Spuren des lateinischen Ursprungs behreten haben. Sie sind rohe griechische Christen und werden trotz ihres athletischen Acussern und räubenischen Sinne, doch eines servilen und trägen Volkscharakters beschuldigt. Unter ihnen grassieren auch die Zigeuner in grosser Anzahl; man schätzt die in der Moldau und Wallachei sich herumtreibenden auf 150.000... ».

*

In proiectul de expediție în Egipt, alcătuit pentru Ludovic al XIV-lea de Leibnitz și presintat de Gührauer (*Mémoires de l'Académie des sciences morales et politiques*, 1840, I, p. 759) nu lipsesc « Transsylvani, Wallachi, Moldavi ».

*

Pomenirea lui Horia și Cloșca, în legătură cu niște bandiți din Suabia, în Carl Julius Weber, *Deutschland*, Stuttgart, 1834, p. 32.
El cunoaște în manuscript călătoria lui Schiltberger în Turcia; p. 532.

*

O ciudată broșură, tipărită la Constantinopol, în 1869 (îndreptat cu condeiul: 1870) e aceia a doctorului Nico-bey, « officier supérieur, décoré de l'Ordre impérial de Medjidié », intitulată *L'injustice de Marco Pachà et ses abus! commis dans l'exploitation du monopole héréditaire des médicaments militaires*, în care autorul care arată că a călătorit în tot Imperiul, fiind și medic maior la « Cazacii otomani », se intitulează « boyard, natif de Bucarest, venu, en vertu d'un iradè impérial, pour servir l'armée ottomane en qualité de médecin » (p. 5).

*

In testamentul său politic, publicat în *Revue de Paris*, 1910, April-Mai, fostul Mare-Vizir al tanzimatului Aalì-Pașa spune că el și Fuad-Pașa au fost aduși « à consentir quelques modifications au profit de la Serbie, du Monténégro, de la Moldo-Valachie, etc., que soutenaient de plus puissants que nous. Il est incontestable que ce fut à l'Europe que nous avons fait ces concessions » (p. 5). Apoi: « Depuis que l'ère des conquêtes était close, le Monténégro, la Serbie, la Moldo-Valachie, Tunis, etc., étaient autonomes, et simplement tributaires » (p. 6). El recunoaște față de « Principatele vasale » o slăbiciune care s'a văzut numai pe urmă (p. 19). Dar le confundă și mai departe.

*

In articolul vestitului filolog Émile Burnouf despre « Turcia în 1869 », în *Revue des deux Mondes* din acel an, această constatare, la pagina 968: « La présence d'un Hohenzollern sur le trône

princier de Roumanie, acceptée par la Turquie, n'est point mal vue de l'Autriche, pas que de la France, ni de l'Angleterre».

*

In cartea lui Pierre de Luy, *Isabelle II, reine d'Espagne* (1934) la pagina 276, se cetește: «Prim l'emporte et fait appel au prince Léopold de Hohenzollern, frère aîné de ce prince Charles qu'on avait songé un instant à marier à l'infante Isabelle».

Infanta, moartă octogenară, la 1931, în Paris, fusese înainte de nașterea lui Alfons al XII-lea moștenitoarea tronului. Iar Carol — e Carol I-iu al României.

*

In *Marie von Mouchanoff-Kalergis in Briefen an ihre Tochter, herausgegeben von La Mara*, Lipsca, 1907, aceste rânduri despre regina Elisabeta:

No. 203, lauda casei de țară a familiei de Wied, Monrepos. De acolo, în August 1871, de unde pleacă mama reginei spre București, mari elogii pentru această femeie «al cării contact nobilează, asigură, purifică și îmblânzește».

No. 237, 25 Iunie 1873: «La princesse Wied et la *rumänische Herrscherin* sont venues passer une journée avec moi, aimables, charmantes et civilisées. A dîner on parlait mariage... Da sagte die Rumänierin: «*Ich frage immer, ist er arm, und hat er eine Beschäftigung, dann heiraten Sie*».

*

In J. G. Kohl, *Reisen im Inneren von Russland und Polen*, III, Dresda-Leipzig, 1841. se descrie, mai întâiu, Bucovina, începutul teritoriului larg care merge, spune el, și până în Moreia. «Die Grundbevölkerung des Landes ist moldavisch». Se înseamnă că rîuri și munți se numesc «moldovenește». Se amintește că lucrul țăranului se face tot după «hrisovul lui Ghica», de douăsprezece zile pe an și se arată și cantitatea de muncă datorită. Ii sânt cunoscute numele boierești: Mustață, Neculcea, «Tubora», Logoteti, «Gokar», Hurmuzachi, Vlahovici. El pretinde că la 1788 erau numai 120.000 de locuitori, iar acum, în 1838, 280.000, dar și prin imigrări (p. 5). Evrei sânt doar o zecime din orășeni. Nu-i scapă vechile numiri de dregători: barani, panțîri, umblători, călărași.

Descriere a produselor și bogățiilor, cu citații din Cantemir și din Sulzer. Nobilimea-i pare « germanisată » (p. 12). La orașe, Suceava e în decădere; la Cernăuți 15.000 de locuitori. Oraș vesel și vioiu, « o suburbie a Vienei ». Otelul, și mai ales restaurantul încântă.

Călătorul arată că poate să scape cineva de plictiselile funcționarilor austrieci cu bani. In Cernăuți află tineri cari-i vorbesc de gloria moldovenească a țării, « de Ștefan-cel-Mare și alți mari oameni și Domni ai țării ». « Pretutindeni, și mai târziu și în Lemberg se aprindeau cu entusiasm multe inimi pentru regatul dac, odată supt Decebal așa de însemnat și poate pe urmă cândva iarăși mare » (pp. 20—1).

Nu se îngăduie ziarelor din Principate să treacă în Bucovina. Intr'o foaie se află raportul lui Asachi despre școli în limba francesă (p. 22): se reproduc câteva pagini de acolo.

*

Cine era contele Franz de Meran, guvernator al Bucovinei, în luptă cu Românii: fiul arhiducelui Johann, Reichsverweser din 1848, și al Anei Plöchl, devenită la căsătorie, în 1823, baronă de Brandhofen și în 1850 contesă de Meran (+ 1885, la 81 de ani). Contele, născut în 1839, a murit la 1891 (Contele Ketösy, *Habsburgische Mesalliancen und Liebes-Affairen*, 1900, p. 29).

*

Eisenmann semnala în *Le compromis austro-hongrois*, Paris, 1904, p. 127, că în planul presintat în 1849 Parlamentului din Kremsier de marele istoric ceh Palacky pentru împărțirea Monarhiei habsburgice, afară de unele anclave maghiare *se dădeau Românilor Ardealul și Bucovina.*

*

In *Les Entretiens de l'Impératrice Eugénie* de Maurice Paléologue se vede că Francisc-Iosif prevestise fostei Impărătese desfacerea Monarhiei sale, gândindu-se și la « Românii din Ardeal », cari vor pleca și ei (p. 175).

*

Bismarck n'a fost niciodată la noi, dar într'o scrisoare din Solnoc, 27 Iunie 1852 (*Le prince de Bismarck, Sa correspondance*, p. 61) el se arată sosind acolo într'un moment când strada e plină de « Unguri, Slovaci și Valahi ».

*

In Paul Vasili, *La société de Berlin*, ed. a 25-a, Paris, 1885, p. 7: « Le traité de Berlin lui (à Guillaume I-er) a déplu: il aurait voulu une Bulgarie plus petite, et a été indigné de l'émancipation des Juifs en Roumanie. Ces deux points lui ont été très déplaisants, à ce qu'il assurait un jour à l'un de mes amis dans un moment d'épanchement ».

*

Ce prevedea teoreticianul imperialismului german von Bernhardy, la 1913 (v. *Notre avenir*, trad. Emile Simonnot, Paris, 1915, p. 172):

« Il est à prévoir aussi que la Roumanie cessera, dans l'avenir, d'être une puissance susceptible de venir en aide à la Triple-Alliance. Pour le moment, il est vrai, elle reste attachée au groupe des États de l'Europe centrale, afin d'obtenir par eux une extension de territoire aux dépens de la Bulgarie. Mais il paraît plus que douteux qu'elle puisse longtemps encore maintenir cette attitude. Enserrée entre la gigantesque Russie et une Bulgarie notablement agrandie, elle ne sera plus en état de faire une politique indépendante; selon toute vraisemblance elle tombera totalement sous l'influence de la Russie, ou elle se joindra à l'Alliance balcanique. Dans les deux cas, elle n'a plus rien à espérer de la Triple-Alliance, et force lui sera de se ranger plus ou moins aux côtés de nos ennemis ».

*

In cartea de apărare a d-lui Joseph Caillaux, *Devant l'histoire, Mes Prisons*, Paris, 1920, se vede că i se atribuiau anume « opiniuni » despre România și Serbia în cursul învinuitei călătorii italiene (p. 25).

*

Asupra chestiei macedonene, în André Tardieu, *Questions diplomatiques de l'année 1904*, (1905), și declarații ale ministrului României, bătrânul Ghica (p. 145 și urm.). Apoi se poate vedea mi-

nistrul Greciei la Paris, Debians, declarând că « nu sânt în Macedonia Români, ci Cuțovlahi. Și Cuțovlahii, prin antecedentele lor, prin moravurile lor, prin sentimentele lor, prin limba lor, care nu e limba românească, sânt cu Grecii, nu cu România » (p. 155). « Abia vre-o 12.000 de romanisați » (p. 156). « Cuțovlahii, Greci de tradiție și de gusturi, vor fi și mai departe pentru noi frați foarte credincioși și foarte scumpi » (p. 157). « Mulți nici nu înțeleg românește » *(ibid.)*. Apoi ministrul bulgar Zolotovici. Acesta afirmă că ai noștri « sânt, de sigur, mult mai numeroși decât cifra de 72.000, arătată de statistica turcească » (p. 165). Ministrul sârb Vesnici face să evolueze numărul lor « de la 1.200.000 la 24.000 » (p. 171). In sfârșit interesele românești le represintă și d. Al. Em. Lahovari, atunci ministru la Constantinopol (p. 176 și urm.).

*

Niște Macedoneni, frații Marchide Puliu au tipărit la Viena, în 1792, primul ziar grec, înaintea aceluia, din 1819, al lui Atanase Stajiritul (Καλλιόπη). Iată-i titlul întreg: 'Εφημερίς ἤτοι Ακριβὲς 'Απάνθισμα τῶν, κατὰ τὸν ἐνεστῶτα χρόνον αξιολογώτερον ναὶ μήν, καὶ ἀκριβεστέρων παγκοσμίων συμβεβηκότων ἅπερ φιλοπόνως καὶ ἐπιμελῶς, δίκην μελίσσης ἀπανταχόθεν συλλεχθέντα χάριν τῆς ἐπωφελῆς τῶν πολλῶν περὶ τὰ περιεργία φιλοφένων ἐκδίδωνται παρὰ τῶν Μαρκίδων Πούλιου (înfățișarea unei corăbii). Βιέννῃ 1793. S'a pretins (v. Jean Z. Stephanopoli, în *L'Exposition de la France à Athènes*, p. 78; cu facsimile) că sânt numere din 1791. Exemplarul păstrat e la Camera din Atena.

*

La începutul secolului al XVI-lea « Valahi » cu turmele se află și în vecinătatea Monembasiei: se ridică plângeri pentru stricăciunile ce fac (Sathas, *Documents inédits relatifs à l'histoire de la Grèce au moyen-âge*, IV, p. 231). La 1423 în Negroponte se găsește o localitate Vlacho (III, p. 250, no. 820). La Lepanto în 1499 « Zorzi Vlacho » (V, p. 19).

La 1544, între stratioți, un « Zorzi Vlacelo da Napoli », adecă Nauplia (IX, p. 394), care ajunge și la Padova. Tot așa un « Manoli Vlacho da Napoli di Romania » *(ibid.*, p. 398). Un Masarachi, Sta-

mati, face parte, ca origine, tot dintre ei *(ibid.*, p. 410). Un Ioan Musati (Mușat), apare, cu el, ca stratiot, la Cefalonia, în 1549 (IX, p. 18).

*

La Smirna, în tipografia lui G. Griffith, la 1844, s'a tipărit o *Genovevă*, tradusă din românește: Ἱστορία τῆς σώφρονος καὶ ἐναρέτου ἡγεμονίδος Γενοβέβας, μετα φρασθεῖσα ἐκ τῆς βλαχικῆς εἰς τὴν ἡμετέραν ἁπλο-ἑλληνικὴν διάλεκτον παρὰ Κωσταντίνου Λαμπροπόυλου Μεδελνιτζάρη. E vorba deci de un Medelnicer de la noi, acest Constantin Lampropulo. In prefața care arată că forma românească era din limba francesă, editorul iscălește « Smirniot ».

*

S'a uitat dintre vechile cărți didactice ciudate *Grammatigâ (sic) ellenicâ compusâ de Ioann Colocotides, profesorŭ de limba ellenicâ în Gimnasiulŭ natzionalŭ, București, Tipografia Gimnasiului Natzional*, 1858. Iscălește cu litere grecești.

Autorul se declară singur « inițiat în misterele învățăturilor elene prin lăudabilii filologi eleni din Atena » *(sic)*. Se scusă că lucrarea « comprinduse în limba domnitoare a națiunii », obosește pe cine « pân'acum nu e atât de inițiat într'însa ». Dedicația e către G. Costaforu, directorul Instrucțiunii Publice. Alături, la 1862, *Metoda pentru studiu'lu limbei ellenice dupre J. L. Burnouf* », « prelucrată » de Neofit Scriban, rector la Seminariul din Socola în 1862. Se adaugă reproduceri bogate și bine alese din Platon, din Herodot, în legătură cu Românii, din Iliada.

*

Pe un exemplar din *Esprit de l'économie politique par Ivan Golovine, auteur russe*, Paris, 1843, pecetea cu cirilice: « F. A. Filipescu ». De sigur tot de acolo vine cartea *Essai sur les relations du travail avec le capital, par M. Ch. Dupont-White*, Paris, 1846 și *Essai sur l'organisation démocratique de la France*, de Auguste Billiard, (1837), dacă nu și Memoriile financiarului Ouvrard, apărute în a 2-a ediție la 1827 și *Cours de politique constitutionnelle* al lui Benjamin Constant.

*

Intre cele mai vechi comentarii ale Dreptului, Scarlat N. Ghica, *Dreptul comerțial român*, București, 1853 și *Cursul Dreptului civil român*, de Ioan Bărbătescu, București, 1849, cu dedicație către « onorabilul domn Ioan Câmpineanul, logofăt al Credinții și cavaler al mai multor Ordine », cu o Prefață. E « auzitor » la cursul de « drept civil român » al lui « St. Ferichidis ». Se laudă foarte mult cursul de drept roman al lui C. Moroiu, deplorându-i « moartea timpurie », arătându-se foloasele dreptului roman. Procedura și dreptul criminal le-a ascultat la C. Brăiloiu. Apoi două pagini intitulate *Istoria Dreptului civil român*. Interesantă lista prenumeranților (« Supt-semnările abonaților »).

*

E posibil ca Evangeliariul din secolul al IX-lea, descris în Catalogul lui C. Castellani (*Catalogus codicum graecorum qui in Bibliothecam d. Marci Venetiarum inde ab anno MDCCXL ad haec usque tempora inlati sunt*, Veneția, 1895, p. 6) să fie de la Mavromolu din Galați; cu data de Septembre 1685, ieromonahul Isaia spune că s'a închinat Maicii Domnului ἐν τῷ Μαύρῳ Μόλῳ, egumen fiind Macarie din Pelopones.

*

In *Calendarul moldovean* pe 1861, însemnarea numelor tuturor florilor Moldovei. Ar merita reprodusă. Tot acolo se dă o poesie de exilatul moldovean Bălșucă (1821) și o listă a Domnilor, cu un resumat al cârmuirii lor, de C. I. Rojniță.

*

In curioasa carte, odată (la 1832) a lui Nicolae (Nifon) Bălășescu, care face și însemnări, *Florariu pentru folosul tuturor iubitorilor de învățetură, acum întru acest mod întocmit de Paul Lazarescu, paroh în Lipova; și cu spesele (cheltuelile) mult onoratului D. Grigorie Mihăescu, orășenescul Maghistru-Simigiu din Lipova, tipăritu*, partea I, Buda, 1831, prefața arată cum prin școală trebuie format omul în adevăr cult, prin « nutrirea sufletească », care « să-și șteargă tina de pe ochiul minții și întunerecul cel cumplit de la sine să-l alunge ». Se laudă localnicii: « O, de ar da D-zeu ca toți fiii Românilor cei ce sub fericitul schiptru al Crăimei Unguresci

viețuiesc să urmeze orășenilor din Lipova, carii mai mult pentru bunul comun decât pentru al său se îngrijesc». Se adaugă lauda «Institutului Pedagoghicesc din Arad». Urmează bucăți alese de morală, amestecate cu versuri proaste [1]. Intre neologisme și «cultură», «amic», «amiciție»; între cuvinte stricate, «orbechează».

*

Intr'un caiet de versuri (acum la Institutul de Istorie Universală), cu factură Bolintineanu, ale lui C. M. Mironescu, care arată a fi viitorul director al Școlii Politehnice din București, versuri, de la 1866 înainte, care nu se ridică la un nivel mai ridicat, având numai un simț al armoniei; datarea lui arată pe acest tânăr Moldovean ca student la Paris între 1868 și 1873, iar apoi călător în Paris (și la Caen în 1876). Un drum la Cernăuți, în 1875, îl face să plângă soarta țării năpădite de plebea evreiască. Sânt și încercări în limba francesă din acei ani de Paris.

Mironescu copiază din *Presa* de la 16 Iulie 1869 și niște versuri, (din 1867), destul de bune, ale arhimandritului Veniamin Catulescu, scriitor didactic, găsite la Cernica. Ele sânt îndreptate către prietenul Teodorit. Iată o probă:

«Mă plimb pe vale, mă 'ntorc prin vie,
Mă uit la struguri cum pârguiesc
Și zic în sinemi cu gelosie:
Aici e raiul cel pământesc».

*

La chestia cronicarului Constantin Căpitanul, și mărturisirea lui Ioan Brezoianu, care a dat manuscriptul, aflător în familia sa, lui Bălcescu pentru publicare, că e vorba de «cronica lui Constantin Căpitanul» (G. I. Ionescu-Gion, *Portrete istorice*, București, 1894, p. 249).

*

Intre vechile noastre cărți militare *Fortificația improvisată de A. Brialmont, colonel de Stat-major belgian, tradus din limba francesă de Sergie Voinescu, major de Stat-major*, București, 1872.

*

[1]) V. p. 55 «Ce să-l dau la'nvățetură,
«Că nu-mi trebuie prescură?»

In Adalbert Scholtz, *Geschichte der Festung Nagy-Várad*, 1907, p. 249, portretul generalului baron Donath Heissler von Hetersheimb, cel prins de Constantin-Vodă Brâncoveanu în bătălia de la Zârnești.

*

In ciudatu-i plan de a crea o nouă armată românească *(Inmulțirea și organisația oștirii românești fără mari cheltueli*, București, 1870), maiorul D. Pappasoglu vorbește de « cele patru tunuri ale noastre vechi, ce erau trântite în Arsenalul de la Vidin, fiind răpite de la noi, la 1821, de Ipsilant și luate drept trofee de mânacii (= manafii) otomani în bătaia de la Drăgășani: acele tunuri poartă marca țării noastre și inscripția pe ele, pe care am observat-o însumi, la acel Arsenal » (pp. 11—12). El vorbește și de « belciugele » în stânca de la Hârșova (pp. 16—7). La pagina 20 e vorba de poșta Cioroiu, în coama dealului, pe apa « Däznățuiului, unde se prăpădi bravul colonel Solomon, acel părinte și organisator al oștirii românești, luptându-se ca un al doilea Leonida cu panduri (cadrele oștirii noastre) și luă la goană din Railești *(sic)* suma de 24.000 Otomani [ai] Vidinului ».

Se dă și lista tuturor cetăților vechi, între care și « pe deal la Gumelnița » (pp. 20—2).

*

Nu se pomenește ediția germană a discursului lui Carol I-iu la Academia Română, despre bătălia de la Nicopol (*Nikopolis 1396—1877—1902, von Carol I, König von Rumänien*, Breslau, 1905). Și o scurtă prefață.

*

Nu se știe că bibliografia cea mai bogată a paleografiei se găsește ca adaus la lecția de deschidere a cursului de această știință a lui E.-Daniel Grand, în *Revue des langues romanes* pe 1889. Nu se uită nici publicații rusești. Aceste pagini ar trebui reimprimate pentru folosul studenților, cercetându-se dacă autorul mai e în viață. Firește că s'ar adăugi bibliografia mai nouă, care nu e însă, înainte și după Maurice Prou, mort acum câțiva ani, peste măsură de bogată.

*

Prietenii lui P. Saintyves (Émile Nourry), mort în 1935, îi consacră un pios volum de comemorație: *Un grand folkloriste* (f. d. = 1935) (în ea și o istorie a folklorului). De la el ne interesează, pe lângă marea lucrare *Corpus de folklore préhistorique*, în trei volume, *L'astrologie populaire* (1935), imens repertoriu de fapte, și istorice, de o mare valoare, *Manuel de folklore*, apărută în 1935 (un adevărat călăuz, inteligent și practic), studiul *Les saints successeurs des dieux*.

*

Pentru împrumutul vechilor Germani de la străvechea cultură tracă din Sud-Estul european aceste rânduri din cartea lui Otto Eduard Schmidt, *Les Wendes*, Paris, 1929: « Les ornements et les dessins allégoriques sur les armes et les ustensiles (des Germains orientaux, en Lusace) sont originaires des pays situés sur les côtes de la Mer Noire ». De altfel populația din epoca de bronz, peste care s'au întins Germanii, se admite a fi ilirică (p. 9). Dar numele de Silesia la Slavi, Sleza, e, după Müllenhoff, de la germanul Silingia. Și autorul admite că întinderea Slavilor s'a făcut, nu prin inițiativa lor, ci « supt protecția Avarilor cari-i comandau ». Ar fi pătruns întâi pe țărmurile Elbei, pentru a se coborî apoi « în Boemia și Ungaria ». Numele de *vitez* la Slavi vine de la Withasii varnici, germani. El trece, ca al iobagilor, de la sensul de ostaș la acela de « țăran vasal » (p. 19; trimetere la Ernest Schwarz, *Zeitschrift für slavische Philologie*, II, fasc. 1—2, p. 104 și urm.). Lucrarea, care e menită, de și tipărită în Franța pe vremea negociațiilor de pace, să combată pretențiile Cehilor asupra celor 110.000 de Lusacieni, cercetează și elementele de limbă. Astfel se observă că la acești vechi pescari, așezați în *jupe*, cu staroști, ocupându-se și cu albinăritul, agricultura ar fi nouă. Se observă că plugul vine de la Reto-Romani prin Germani *(pflôg, plog)* la Slavi (p. 26, nota 1).

*

In *L'Art rustique en Italie* (*Studio*, 1913, n-l de toamnă) linguri în Piemont cu desemne românești. Și alte obiecte cu același caracter (n-le 350 și urm., 357, 360—1, 365—8, 369—70, 373—5, 379—80).

*

In Robert Sterling Yard, *The book of the national parks* (New-York), 1926, la p. 300, vase preistorice din America-de-Nord (Mesa Verde).

*

In *Art décoratif*, Mai 1928, p. 141 și urm., despre vasele precolumbiene (de Georges Henri Rivière). Pentru sculptura din arta maya, *ibid.*, August, p. 41 și urm.

*

Pe un exemplar din A. Antoine (de Saint-Gervais), *Les beautés de la nature*, Paris, 1835, e lipit acest atestat: « Impărțirea darurilor la ecsamenul general al anului 183—, în Colegiul Sf. Sava din București. Premiu (acsesit), dat lui (Călinescu Costache), școlar în cl. (IV) de (umaniore) pentru a sa silință la învățătura (Istorii) ».

Pecetea Eforiĭ (vulturul și: Eforia școalelor naționale).

Se fac socoteli de « fulari », « perechi de mânuși », « o cutie cu eau de Cologne », « pomadă ».

*

Pe un *Album photographique des ruines de Paris*, de Justin Lallière, (opera Comunei din 1871), « Cadou de anul nou 1875, C. Ciuflea, unchiului meu » (Bibl. Inst. de Ist. Univ.).

*

Vechi fotografi.

Intre fotografii noștri de pe la 1880 și, la Focșani, un A. Schier, care adaugă « décoré par S.M. l'empereur d'Autriche ». Alături de dânsul, « pictorul și fotograful» F. X. Zeitheim, așezat în « Strada Mare, vis-à-vis de magasinul D. Altân Agemiu ». Pe cartonul lui, « lucrat la A. Bruck Söhne, Nürnberg » se așează cele trei medalioane ale lui Niepce, Daguerre și Talbot. Este și un altul cu aceleași medalioane, altfel presintate, dar fără mențiunea firmei germane.

Intre 1870 și 1880, la Bârlad un M. Wandelmann, care presinta portretul în cadre de frunze și flori colorate.

După 1893, la București, I. Spirescu, « fotograf al Curții Regale », Str. Franklin 6, premiat la « Exposiţiunea universală de fotografie, Geneva, 1893 ». Promite și reproduceri în desemn, acvarelă și uleiu.

*

Intre cele mai frumoase gravuri ale lui Bilz din București sânt cele, de caracter religios, din lucrarea lui Anania Melega, *Pentru pomenirea răposaților și pentru moartea oamenilor celor drepți și a celor păcătoși*, București, 1858.

*

O ediție venețiană (Francesco Tosi, 1801; cu admirabile planșe) a lui Fénelon, *Les aventures de Télémaque*, cu adnotări, și în latinește (Bibl. Inst. de Istorie Universală), are o legătură românească și aceste însemnări: *con de fe (sic)*, îndreptat *Contes de fées* și semnătura: « Serafim Arcimuntritou » (arhimandritul). Pe dos, cu chirilice: « Tele(mah) Fran(țez), t. 1 ».

*

Lecții metodice de istorie în curioasa carte, foarte bine tipărită, a lui I. P. Eliadu, revisor școlar, *Elemente de pedagogie și metodologie teoretică și practică; pentru usul institutorilor și învățătorilor primari, pentru elevii școalelor normale și pentru toți câți sânt chemați a conduce educația junimii*, București, 1871 (a doua ediție). E prima carte, foarte îngrijită, de pedagogie generală.

*

Ca geografii avem pe a lui Vasile Popescu-Scriban, încă școlar, *Mica geografie a Daciei, Moldaviei și a Țării-Românești* (Iași, 1838), clădită deci pe basa unității dacice, pe când, la Munteni, un Scarlat Tâmpeanu dă numai (1840) o Geografie a țării sale.

*

Pentru sistemul comercial român până pe la 1890 volumul III din *Schriften des Vereins für Socialpolitik, LI, Die Handelspolitik der wichtigeren Kulturstaaten in den letzten Jahrhunderten* (Lipsca, 1892): dr. Moritz Ströll, *Die Handelspolitik der Balkanstaaten Rumänien, Serbien und Bulgarien*.

*

In colecția *Töchter-Album*, fundată de Thekla von Gumpert și editată apoi de Berta Wegner-Zell (noua serie, V, Glogau, f. a.; dedicație Impărătesei Augusta-Victoria), un studiu, întins și sim-

patic, despre Regina Elisabeta a Romăniei, de Regina Neisser, cu un foarte frumos portret, și, apoi, două povestiri de regala scriitoare, a cării frumoasă lozincă de viață *Augens sivo* (= creez) e pomenită. Sinaia și Castelul Peleș sânt descrise de Mite Kremnitz.

*

Ca să înțeleagă cineva pe regina Elisabeta trebuie să-și dea sama de ce era Wied, de unde venia. Creația unui prinț, care chemase pe « cine vrea » pentru colonisare. Sânt acolo catolici, protestanți de toate nuanțele: și mennoniți, taboriți. Castelul e de modă franceșă, după Tuilerii. Vre-o sută de sate atârnă de prinț. Garnisona era, pe la 1848, de optsprezece soldați prusieni (A. Moreau de Jonnès, *La Prusse*, Paris, 1848, p. 274, nota 1).

*

In *Lettres de Pierre Loti à Madame Juliette Adam*, Paris, f. d., pp. 97—8, în Septembre 1887: « Je vais passer quelques jours dans une retraite des Karpathes avec la reine de Roumanie et faire un pèlerinage douloureux et attirant à Constantinople ». (V. și p. 105, no. 2). La pagina 106 (tot Septembre): « Je prends donc l'Express-Orient demain soir dimanche. Je serai mercredi chez la reine Élisabeth. Je resterai cinq ou six jours auprès d'elle et ensuite j'irai faire à Stamboul un pèlerinage rapide ». Apoi culegerea sare la 1889. Dar la Novembre 1894 (p. 138): « Je suis ravi de *Misère royale* », — cartea infamă a lui Scheffer —, « et Dieu sait si j'en avais peur. Vous avez vu les potins que fait mon *Exilée* » (despre regina Elisabeta). El va merge în 1893 la Berlin spre a vedea pe Wilhelm al II-lea, dar *fără* a-l vedea. In 1904—5, cu vasul *Le Vautour*, pe care-l comanda, la Constantinopol. Despre « atrocii Balcanici », în 1913, p. 217. Apărarea Turcilor, pp. 221—2. La pagina 226 (Septembre 1915): « ces Slaves de malheur ». Luptele la Dardanele, p. 229. Despre măcelurile din Armenia, p. 239 și urm.

*

In Émile Ripert, *Le Félibrige*, Paris, 1924, p. 93, se menționează plecarea la Galați, pentru a fi institutoare, după ce a luat vălul de călugăriță, a d-rei Jenny Manivel (3 ani), pe care a cântat-o poetul felibru Aubanel, vărul ei. Par a fi lucruri de pe la 1860 (v. p. 94).

*

Intre marile cărți bune cari s'au uitat trebuie să se așeze cele două volume groase ale magistratului frances A. Lorieux, *Traité de la prérogative royale en France et en Angleterre, suivi d'un essai sur le pouvoir des rois à Lacédémone*, 2 vol., Paris, 1840.

*

Pe un exemplar din *Oraisons funèbres* ale lui Bossuet, ed. 1822, — o însemnare cu litere latine e ștearsă —, pecetea de pe la 1860—70: « Libraria Romann Bărladu ».

*

Institutul de Istorie Universală a căpătat un exemplar din rarisima traducere în grecește de Ioan Nicolides ὁ Πίνδος a lucrării despre « mal français » a lui Anton Stärk. Se cetește de două ori iscălitura: odată personală (« Pindo »), a doua oară cu pecete (« dr. Pindo »).

*

Pe un exemplar din *Le Notti Romane* ale lui Alessandro Verri (Bruxelles, 1837): Jean Simón *(sic)*. Legătura pare orientală. Numele familiei se află și pe alte două cărți.

*

In « L'origine del Danubio, con li nomi antichi e moderni di tutti li fiumi et acque che in esso concorrono, come anche delli regni, provincie, signorie e città irrigate dal detto fiume, sino dove sbocca nel Mare Eusino, annessovi un breve compendio della cronica ungara e turchesca, et adornato con 40 figure in rame delle principali città e fortezze dell'Ungaria, Transilvania e Croatia, con un breve racconto de'fatti memorabili occorsi nelle guerre di Candia, Polonia et Ungaria contro il Turco, come anche dell'assedio e liberatione di Vienna, acquisto di Strigonia e d'altre piazze et attacco di Buda, tradotto dall'idiomo tedesco in italiano » (Nürnberg-Bologna, 1684), descrierea părților ardelene e slabă, dar se dă, la pagina 102, o vedere a Albei Iulii, la p. 104, una a Timișoarei. Apoi se pomenesc « gli habitanti verso il Mare, che sono Moldavi e Valacchi, della lingua latina, benchè in parte corrotta » (p. 120). Se arată că la Sarmizegetusa locuitorii desgroapă ruinele (p. 121). Amestecat se vorbește de

Ialomița, vechiul Naparis, de Târgoviștea, odată ocupată de Sinan-Pașa, de râurile, rău stâlcite, ale Moldovei. Se îndreaptă greșeala lui Vasseur de Beauplan, inginer al regelui Vladislav de Polonia, cu privire la cele *două* « Valahii ». După ceva despre gurile Dunării se presintă o călătorie imaginară de la Belgrad la Constantinopol (vederea Adrianopolului și Constantinopolului).

Partea a II-a e « Breve compendio della cronica ungara e turchesca ». A treia e istoria războaielor între Imperiali și Turci, de la 1662.

*

In *La Turquie, ses ressources, etc. suivies de considérations sur l'état du commerce anglais dans le Levant par D. Urquhart, ouvrage précédé d'une introduction par M. G. D. E., ex-membre du bureau d'économie publique à Athènes*, I, Bruxelles, 1837, fostul diplomat la Atena spune despre noi: « Dans ce siècle de renaissance, — lorsqu'on voit reparaître au jour presque toutes les races antiques, il est curieux d'observer la vieille Rome se reproduisant dans une de ses colonies de la Dacie, à l'extrémité de l'Empire qu'elle avait fondé » (p. 137). Se vorbește de hegemonia rusească, de acusațiile contra lui Mihai Sturdza (pp. 138—9), și de oportunitatea de a face din țările noastre « un État indépendant, sous la souveraineté d'un prince européen », cum o cer Românii (pp. 139—40). Dar vrea și o « confédération du Danube sous le protectorat de l'Autriche » (p. 141). La capătul vol. II cifra de 1.500.000 de Moldo-Munteni *(în Turcia 600.000)* e rectificată de traducător, după statistica din 1834 la 3.100.000 (p. 360 și nota 1).

*

Intre comandanții turci la noi în războiul din 1806—12, Pierre Henry Ranchoup, fost în Indii și angajat ca maior; el va conduce o școală militară la Constantinopol. A luat pe amanta din Egipt a lui Bonaparte, foasta soție a ofițerului Fourès (Frédéric Masson, *Napoléon et les femmes*, p. 67, nota 1).

*

Dintr'o analisă, în *Le Monde Slave*, XVI, pe Mart 1938, a cărții recente a d-lui Ilco Borșciac, *Napoleon i Ucraina*, apărută la Liov

în 1937, se vede că Hauterive, acela care a descris Moldova la sfârșitul secolului al XVIII-lea, visa de crearea, cu teritoriile « ucrainiene », a unei țări noi, rupte din Rusia, pe care țară o numia « Napoleonida » (!).

*

Un martur ocular mi-a povestit că, după lovitura de Stat, Ludovic Bonaparte se duse la Palais Bourbon (Camera) și, arătând tribuna, spuse: « Să-mi luați asta ». Peste câteva zile se întoarse ca să vadă dacă ordinul i-a fost executat, merse să se așeze în locul chiar unde fusese tribuna, apoi, crezându-se singur, lovi de trei ori pământul cu piciorul, ca și cum ar fi voit să strivească până și amintirea libertăților parlamentare. (Paul Deschanel).

*

Napoleon al III-lea scrie în *Histoire de Jules César*, 1865: « La tâche (de l'histoire) consiste donc à chercher l'élément vital qui faisait la force de l'institution, comme l'idée prédominante qui faisait agir l'homme » (I, p. III).

N. IORGA

Intre ciudățeniile privitoare la Români, aceste rânduri din broșura *Mémoire sur le Banat*, tipărită, *contra Românilor, dar pentru Sârbi*, la București, Socec și Comp., în 1917: « En dehors des Serbes on remarque au XI-ème siècle, dans l'actuelle joupanie de Krashovo (Karash-Severin) un nouvel élément: les Roumains. Leur langue, par ses caractères phonétiques, grammaticaux et lexiques, témoigne de son développement dans la Péninsule Balkanique et au Sud du Danube, puisque les nombreuses particularités de la langue roumaine ne peuvent être comprises qu'à l'aide des langues albanaise, serbo-bulgare et néo-grecque. Les Roumains passent le Danube au cours du XI-ème et du XII-ème siècles et s'installent dans la Transylvanie et les contrées situées à l'Ouest des Carpathes, dans l'actuelle joupanie de Krashovo (Karash-Severin) » (p. 3). Și mai departe: « Après les Allemands, les Roumains aussi font leur apparition dans la partie centrale du Banat au XVIII-ème siècle. Nous avons déjà dit que les Roumains n'étaient pas autochtones dans le Banat actuel. Les populations slaves sont beaucoup plus anciennes. Pour la pre-

mière fois, le décret de 1222, du roi André II, mentionne des Roumains en Hongrie: « un peuple de pâtres ». Les Roumains arrivent de Transylvanie avec leurs troupeaux vers la fin du XIII-ème siècle et s'installent dans les montagnes de l'actuelle joupanie de Bihor, et ne descendent dans les plaines que vers la fin du XVI-ème siècle. La Transylvanie se vidait de pâtres roumains à tel point, que l'Assemblée de Transylvanie se plaint, vers la fin du XVI-ème siècle, de l'émigration incessante. Les Roumains apparaissent dans la partie orientale de la joupanie de Krashovo-Severin au XIV-ème siècle. Ils obtiennent, au XV-ème siècle, certains privilèges, comme l'affirme l'historien hongrois Pesti-Fridjes. Dans la joupanie de Tamish (partie orientale) les Roumains arrivent au XV-ème siècle, mais dans la partie Ouest et dans toute la joupanie de Torontal il n'y avait pas de Roumains jusqu'au commencement du XVIII-ème siècle. Ceci est dûment établi par les protocoles de l'administration turque qu'étudie un historien hongrois, Barovski. La descente de quelques groupes roumains sur la partie occidentale de la joupanie de Torontal, est en rapport direct avec la colonisation du Banat par les Allemands. En 1765, le gouvernement de Vienne, voulant coloniser entre Temesvar et Arad des Allemands, les Roumains de ces contrées furent dirigés sur les localités Klek, le grand et le petit Torok, dans la joupanie de Torontal. Ces contrées sont aujourd'hui purement roumaines. Cependant, dès le XVIII-ème siècle, la joupanie de Torontal toute entière, et la plus grande partie de la joupanie de Tamish garda un caractère serbe. Les décrets hongrois appelent ces provinces: Ráczság (Serbie) tandis que la partie montagneuse de Tamish et de Krashovo-Severin est désignée sous le nom de Oláhság (Valachie). Il faut aussi noter que dans le Banat de Severin, et surtout à Mouresh et Karansebésh, de nombreux Serbes existaient au XVI-ème et XVII-ème siècles. De nos jours, leur nombre se réduit à 16.000 âmes.

Les Serbes sont donc plus anciens dans le Banat. Ils y ont eu un rôle très en vue pendant plusieurs siècles. Comme unité, organisée politiquement et administrativement, ils protégèrent les frontières du Sud contre les Turcs. En 1718 ils furent les principaux auxiliaires de l'Autriche-Hongrie pour la seconde conquête du Banat qui apparaît ainsi une conquête des armes serbes, tandis que les Allemands, les Roumains et les Hongrois sont des colons plus récents.

Les Roumains, bien que fort nombreux dans le Karash-Severin, y vécurent pendant des siècles comme des populations primitives de pâtres.

Pendant que les Serbes ont 6 évêchés et onze monastères, dans le Banat, et un monastère Hodash au Nord de Mourésh, les Roumains n'en ont qu'un seul évêché et, celui-là, à Gyula-Féhérvary, en Transylvanie. Dans le Banat même, il n'y en a pas trace!

Puis, lorsque vers la fin du XVII-ème siècle, l'évêque roumain de Transylvanie passa à l'Union Catholique avec la majorité de ses prêtres, les Roumains, restés sans organisation écclesiastique, se rattachèrent à l'église serbe. C'est seulement beaucoup plus tard, en 1786, que l'empereur Joseph II fonda à Sibiu un évêché roumain orthodoxe, soumis cependant à la juridiction du patriarche serbe de Carlovatz « in dogmaticis et pure spiritualibus », c'est-à-dire que les autres privilèges de l'église serbe ne pouvaient s'étendre sur les Roumains.

Les Roumains de Hongrie sont restés ainsi jusqu'en 1864, complètement sous l'influence de l'école et de la culture serbe, comme depuis le Moyen-âge jusqu'au XIX-ème siècle, les deux principautés danubiennes sont restées sous l'influence de la culture byzantine et slave. La langue slave était, dans les deux principautés, jusqu'au XIX-ème siècle, la langue littéraire et d'église. La grande majorité de documents émanant des hospodars moldaves et valaques, comme le plus grand nombre de chroniques, sont écrites en langue serbe.

Contrairement aux Serbes, les Roumains de cette époque ne participent aucunement à la vie spirituelle et politique. Pendant que les Serbes versaient leur sang sur différents champs de bataille d'Europe, les Roumains descendaient paisiblement des montagnes, d'abord vers le Nord du Banat, puis, par le Morich, dans le Banat supérieur et dans la partie Ouest.

Sans conscience nationale très affirmée, les Roumains ont laissé passer sur eux les événements les plus graves de l'Europe. Les Serbes, au contraire ».

La situation ethnographique du Banat

. . . .

« Les Roumains sont les nouveaux venus dans la partie occidentale (Tamish et Torontal); ils y sont de temps immémoriaux, ren-

forcés par les immigrations du Balkan, depuis le XIV-ème jusqu'au XVIII-ème siècle. Durant ces quatre siècles, le Banat fut une terre exclusivement serbe. Pendant toute cette longue période, les Serbes défendirent le Banat contre les Turcs, et, en 1848 et 1849 contre les Hongrois. Pour cette raison, le Banat fût la sève du Duché, et Temesvar la capitale. Comme pendant aux guerriers qui défendirent le Banat, les armes à la main, les Serbes ont donné les meilleurs commerçants et artisans de toute la Monarchie, pendant ces derniers siècles. L'empereur Joseph II fait ressortir ce fait dans ses instructions adressées au commissaire des départements, et ne parle des Roumains que comme de pâtres primitifs ».

N. IORGA.

O RECTIFICARE LA NUMĂRUL ANTERIOR

In volumul XXVII (1941) al « Revistei Istorice », închinat memoriei lui N. Iorga, s'a publicat, între altele, şi articolul d-lui G. Oprescu asupra lui Franz Liszt.

Supoziţiile privitoare la d-rul Davila au făcut d-nei Elena general Perticari o impresie, pe care oricine o poate înţelege. D-sa ne-a cerut, pe temeiul datelor din documentele ce posedă, rectificarea la care are dreptul. Pus în cunoştinţă, d-l G. Oprescu ne-a dat scrisoarea pe care o publicăm mai jos. Ea n'a satisfăcut însă pe d-na general Perticari şi d-sa ne-a trimis răspunsul care se publică mai departe. Cu aceasta socotim discuţia terminată.

N. B.

I

Stimate Domnule Director,

In legătură cu articolul meu « Câteva episoade necunoscute din viaţa lui Franz Liszt », din ultimul număr al « Revistei Istorice », aş avea de adăogat o lămurire, pe care vă rog să binevoiţi a o publica în numărul viitor al revistei. Sunt informat că în familia Davila există ferma convingere că d-rul Davila era copilul, nu numai al lui Liszt, dar şi al d-nei d'Agoult, ceea ce nu este imposibil. Pentru motive pe care le ignorăm, el a fost astfel singurul copil al acestora nerecunoscut de tatăl său, care, cum ştim, recunoscuse pe Blandina, pe Cosima şi pe Daniel.

In acest caz secretul a fost aşa de bine păstrat de d-na d'Agoult, chiar faţă de fiica sa, contesa de Charnacé, încât aceasta a mers până a face lui Davila propunerea de căsătorie cu Blandina Liszt, cum se vede clar din scrisoarea citată de mine, după volumul publicat de d-na Elena Perticari-Davila.

Primiţi, vă rog, d-le Director, asigurarea stimei mele deosebite.

G. Oprescu

II

Domnule Director,

In « Revista Istorică », vol. XXVII, Ian.—Dec. 1941, închinată comemorării lui Nicolae Iorga, a apărut la pp. 101—119, cu titlul « Câteva episoade necunoscute din viața lui Franz Liszt », un articol semnat de d-l G. Oprescu.

In rândurile sale, în calitate de critic de artă, autorul caută să identifice în timp momentul când pictorul Carol Popp de Szatmary a făcut schița lui Liszt la pian, reprodusă în acele pagini. Stabilește ca dată probabilă anul 1839, când Liszt se afla la Roma împreună cu Contesa d'Agoult. Reconstituirea momentului și-o întemeiază pe considerațiuni lăturalnice faptului, menite însă să deschidă o serie de chestiuni, unele de interes științific, altele de interes biografic, privind amănuntele tăinuite ale vieții lui Liszt. Mai deschide, cu acest prilej, și chestiuni care privesc viața și personalitatea tatălui meu Carol Davila.

Această din urmă imixtiune pe care o face criticul de artă, cu prezumții în domeniul unor particularități de familie, îmi impune sarcina de a interveni în discuțiune în ce privește pe tatăl meu; se înțelege, nu în spirit de polemică, ci pur și simplu spre a edifica pe cetitorii revistei și pe marele public asupra adevărului. Asertiunile d-lui Oprescu ating pe alocuri echivocul și, mai ales, nu corespund faptelor și datelor de care sunt legate în realitatea lor.

1. Data probabilă a schițării lui Liszt o bizuie pe împrejurarea că, între schițele timpului, s'a găsit la Szatmary și desenul în cărbune și colori al portretului contesei d'Agoult, care a fost expus la expoziția tablourilor lui Szatmary la București.

Plecând de aci, d-sa găsește comoda explicație că aceste două portrete trebuie să le fi făcut pictorul în aceeași vreme, și deci la Roma, unde se găseau împreună Contesa și Liszt. Considerațiune lăturalnică, aș spune, întru cât, dacă pe Liszt l-a lucrat după natură, nu tot astfel a procedat cu Contesa d'Agoult, desenată după un celebru medalion în bronz al lui David d'Angers, care se află la Muzeul Wagner din Eisenach și este reprodus în cartea lui Robert Bory, « Une retraite romantique en Suisse », pe care, de sigur, d-l Oprescu, în calitatea sa de critic de artă, trebuie să-l cunoască.

2. Vorbind despre relațiile prietenoase ce s'au stabilit între cei doi artiști, celebrul muzicant și pictorul nostru cunoscut, autorul articolului, tot în chip lăturalnic, aduce vorba și de o scrisoare în care Szatmary primea însărcinarea ca, odată cu călătoria sa în Franța, să facă portretul copiilor pe care îi avusese Liszt cu Contesa d'Agoult, copii care se aflau la Paris cu mama lui Liszt.

De aci, epuizându-și misiunea de critic de artă, d-l Oprescu intră deadreptul în detaliile vieții intime a lui Liszt și a Contesei d'Agoult, făcând ca, de acum încolo, centrul de interes al articolului să graviteze în jurul persoanei și destinului lui Carol Davila.

3. După ce face o serie de interpretări de natură a atinge memoria Contesei d'Agoult, cu privire la educația copilelor sale cu Liszt și față de eventualele planuri, în genere, de căsătorie pentru ele, spune că, pe când Contesa d'Agoult ar fi ținut să înlesnească căsătoria lui Carol Davila cu Blandina, Liszt se opune la aceasta, din motive neexplicate, pe care d-l Oprescu încearcă să le explice în sensul că Liszt știa că și Davila era copilul său, pe când contesa ignora acest fapt.

D-l Oprescu, în dorința de a deslega această enigmă, nelipsită de senzațional, ajunge la concluzii de care nici nu-mi vine a vorbi.

Un asemenea proiect de căsătorie nu a fost cunoscut nici de Liszt, nici de Contesa d'Agoult, ci era exclusiv o dorință, — un vis al Contesei de Charnacé —, care, fiind cu Davila ca și cu un frate în casa mamei sale, a plănuit să-l poată numi într'o zi « mon frère pour de bon ».

Confuzia făcută de d-l Oprescu în această privință se datorește, între altele, următoarelor două fapte:

a) Dând câteva citațiuni din volumul francez « Le général Davila, sa vie et son oeuvre » [1]), n'a observat că ordinea succesivă a scrisorilor, în acest volum, din eroare, nu e și cea cronologică; și și-a sprijinit și teza pe un cuvânt care apărea și într'o scrisoare a Contesei de Charnacé și într'una a Contesei d'Agoult: « *une chimère* », pe care l-a atribuit, în ambele cazuri, aceluiași lucru: căsătoria cu Blandina; pe când, în realitate, acest termen se referea, în fiecare scrisoare, la alt proiect de căsătorie, și anume: în scrisoarea Contesei de Charnacé, la căsătoria cu Blandina, în scrisoarea Contesei

[1]) Apărut în *Editura Națională*, anul 1930.

d'Agoult, la căsătoria, în București, a lui Davila, cu o tânără din înalta societate. In această din urmă scrisoare, Contesa d'Agoult răspundea la o epistolă, prin care Carol Davila îi vorbise de cererea în căsătorie făcută mamei acelei tinere. Scrisoarea spune textual: « Quant à vos idées de mariage, elles me font l'effet d'une pure *chimère* et je vois avec chagrin que vous vous obstinez à nourrir un espoir sans aucun fondement. Croyez-moi sur parole, les jeunes filles ne sont plus romanesques et les mères ne l'ont jamais été ».

In asemenea împrejurări ingrate pentru exacta sa informațiune, și ingrate deci și pentru adevărul lucrurilor, s'a putut strecura eroarea.

b) Omisiunea, de către d-l Oprescu, a ultimului paragraf din scrisoarea d-nei de Charnacé către Carol Davila, în care ea spune: « ...Je vous envoie mille et mille souvenirs tendres, constants, mais rien de la part de ma mère qui ignore mon intrigue (așa numește ea proiectul său) et qui l'ignorera toujours si vous ne me donnez pas une réponse conforme à ma *chimère*. Bien à vous de coeur. Claire Christine ».

Citațiunea acestui paragraf n'ar fi îngăduit d-lui Oprescu să atribuie Contesei d'Agoult intențiile d-nei de Charnacé, și astfel s'ar fi înlăturat și confuzia dela punctul *a*.

Cum ar fi putut cineva crede că aș fi publicat această scrisoare a Contesei de Charnacé, dacă ar fi putut da loc la interpretări imorale? Scrisoarea e tocmai o afirmare a felului cum Carol Davila era privit în casa Contesei d'Agoult, și considerat de d-na de Charnacé ca un frate: « À bientôt, mon cher et bon frère quand même ».

In volumul « Din viața și corespondența lui Carol Davila », tradus de mine în românește și în care ordinea succesivă este și cronologic prezentată, se vor găsi, în scrisorile Contesei d'Agoult către Davila, termeni de iubire ai d-nei d'Agoult către Davila, prin care se învederează cu prisosință că Contesa d'Agoult îl trata ca pe copilul său, când îi zice, mângâindu-l: « Cher Gabeskind; cher, très cher enfant, que ne donnerais-je pas pour vous serrer dans mes bras et vous dire quelques paroles maternelles... Il est bien affligeant de penser que vous avez tant à souffrir, si loin de vos proches et de vos amis... » sau alte vorbe de desmierdare intimă, ca: « La Providence n'est pas loin de protéger Cittagriva, und alles wird gut gehen ».

Și apoi, cu ce bucurie scrie, când se căsătorește Carol Davila în 1859: « Je reçois à l'instant votre dépêche, et je vous envoie mes

bénédictions, mes voeux les plus tendres, mon bien cher enfant !... ». Și în alta: « Mon cher et bienheureux Chitta ! Tout ce que vous m'apprenez de votre mariage me cause une joie que je ne saurais exprimer... Votre femme a bien raison de bien vouloir m'aimer un peu, car moi je l'aime déjà beaucoup... ». Iar mai departe: « Au plus fort de mon spleen, je rêvais d'aller vous surprendre... ». Și soției lui Carol Davila îi scrie: « Sans cette terrible guerre, au lieu de prendre la plume, je monterais en wagon pour aller vous surprendre à ce doux foyer, où vous voulez bien m'admettre déjà par la pensée ».

Am citat în limba originală părți pe care d-l Oprescu nu le citase, deoarece sunt mai duioase și trezesc un interes mai mare ca în traducere.

4. Odată cu confuzia între cele două scrisori pomenite mai sus, făcută de d-l Oprescu, d-sa vede și în trecerea lui Carol Davila pe la Weimar, unde locuia Liszt, — trecere de care e vorba în prima scrisoare, din 3 Aprilie 1853, a Contesei d'Agoult către Carol Davila, călătorie enigmatică, cum o numește d-sa —, tot fazele premergătoare ale pretinsei căsătorii între Carol Davila și Blandina, pusă la cale, cum a socotit dânsul, de Contesa d'Agoult, proiect înconjurat de îndoială, dar și de nădejde.

In cuvintele din scrisoarea cu data de 13 Septemvrie 1854 a Contesei d'Agoult către Carol Davila, că unele eventuale proiecte pot găsi « dârze opoziții din partea Alteței Sale », se crede d-l Oprescu îndreptățit să vadă, printr'o nouă confuzie de astă dată, tot pretinsul proiect de căsătorie al Contesei d'Agoult, socotind că vorba « Alteță » s'ar fi referit, în chip metaforic, la Liszt. In realitate, « Alteța » era la propriu Ducele de Weimar, iar proiectul de care era vorba în această crisoare nu era proiect de căsătorie, ci proiect de recunoaștere, de către Liszt, a paternității față de Davila. Se știe că, după moravurile dominante ale vremii, o personalitate nu putea face un act ca acesta de recunoaștere a paternității fără o prealabilă încuviințare a șefului Statului, lucru de origină feodală, introdus și în obiceiurile de mai târziu ale Statelor germanice. O dovadă o avem în piesa lui Goethe, contemporan al lui Liszt, « Die natürliche Tochter », în care un nobil cere prințului său dreptul de a-și recunoaște pe fiica lui naturală. Și cuvintelor, din aceeași scrisoare: « Să ne supunem zeilor, căci zeii înșiși sunt supuși destinului », le dă

d-l Oprescu tot o interpretare metaforică, socotind că aci zeul trebuia să fie tot Liszt, când, în realitate, prin zei se înţelege aci Dumnezeu, şi prin destin, destinul. Lucrul e limpede ca ziua, şi nu ia înfăţişări de enigmă decât numai prin erori de interpretare, erori de fapt şi contradicţiuni.

Mă abţin a face aprecieri asupra uşurinţei cu care se atribuie unei femei de situaţiunea socială şi intelectuală a Contesei d'Agoult, intenţii care, cu drept cuvânt, ar putea fi numite odioase, când această aleasă a inimii lui Liszt nu era câtuşi de puţin o fiinţă comună. Din propriile ei scrisori s'a putut vedea de câtă dragoste curată şi sinceră, şi de câtă grijă pentru copiii ei era capabilă această fiinţă, dacă nu li se răstălmăceşte conţinutul, spre a se face din realitate fantezie, din sinceritate neonestitate, şi din nobleţe josnicie. Pământul închide, odată cu trupul în care nu mai palpită viaţa, şi multe din secretele care, dacă au fost tării sau slăbiciuni la vremea lor, nu ne e îngăduit cu niciun chip a le înfăţişa sub aspecte care, peste întunerecul morţii, să mai adaoge şi pe acela al viziunilor noastre, limitate numai la faptul brutal, transfigurat uneori şi el după putinţa sau neputinţa noastră de a înţelege lucrurile. Moartea iartă prin sine; numai nouă, celor care judecăm faptele altora, nu ne e îngăduit să ne iertăm uşurinţa cu care privim grelele momente ale unei vieţi apuse.

5. Trecând la biografia lui Carol Davila, cu totul sumar prezentată şi nu pe liniile ei esenţiale, autorul articolului spune că Davila era doctor în medicină *din Angers, din provincie* [1]). Faptul n'ar fi avut importanţă în sine, atunci când e vorba de un creator de talia şi anvergura lui Carol Davila; totuşi, nu e exact, fiindcă tatăl meu, în afară de şcoala specială de medicină, pe care a făcut-o la Angers, şi-a luat un strălucit doctorat în medicină la Paris, după ce, cu succes, luase cele două bacalaureate în litere şi ştiinţă.

Mi-ar fi greu să le spun eu acestea despre tatăl meu, dacă acela care a fost Carol Davila nu ar fi aparţinut, cu toate însuşirile sale, vieţii publice a ţării noastre, prin ceea ce a fost şi va rămâne al său.

---

[1]) Pentru edificarea cetitorilor asupra doctoratului luat de C. Davila la Paris, a se vedea copia de pe coperta tezei sale de doctorat, aflătoare la Academia Română, însoţită de scrisoarea d-lui prof. univ. I. Simionescu, Preşedintele Academiei Române.

Repet, restabilirile acestea de adevăr le-am făcut pentru generaţiile actuale, care au dreptul de a-l cunoaşte pe Carol Davila aşa cum a fost, şi nu cum n'a fost, dar am conştiinţa că mi-am îndeplinit astfel şi o datorie faţă de memoria tatălui meu.

N'am discutat punct cu punct articolul d-lui Oprescu, pentrucă sunt multe consideraţiuni pur personale ale d-sale în acest articol, la care n'am crezut necesar a mă opri. M'am oprit numai acolo, unde nu se putea să nu mă opresc.

Cu lămuririle pe care le-am dat, vă rog, d-le Director, să binevoiţi a considera închisă chestiunea aceasta, nesusceptibilă în sine nici de polemici, nici de interpretări.

Primiţi, vă rog, expresiunea întregei mele încrederi şi sentimentelor deosebite ce vă păstrez.

Elena General Perticari Davila

III

Mult Stimată Doamnă,

Vă alătur copia din lucrarea dorită. Am copiat-o singur, ca să fie mai exactă.

Cartea dela Academie cuprinde şi un autograf al doctorului C. Davila.

Dedicaţia cărţii:

À Son Excellence le General Cheresco
grand spătar de la Valachie, etc., etc.
Hommage de profond respect.

Dr. C. Davila

Cu cele mai distinse salutări,

Profesor *I. Simionescu*
(Preşedintele Academiei Române)

Titlul exact al copertei:

De la prophylaxie
de
la Syphilis
par
Charles Davila
Docteur en Médicine de la Faculté de Paris

Ancien interne en médicine et en chirurgie
des hopitaux d'Angers
Préparateur de chimie
Prosecteur d'Anatomie
Lauréat de l'école de Médicine et de
l'administration
des hopitaux de la même ville
Médaille du Choléra 1849. Médaille d'argent
PARIS.
Bignoux, imprimeur de la faculté de médicine
rue Monsieur le Prince 31
1853.

O LĂMURIRE

Numărul acesta, ieşit, din pricina împrejurărilor, cu mare întârziere, cuprinde, afară de articolul din frunte, numai lucruri datorite neobositei activităţi a mult regretatului N. Iorga. Am voit ca materialul atât de bogat ce a lăsat după dânsul să apară tot la un loc, alcătuind ani întregi ai seriei personale a ctitorului, spre a o încheia apoi printr'un Indice.

Direcţiunea.

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

FONDATOR N. IORGA DIRECTOR N. BĂNESCU

Vol. XXVIII, n-le 1—12 **Ianuar—Decembre 1942.**

Redacţia: Manuscriptele, cărţile de recensat şi orice priveşte redacţia, se trimet în Şoseaua Bonaparte, 6, Bucureşti, III.

Administraţia: Abonamentele şi orice comandă, se trimet la « Institutul pentru studiul Europei Sud Orientale », Şos. Bonaparte, 6, Bucureşti.

Abonamentul anual: 600 lei. Pentru instituţii şi autorităţi: abonamentul 1000 lei.

CUPRINSUL

Articole:

Dări de samă :